

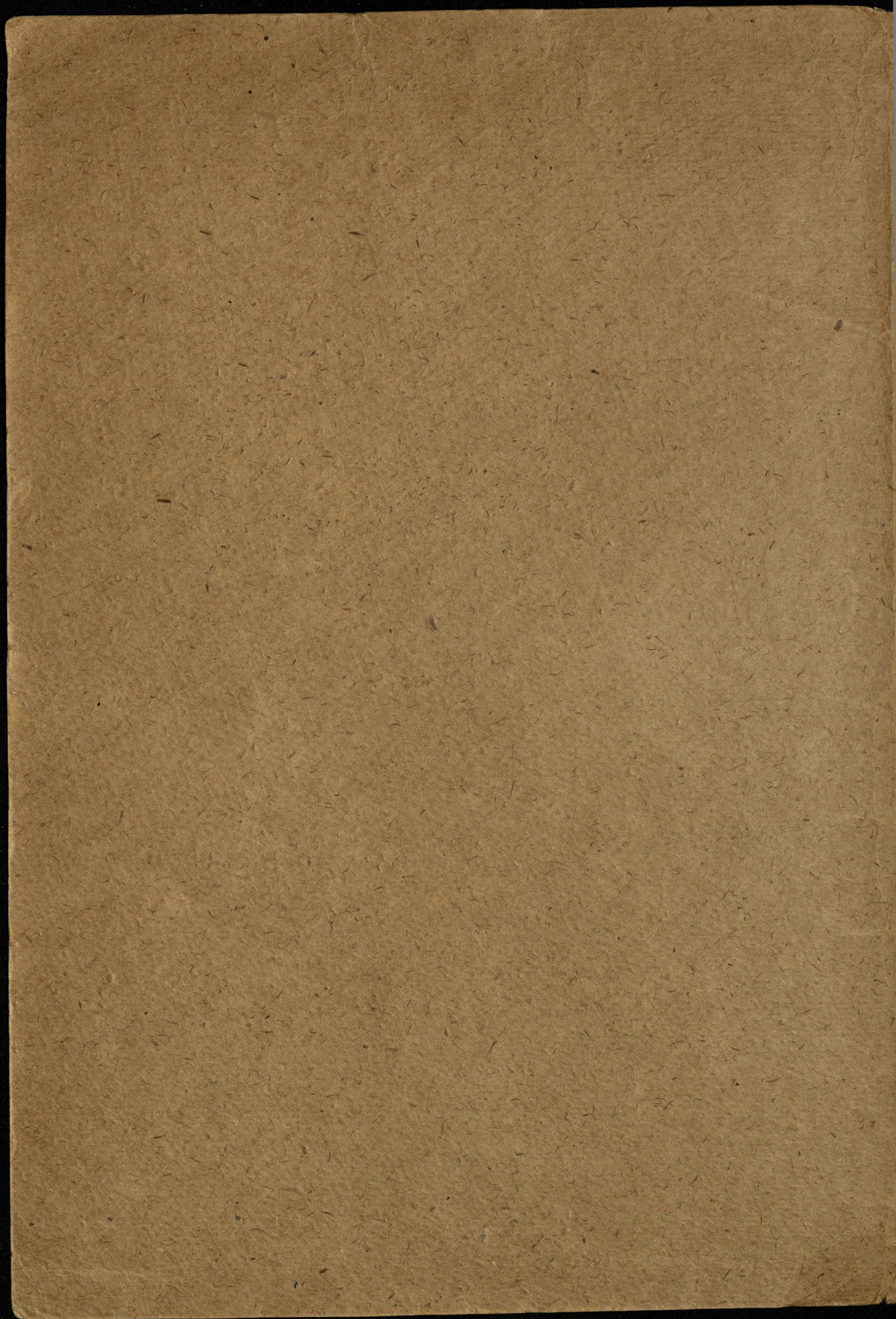
© 1948
ZEMLJEPIŠ

SLOVENIJE

ZA 4. GIMNAZ.
RAZRED

V ŠDITALU NA DRAMI NOVEMBRA
1948

Charles
Cmly

ZEMLJEPIŠ

SLOVENIJE

ZA 4. GIMNAZ.
RAZRED

V ŠDITALU NA DRAVI NOVEMBRA

1948

SLOVENSKA ZEMLJA V PRETEKLOSTI

Slovenci so se naselili na ozemlju, kjer prebivajo danes, v 2. polovici 6. stoletja po Kr. Zanesljivo vemo, da so bili leta 568. že v tej svoji novi domovini, kamor so bili prišli iz za Karpatov.

Od vseh slovanskih narodov so vprav Slovenci prodrli najdlje na zahod in so se ustavili šele tedaj, ko so jim številčno močnejši germanski in romanski narodi zaprli pot. Trčila so drugo ob drugo tri povsem različna arijska plemena: Slovani, Germani in Romani ter v tem medsebojnem stiku ostala vse do današnjih dni v 10. st. so se v sosesčini naselili še Madžari, 4. plemena, ki niti ni arijsko.

Dežela, kjer Slovenci bivajo strnjeno naseljeni še danes, čeprav na mnogo manjšem področju kakor prvotno, pa ni samo stikališče treh po kulturi, jeziku in načinu življenja dokaj različnih plemen, marveč vprav zaradi svojstvene zemljepisne lege tudi eno tistih evropskih področij, kjer se križajo zelo važne prometne poti: iz Srednje Evrope k severnemu Jadranu, od zahoda pa iz Severne Italije na Balkan in v Panonsko nižino. Celo glede podnebja je spet Slovenija tista dežela, ki se v njej srečujejo kar štirje različni tipi: sredozemsko, srednjeevropsko, alpsko in celinsko podnebje.

Že od prvih časov svojega bivanja v novi domovini so bili Slovenci v večnih bojih z močnejšimi sosedi in zato tudi ni čudno, da so jih ti v teku dolgih štirinajst stoletij stisnili v dokaj tesnejše meje, kakor pa so jih predniki današnjih Slovencev imeli po svojem prihodu v te kraje. V 9. stoletju so prebivali strnjeno naseljeni po širnem ozemlju, ki je na zahodu segalo do Tilmonta v Furlaniji, na vzhodu do Blatnega jezera na Madžarskem, na severu pa do Donave med Lincem in Bratislavo. Do danes pa so jih močnejši sosedje domalega že povsem izrinili na zahodu iz Furlanije, na severu iz večine Koroškega in na severovzhodu s Panonske nižine.

Popolno politično svobodo so Slovenci, odkar jih zgodovina omenja, uživali le kakih 300 let. To je bilo tedaj, ko so imeli svojo lastno državo Karantanijo, katere središče je bila sedanja Koroška, prestolnica pa Krnski grad na Gosposvetskem polju, na katerem so ustoličevali svoje vojvode. Po zatonu karantanske neodvisnosti je bila zadnja slovenska država Kocljevina v spodnji Panoniji ob Blatnem jezeru, ki pa je tudi razpadla, ko so v Srednjo Evropo vdrli od vzhoda divji Ogri ali Madžari.

Tako se je poleg germanskega in romanskega pritiska na slovenski živelj začel od vzhoda še tretji, ogrski. Slovenci so se morali počasi umakniti v tesnejše meje in se odpovedati predvsem rodovitnejšemu nižinskemu svetu. Obdržali pa so se trdno zlasti v hribovitih alpskih in kraških predelih, potem ko so v tisoč letih izgubili nad dve tretjini svojega prvotnega ozemlja, ki je merilo okr. 75.000 km².

V novejši dobi je Slovenija doživela posebno hudo udarec po prvi svetovni vojni, ko je na Primorskem ostalo v mejah Italije okrog pol milijona Slovencev, na Koroškem in Zg. Štajerskem pa v Avstriji okr. 140.000 ter še kakih 6.000 - 10.000 na Madžarskem.

Po drugi svetovni vojni, ki je od Slovencev v sorazmerju s številčnim stanjem ostalih evropskih narodov spet zahtevala ogromno žrtev (ca 200.000), so zastopniki štirih velesil (Združenih ameriških držav, Anglije, Francije in Sovjetije na pariški konferenci leta 1946. sklenili novo mejo, tako imenovano "francosko črto"; Slovenija je dobila nazaj precejšen del svojega narodnega ozemlja, in sicer do meje novoustanovljenega tkzv. Svobodnega tržaškega ozemlja, severno odtod pa Vipavsko dolino del Goriških Brd (brez Gorice) ter gornjo Soško dolino. V tuji državi je torej ostal Doberdob, Gorica z okolico, Beneška Slovenija, Kanalska dolina in slovenski, ca 150 km dolga morska obala od Devina do Dragonje v Istri z naravnim izhodom na morje, ki pomeni okno v svet in pljuča za gospodarsko življenje. Za Koroško še ni dokončne odločitve, pač pa so Rabski Slovenci ostali na Madžarskem.

N a v p i č n a o b l i k o v i t o s t .

Splošna razdelitev gorovja, kotlin in dolin.

Hriboviti svet, na katerem prebivajo Slovenci pripada v glavnem dvema gorskima sestavoma: Alpam na severu in Krasu ali Dinarskem gorstvu na jugu.

Splošen značaj Alp.

Najmogočnejše gorstvo Evrope so Alpe, ki imajo obliko velikanskega loka. Alpe so sestavljene iz globokih in mnogih gorovij, med katerimi so globoke doline. Dasi so Alpe zelo visoke, vendar ne zadržujejo posebno prometa, zakaj čez nje drži precej razmeroma nizkih prelazov (prevalov).

Umljivo je, da v Alpah, ki se vzdigujejo ponekod nad 4000 m - v različnih višinah ni enako podnebje; temperatura pada namreč z višino; zato pa se menjajo z višino tudi rastline, ki rasto v Alpah. V najvišjih delih pa je temperatura že tako nizka, da tam more uspevati le malokatera rastlina; zato nahajamo tu večinoma le golo skalovje in večni sneg.

Običajno ločimo Alpe v Zapadne in Vzhodne Alpe, približno na meja je preval Brenner. Pri nas so le Vzhodne Alpe, pa tudi od te skupine pripada Slovincem le jugovzhodni del.

Alpe, ki se vlečejo od Genovskega zaliva proti severu, nato pa zavijejo v loku proti vzhodu, se nekako na črti Bodensko jezero - prelaz Splügen-Comsko jezero razcepijo na vzhod v tri glavne veje: v Severne apneniške Alpe, Osrednje ali Praalpe ter v Južne apneniške Alpe. Zadnji dve veji segata s svojimi jugovzhodnimi odrastki na slovenska tla.

Praalpe (imenovane tako, ker so iz prakamenja) ali Osrednje Alpe (ker so v sredi med obema apneniškima pasovima) predstavljajo na slovenskih tleh štiri gorske skupine: Svinja planina in Golica na Koroškem ter Kozjak in Pohorje na Štajerskem.

Južne Apneniške Alpe, v kolikor s svojimi izrastki segajo na ozemlje, kjer prebivajo Slovenci, pa delimo na tri večje skupine: v Kamniške planine ali Savinjske Alpe, Dravsko skupino, kamor prištevamo Karavanke in Karnske Alpe, ter v Julijske Alpe.

Za Alpe so značilni razmeroma visoki gorski grebeni, med katerimi se vlečejo ledeniške doline s številnimi jezeri prav tako

ledeniškega izvora, ali pa so med njimi široke kotline, ki so v davni preteklosti nastale tako, da so se zemeljske plasti zaradi gubanja prelomile, nakar so se grude med prelomnicami usedle (n. pr. Ljubljanska kotlina). Zadnjih izrastkov Alp na Slovenskem pa ne tvorijo več visoki grebeni, marveč dokaj nižje hribovje in ga zato imenujemo **A l p s k o p r e d h r i b j e**, ki na jugu preha-ja v kraški svet.

Prava meja med Alpami in Krasom je precej nerazločna, ker sta oba gorska sestava iz iste kamenine, apnenca, le s to razliko, da je kraški čistejši in zato lažje topljiv. Kjer je Alpski svet bolj položen in voda lahko vsaj delno ponika v zemljo, naletimo mnogokje na podobne površinske oblike kakor na Krasu. Verjetno najboljša meja med Alpami in Krasom je črta Soča - dolina Idrijce - Vrhnika - južni rob Ljubljanske kotline - Grosuplje - Novo mesto - Krška dolina, vendar lahko tudi Gorjance štejemo k Krasu.

Razdelitve kraškega sveta v manjša področja pa ne narekujejo morda kakšni visoki grebeni kakor v Alpah, saj teh na Krasu ni, ampak posebne površinske oblike, ki so ravno za Kras najbolj značilne: to so zlasti kraške planote, kraške doline in polja ter kraške kotline.

Pri tej splošni razdelitvi hribovitega sveta na Slovenskem pa moramo omeniti še neko področje, ki ne pripada ne Alpam in ne Krasu, ker je po svojem nastanku in sestavi povsem drugačno kot alpsko in kraško. To je gričevnati svet na vzhodnem Štajerskem (Slovenske Gorice in Haloze) ter v Porabju in severnem Prekmurju Goričko. Je iz kamenin, ki so jih v davni zemeljski preteklosti nanosile alpske reke v Panonsko morje. Ko je morje pozneje odteklo, so tekoče vode to usedlino razrezale in preoblikovale v gričevnat svet.

Dežela, kjer prebivajo danes Slovenci, je po večini gorata ali vsaj gričevnata. Med posameznimi gorskimi skupinami pa se razprostira nekaj večjih kotlin in rodovitnejših ravnin, kjer so se razvila tudi vsa pomembnejša slovenska mesta, povezana med seboj z glavnimi prometnimi žilami. Dve največji med temi kotlinami loči greben Karavank. To sta Celovška kotlina na severu in Ljubljanska kotlina na jugu. Na jugovzhodnem koncu Slovenije se razprostira med Gorjanci in Dolenjskim gričevjem ter deloma še na levi strani Save Krška kotlina, jugovzhodno od Gorjancev Belokranjska kotlina s središčem v Črnomlju, na južnem štajerskem pa Celjska kotlina. Najrodovitnejši deli Slovenije so **D r a v s k o**, **P t u j s k o** in **M u r s k o p o l j e** ter **P r e k m u r s k a r a v n i n a**.

Poleg omenjenih kotlin in ravnin pa imamo na Slovenskem mnogo širših ali vsaj ožjih rečnih dolin, ki so zaradi rodovitne zemlje v gospodarskem oziru tudi dokaj pomembne. Med temi je treba omeniti predvsem južni konec Soške doline, ki je pravzaprav nekak podaljšek Furlanske ravnine, potem pa doline vseh večjih pritokov treh rek na Slovenskem: Save, Drave in Soče.

O p i s A l p i n K r a s a .

P r a a l p e . Že po zunanji obliki so praalpe, h katerim prištevamo Pohorje, Kozjak, Koroško Golico in Svinko planino, povsem drugačne kakor drugi alpski grebeni na Slovenskem. Ker so iz trdega prakamenja, kakršen je n. pr. granit, ne preperevajo

tako naglo in se ne ustvarjajo tako ostre škrbine, kakor se to dogaja v mnogo mehkejšem apnencu. Zato imajo vrhovi v Praalpah nekako kopasto obliko (odtod tudi ime Velika Kopa in Mala Kopa na Pohorju!) V slovenskih Praalpah je razmeroma zelo malo golih skalnih pečin. Bogati gozdovi so n.pr. za prebivalstvo na Pohorju in Kozjaku pravi naravni zaklad, ki se zdi neizčrpen.

Pohorje se vleče v dolgem loku od Maribora do Dravograda in je razmeroma lahko dostopno od vseh strani. V davni preteklosti je Pohorje tvorilo s Kozjakom eno samo gorsko skupino, pozneje pa je Drava vrezala svojo strugo po sredi skozi to gorovje in si tako utrla pot na vzhod. Med posameznimi vrhovi na Pohorju (Velika Kopa, Mala Kopa, Klopni vrh, Rogla, Kremžarjev vrh) so številna gorska sedla, preko katerih vodijo poti iz Dravske doline na jug v Mislinjsko dolino, Celjsko kotlino in v dolino Dravičnje.

V ledeni dobi je bilo tudi Pohorje pokrito z večnim snegom in so ledeniki ustvarili številna jezera. Takšna jezera so n.pr. pri Sv. Lovrencu, pri Ribnici ter Črno jezero pod Velikim vrhom.

Na levem bregu Drave se vzporedno z njo vleče pogorje Kozjak, ki sestoji iz več gotskih grebenov. Kakor Pohorje je tudi Kozjak iz prakamenja in močno porasel z iglastim in listnatim drevjem, med katerim pravljudujeta smreka in bukev. Po nadmorski višini pa je Kozjak na splošno nekoliko nižji kakor pa Pohorje. Najvišja gora Kolarmev vrh ni niti 1000 m visoka. Kozjak je pomemben tudi zaradi rudnega bogastva; tu dobivajo zlato baker, svinec in srebro. Proti zahodu sega Kozjak do prelaza Radlja, preko katerega drži avtomobilska cesta iz Marenberga ob Dravi v Avstrijo.

Zahodno odtod se začena nekoliko višji gorski greben koroške Golice, ki s svojim južnim koncem nad Dravogradom sega še v sedanjo Slovenijo, občina Sobota. Najvišji vrh je Kosenjak (1500m). Golica je dobila svoje ime po tem, kjer je na njej vsaj v višjih legah razmeroma malo gozdov in je videti precej gola. V nižjih legah je mnogo travnikov, više pa gorskih pašnikov, zato se ljudje tod bavijo precej z živinorejo.

Kozjak in Golica se (v slovenskem delu) skupno imenujeta tudi Kobansko pogorje, ljudje, ki tam prebivajo, pa Kobanci.

Četrta gorska skupina, ki pripada Praalпам, pa je Svinška planina, ki je od Golice ločena po široki Laboški dolini. Visoko v Svinški planini leži tudi najviše nadmorsko gladino ležeča slovenska vas Kneža, občina Djekše (1160m).

Južne apneniške Alpe. K Južnim Apneniškim Alpam, kolikor jih je na slovenskih tleh, prištevamo tri večje skupine; na vzhodnem koncu Savinjske Alpe ali Kamniške planine, na zahodu Julijske Alpe, sredi med njima pa kot nekak zvezni člen Karavanke. V davni preteklosti so tvorile plasti, iz kateršnih so Apneniške Alpe, morsko dno, o čemer pričajo okamenine morskih živali n.pr. visoko v Triglavskih pečinah.

Kamniške planine so visoka apnenčasta alpska gorska skupina, ki sega na zahodu do doline reke Kokre in Jezerskega sedla, na jugu do Kamniške ravnine, na vzhodu do roba Celjske kotline, na severu pa se nanje naslanja vzhodni del Karavank. Po globokih gorskih dolinah, ki so jih v ta apneničasti gorski svet zarezale reke Kokra, Kamniška Bistrica in Savinja, delimo Savinjske Alpe v tri dele: med Kokro in Kamniško

Bistrice ter Kamniškimi sedlom se dvigujejo Grintovci, v katerih je tudi najvišji vrh vseh Kamniških planin, Grintovec (2558m); med Kamniško Bistrico in slikovito Logarsko dolino, po kateri teče gornja Savinja, se vzpenja oster greben z najvišjo goro Ojstrico, skrajni vzhodni del Kamniških planin pa tvori že nekoliko nižja skupina Raduha.

Polkrožne oblike gorskih sedel ter koritaste doline z zelo strmimi pobočji (v prerezu imajo obliko črke U) dokazujejo, da so bile tudi Kamniške planine nekoč pokrite z večnim snegom in ledom, ter da so se mogočni ledeniki med razjedenimi grebeni pomikali daleč po dolinah navzdol. Ker so pobočja Savinjskih Alp precej strma, je dostop na najvišje njihove vrhove zelo težaven. Vzlic temu pa privabljajo zaradi izrednih naravnih krasot vsako leto mnogo planincev z vseh strani, tudi s Koroškega, odkoder je glavni dostop po dolini reke Bele, ki teče mimo Železne Kaple na sever v Dravo.

Karavanke so dolg gorski hrbet, ki je nekak podaljšek Kamniških Alp ter se začne na zahodu z goro Peč in se vleče v smeri proti vzhodu do doline reke Mislinje. Nekako na sredini so najširše in tvorijo tam več vzporednih grebenov. Karavanke so na splošno precej nižje kakor pa Kamniške planine in Julijske Alpe in so na južni strani do vrha porasle z gorsko travo, severna pobočja pa so odsekana in tvorijo gole, skalnate stene, ki so na mnogih krajih celo za drzne plezalce neprestopne. Na vseh južnih pobočjih je zato nešteto planšarij, kamor čez poletje najbližji kmetje ženejo past živino, kolikor je nujno ne potrebujejo doma, na severnih pobočjih Karavank pa je planšarstvo zaradi strmih in golih skalnatih čeri nemogoče.

Najvišji vrh v Karavankah je Stol (2236m) nad Radvljiško ravnino. Imajo pa Karavanke še precej drugih razmeroma visokih vrhov, s katerih je lep razgled bodi na sever v Dravsko dolino ter vso Celovško kotlino ali pa proti jugu v zgornji del Ljubljanske kotline. Med temi vrhovi so zlasti: Peč na skrajnem zahodnem koncu (trojna meja med Jugoslavijo, Avstrijo in Italijo), Kepa (najlepše razgledišče na severno stran), Golica (znana po celih poljih narcis), Peca in Ojstere ali Obir nad Podjuno in Storžič, odkoder je s Karavank najlepši razgled po vsem Kranjskem polju.

Karavanke so z obeh strani precej strme in imamo čez nje le tri važnejše prehode. To so avtomobilskeceste, ki se v vijugah vzpenjajo: prva čez Podkorenjsko sedlo iz Podkorena v Beljak, druga čez Ljubelj iz Tržiča v Borovlje (med drugo svetovno vojno so Nemci tik pod vrhom Ljubelja izvrtali predor, da so znižali oster klanec) in tretja čez Jezersko iz doline Kokre v dolino Kapelske Bele. Skozi Karavanke je speljana ena sama železniška proga in sicer skozi Karavanški predor z Jesenic v dolini Save Dolinke v Podrožico v Rožu na Koroškem.

Julijske Alpe omejujejo na severu Bela (pritok Tilmenta), na zahodu Furlanska nižina, na jugu Kras, na vzhodu pa Sava. Delimo jih v Vzhodne in Zahodne in je meja med njima Soča, Koritnica, prelaz Predil in Ziljica, ki teče od Rabeljskega jezera na sever v Ziljo.

Oboje, Vzhodne in Zahodne Julijske Alpe so v severnem delu najvišje, Vzhodne se v obliki obrnjene črke "S" zavijajo od Mangarta (2678m) preko Triglava (2863m) do Črne prsti, nakar prehajajo v Alpsko predhribje, ki ga tvorijo na južni strani Nemško-rutarsko pogorje, Cerkljansko hribovje (med Bačo in Idrijo),

imenovano po kraju Cerkno, Škofjeloško hribovje in Polhograjski Dolomiti, na vzhodu in jugovzhodu tik nad Savako dolino pa Možaklja, Pokljuka in Jelovca, ki so zlasti bogate z lesom. Najvišji del vzhodnih Julijskih Alp se imenuje Triglavska skupina, imenovana tako po Triglavu, ki ni samo najvišja gora vse Slovenije, marveč tudi vse Jugoslavije. Na njem je v vsem slovenskem alpskem svetu edini snežnik - nepravi ledenik, tako imenovani "zeleni sneg", ki nikdar ne skopni. Drugi najvišji vrh v Triglavski skupini je Škratica, ki je le 100 m nižja od Triglava. Vzhodno od Kobarida nad Sočo se dviguje Krn, odkoder je krasen razgled proti jugu na morje.

V Zah. Julijskih Alpah je najlepša in najvišja Rekljanska skupina na skrajnem severu, kjer so najvišji vrhovi: Poliški Spik ali Bojec (Montaž) (2754 m), Viš (2666m) in Kanin (2592m). Južno od tod tvori nekako predhribje pogorje Matajur z istimenskim glavnim vrhom ter Kanalsko pogorje, ki proti jugu prehaja v goriška Brda. Zadnji obronki Zah. Julijskih Alp so domovina Benških Slovencev, od Brd na jugu do Rezijskega severu.

Pregled Alp na slovenskem ozemlju.

Deli Vzhodnih Alp. Posamezne enote Alp po sestavinah niso vse enake. Po teh sestavinah ločimo Vzhodne Alpe v več pasov, izmed katerih so na slovenskem ozemlju: Centralne (ali osrednje) Alpe, ki sestojijo po večini iz granita, gnajsa in sljuzdovca (bicit); drugo skupino imenujemo Dravsko skupino, ki je po svojih sestavinah zelo različna, in južni apneniški pas, ki sestoji večinoma iz apnenca, kakor že ime pove.

Centralnim ali osrednjim Alpam pripadajo: Svinška planina, Golica, Strojna, Pohorje in Kozjak.

Dravski skupini pripadajo: Ziljske Alpe, Karnske Alpe, Karavanke, Vitanjska gorska vrsta, Slovenske gorice in Goričansko Prekmurje.

Južnemu apneniškem pasu pripadajo Julijske Alpe (~~Kamniške~~ Rekljanske Alpe s Sivčevim (Kaninovin) pogorjem ter Triglavsko pogorje), predgorja Julijskih Alp in Dolenjsko gričevje. *Kamniške Alpe,*

Alpske reke imajo zaradi velikih višinskih razlik povprečno velike padce; na nekaterih krajih drve z grmenjem (večkrat s slapovi) navzdol, na drugih krajih pa se ustavijo in se čistijo v prijaznih jezerih. Množina vode alpskih rek se ravna deloma po letni razdelbi padavin, deloma pa tudi po kopnenju snega. Večinoma so alpske reke zelo vodnate, zlasti spomladi, one pa, ki dobivajo svoje dotoke z visokih delov Alp, kjer sneg kopni šele poleti, prinašajo največ vode tedaj. Barva alpskih rek je odvisna od sestavin njihovega porečja. Najčistejšo vodo imajo one reke, ki teko po apnencu (Bistrice); ta voda je trda in postaja mehkejša šele tam, kjer prispe na nepropustne plasti, ali pa če dobiva dotoke iz takih krajev, v tem primeru izgube alpske reke svojo čistoto; med alpskimi rekami je po barvi najlepša Soča, ki jo prištevamo sploh najlepšim rekam sveta.

Alpska jezero so deloma gorska, deloma pa dolinska. Le-ta so večja in globlja. Reke, ki teko skozi jezera, jih s prodromi polagoma zasipajo.

Le pota Alp je znana po vsem svetu. Nikjer drugod ne nudi priroda toliko izprememb in pokrajinskih krasot. V Alpah

nas razveseljujejo gozdnate doline s šumečimi gorskimi potoki, modra ali zelena jezera, v katerih se zrcalijo gorski velikani, mnoge tesni, zeleni pašniki in visoke stene. S svojo lepoto privabijo naše Alpe vsako leto mnogo letoviščarjev.

K r a s i n k r a š k i p o j a v i .

Predhribje Vzhodnih Julijskih Alp polagoma in neopazno prehaja na jugu v Kras, tako da ni moči potegniti točne meje med tema gorskima sestavoma, še zlasti ne, ker sta oba iz apnenca in se kraške značilnosti šele bolj na jugu pokažejo povsem izrazito. Vendar je črta Idrijca - Vrhnika - južni rob Ljubljanskega barja še najbolj pravilno potegnjena meja med alpskim in kraškim svetom.

Kras ima vse polno svojevrstnih površinskih oblik in pojavov, kakršnih v alpskem svetu ni, vsaj v višjih alpskih grebenih ne. Ustvarila jih je voda v stiku z lahko topljivim, precej čistim apnencem na krajih, kjer ni tolikšnih strmin, da bi voda lahko naglo odtekala po površju. Na takšnem svetu si je skozi razmeroma mehek apnenec počasi utrla pot pod zemljo in na ta način nekako zrahljala in preluknjala zgornje zemeljske plasti, ki so se potem sesedle bodi v večje ali manjše skladaste kotanje ali pa je v podzemlju izgrebla med apneniški skladi dolge rove, ki jih poznamo kot kraške jame. Za kras najbolj značilni pojavi so vrtače, uvale, škraplje (podi), kraška polja, ponikalnice, kraške jame, kraške planote in presihajoča jezera.

Če se pelješ iz Trsta proti Gorici, vidiš ob robu Kormenske planote vse polno majhnih okroglih kotanj, v katerih je na dnu največkrat rdeča prst. V alpskem svetu bi kaj takega zaman iskali. To so vrtače, podobne nekakim naravnim lijakom, ki so nastali tako, da je voda topljivi del apnenca počasi odplavila, netopljivi pa se je sesedel. Rdeča prst, ki je ostala na dnu, ima svojo barvo od železne primesi apnenčastih skladov.

Navadno nekoliko večje od vrtač, po obliki pa ovalne kraške kotanje so tako imenovane uvale, zelo raztegnjene uvale pa kraške doline ali k r a š k a p o l j a . Vse te tri kraške oblike so nastale na isti način, namreč tako, da je voda čisti apnenec raztopila in ga raztopljenega odnesla, netopljivi del (rdeča prst) pa se je na mestu sesedel. Nastanek kraških polj si razlagamo tako, da je bil prvotno cel niz vrtač, ki jim je vmesne apnenčeve pregrade voda polagoma povsem preglođala, nekatere proti druge pozneje, ter tako iz vrtač naredila najprej uvale, iz teh pa slednjič kraška polja. (Primer: Reško polje).

K r a š k i p o d i ali š k r a p l j e so ozki žlebiči, ločeni drug od drugega po ostrih robovih. Zarezala je te žlebiče po površju odtekajoča voda, ki je zaradi ogljikove kisline, katero vsebuje, razjedla luknjičav kraški apnenec.

P o n i k a l n i c e so reke, ki od svojega izvira dalje tečejo nekaj časa po površju, nato pa izginejo med razjede ne kraške apnenčaste sklade v tako imenovane požiralnike ali pa v kraške jame, na kar pridejo bodisi spet na dan ali pa se pod morsko gladino izlivajo v morje. Najznamenitejši ponikalnici na Slovenskem sta: Reka-Timav in Pivka - Unča - Ljubljaniča; prva ponikne v Škocijansko jamo in pride na dan kot Timav pri Štivanu pod Doberdobom, Pivka pa izgine v Postojnsko jamo, teče kot Unča po Logaškem polju, ponikne znova in slednjič v več izvirih privre pri Vrhniki zopet na dan kot Ljubljaniča.

Velika znamenitost slovenske zemlje so o k a p n i c e

ali kraške jame, ki so med najlepšimi na svetu. Izkopale so jih kraške reke, s čudovitimi kapniki pa okrasile z raztopljenim apnenecem nasičena voda, ki si je med razpokami utrla pot od zemeljskega površja do stropa teh jam, odkoder po malem kaplja v jamo. Apnenec, ki ga tu spet izloča, gradi od stropa navzdol ledenim svečam podobne kapnike stalaktite, od tal navzgor pa stalagmite. Ko se stalaktit in stalagmit združita, nastane steber. Kapljajoča voda pa je v kraških jamah potegnila tudi veličastne kamenite "zavese", zlasti lepe so v Postonjski jami. Poleg Postojnske imamo na Slovenskem še več drugih večjih kraških jam, med njimi Škocijansko, blizu Trsta, Županovo pri Grosupljem, Planinsko jamo, iz katere teče Unica ter Križno jamo severno od Loža.

Nadalnja posebnost kraškega sveta so presihajoča jezera, med katerimi je zlasti pomembno Cerkniško jezero. Spomladi in jeseni, ko je pri nas na Slovenskem doba deževja, ves južni del cerkniške kotline zalije voda, ki iz tako imenovanih kraških bruhalnikov privre na površje, poleti in pozimi pa se kotlina spet izprazni po istih zemeljskih odprtinah, skozi katere se je bila napolnila. Bruhalniki se spremenijo v požiralnike.

Obsežnejša področja visokega Krasa so kraške planote, ki pa niso ravne, marveč globoko razjedene in je na njih vse polno drugih, mnogo manjših kraških površinskih oblik (vrtač, uval) in podobne so kozavemu obrazu. To je razmeroma zelo reven kraški svet, zlasti še tam, kjer ni gozdov.

Posebno izrazite kraške planote, po katerih lahko podrobneje razdelimo ves slov. Kras, so: Trnovska planota (med dolino Idrijce in Vipavske dolino), ki jo Čepovanska dolina deli v dva dela: zahodni, ki je do 800 m visoko nad morjem, se po kraju Banjščica imenuje tudi Banjška planota, vzhodni del pa je Trnovska planota, ki je poraščena z gozdovi in je za kakih 200-300 m višja kakor zahodna ter ima zelo malo naselij.

K o m e n s k a p l a n o t a, ki jo loči od Trnovske rodovitna in gričevnata Vipavska dolina, sega na zahodu do Soče, na vzhodu do Notranjskega Krasa, na jugu pa do Tržaškega Krasa. To je razmeroma precej nizka planota (200-500m nad morjem), ki je dobila ime po kraju Komen. Rodovitne zemlje je tod malo, zato pa je ta skrbno obdelana. Najvišji je severni del, kjer se tik nad Vipavsko dolino dviguje Trstelj, najvišji vrh vse planote. Tekočih voda je na Komenski planoti zelo malo. Skoro edina je komaj 1 km dolga Timava, ki pri Štivanu blizu Devina prihaja na dan kot spodnji tok Notranjske Reke. Od Škocijanske jame do Štivanja teče Reka pod zemljo. Od stoječih vodopadov so na Komenski planoti (na skrajnem zahodu) le Doberdobska jezera.

Č i č a r i j a je nekoliko višja od Komenske planote in se vleče kot nekaka severna pregraja Istre od Miljskega zaliva jugovzhodno od Trsta do Reškega zaliva. V zahodnem delu se dviguje do 600 m visoko, na skrajnem vzhodu, tik nad Reškim zalivom, pa se nenadno vzpne znatno višje. Tu je tudi najvišji vrh vse Istre, Učka gora (1396 m). Zaradi neugodnega podnebja (zelo vroča in suha poletja, pozimi pa hudo mrzla burja) in pomanjkanja vode je Čičarija na splošno zelo pusta in revna dežela, zlasti v severnem delu, kjer ni gozdov in prevladujejo gola kraška tla. Temu primeren so siromašni tudi ljudje, ki tod prebivajo. Le na zahod tečeta dve manjši rečici, Rižana in Dragonja, prva v Koprski, druga v Piranski zaliv. Ime je Čičarija dobila po Čičih, ki živijo v njenem južnem delu (vasi: Mune, Brgud).

Na N o t r a n j s k e m K r a s u, ki ga delimo v zahodnega in vzhodnega, je tudi več zelo izrazitih kraških planot in polj. V zahodnem Notranjskem Krasu imamo na jugu Reško polje, po katerem teče ponikalnica Reka, severno odtod pa Pivko planino, ki se vleče do Snežnika, najvišje gore Notranjskega Krasa (1796 m), Postonjsko polje, Hrušico z Nanosom, v vzhodnem delu Notranjskega Krasa Rakitniško in Bloško planoto, poleg tega pa še kopice kraških polj, med katerimi so najpomembnejša okrog Logatca, Planine, Rakeka, Cerknice in Loža.

Ves Notranjski Kras si lahko predstavljamo kot eno samo širno kraško planoto, ki so jo površinske in podtalne kraške vode močno razjedle ter jo preoblikovale v povsem samostojna manjša kraška področja. Ponekod se dviguje v razmeroma visoke gorske grebene (Javornik s Snežnikom, Hrušica z Nanosom), ki so že močno podobni grebenom Alpskega predhribja. Na splošno pa velja, da je severni Notranjski Kras mnogo bolj porasel z gozdovi, kakor pa južni in že zaradi tega spominja bolj na nižji alpski svet. Nižji Kras je mnogo bogatejši s kraškimi pojavi, kakor pa višja področja, kjer ima voda na najbolj strmih pobočjih več možnosti, da se odteka po površju in ne pronica toliko pod zemljo.

Vzhodno od Notranjskega imamo Dolenjski Kras, ki ga podrobneje delimo v štiri večje kraške kotline, imenovane po glavnih krajih: Dobrépoljska, Velikolaška, Ribniška in Kočevska kotlina. Začenja se na severu ob robu Ljubljanskega barja, na južnem koncu pa prehaja preko Kočevskega Roga polagoma v Belo Krajino. Dolenjski Kras je močno porasel z gozdovi, zlasti pa še okrog Kočevja, kjer so ponekod ti gozdovi skoro neprehodni. Podnebje pa ni tako ostro kakor na Notranjskem Krasu.

Na skrajnem južnem koncu Slovenije, že ob hrvatski meji, je B e l a K r a j i n a, ki jo tudi še prištevamo h Krasu. Je to velika kraška kotlina z nizkimi griči, proti severu pa jo zapira visoki greben Gorjancev, v katerih je najvišja gora Trdinov vrh ali Sv. Jera. Da spadajo Gorjanci še h Krasu, dokazujejo kraške jame v njih. Tudi skoro vsa Bela Krajina je precej revna dežela, ker je zelo malo površinskih voda. Podnebje je zelo ostro, ker je dežela že preveč oddaljena od morja in zato vpliv sredozemskega podnebja ne seže do tja. Poletja so vroča in suha, zime pa hudo mrzle. Ljudje se pečajo z živinorejo, poljedelstvom, izdelovanjem domačega platna ter z vinogradništvom.

K r a š k i p o j a v i .

Drugo veliko zemljepisno ali prirodno enoto tvori K r a s, ki ga imenujemo tudi D i n a r s k o g ó r s t v o. To gorstvo zavzema pretežni del površine Jugoslavije.

Po ogromni večini sestoji Kras ali Dinarsko gorstvo iz apnenca, ki pa se razlikuje od alpskega apnenca v tem, da propušča vodo in da se lahko razkraja. Voda, ki pada na ta apnenec kot dež, ga kemično in mehanično razkraja, ne odteka pa kot reka ali potok na površini kakor drugod, temveč p o n i k u j e t.j. izgine pod zemeljsko površino; take vode imenujemo P o n o r n i c e, p o n i k v a r i c e ali p o n i k a l n i c e; tako nastajajo podzemeljske reke in potoki, ki prihajajo ponekod zopet na dan. - Ker torej na Krasu odteka voda podzemeljsko, ni na kraški površini globokih rečnih dolin, kakršneso v Alpah. - Pa ne samo to da na Krasu voda ponica, temveč ob ponicanju jemlje voda seboj tudi preperelo zemljo, ki tvori drugod rodovitno plast površine, tako ostane na kraški površini gola skala, ki daje včasih

pokrajinam značaj kamenitih puščav. - Pod zemljo ustvarja voda podzemeljske jame ali votline, ki jih krasi ponekod prelepi kapniki (stalagmiti in stalaktiti); podzemeljske jame so včasih zelo velike.

Kraški pojavi so včasih tudi takozvane vrtače, to so vdolbine z lijasto obliko; ustvarja jih ponikujoča voda na ta način, davedno bolj razširja svojo ponikvo, to je mesto, kjer ponika. Vrtače imajo na vrhu v premeru 20 - 50 m in nastopajo na nekaterih krajih v velikem številu. Ponikujoča voda pušča na dnu vrtače rodovitno prst, na nekaterih krajih rdečkasto železnato ilovico, ki jo visoki robovi dolin branijo burje. Prebivalci obgrajajo doline tudi s kamenjem, obdelujejo to zemljo, ki tvori sredi kamenite puščave nekako zelenico, ter jo imenujejo ograda. Včasih se dolina napolni z vodo; taka je lokva ali kralj.

Kraška polja so večje kadunjaste ravnine, ki jih obdajajo od vseh strani gorovja, tako da mora po njih tekoča voda odtekat le pod zemljo. Polja so podobna velikim čolnom in so navadno pokrita z rodovitno zemljo. Ob deževju ali ob kopnenju snega se kraška polja čestokrat napolnijo z vodo, ki ob suši zopet izgine skozi požiralnike ob robu polja. Tako nastajajo na Krasu presihajoča ali perijodična jezera.

Vseh navedenih kraških pojavov pa ni povsod, kjer so kraška tla. Ponekod kraški apnenec ne propušča enako vode; zato tudi ne izgine rodovitna zemlja v votline in doline, temveč ostaja na površju in omogoča tudi tujno rastlinstvo. Tudi je treba omeniti, da kraška zemlja ni povsod iz apnenca, zakaj velike dele zavzemajo tudi skriljavci, peščenci in ponekod še kamenine vulkaničnega izvora.

Kras je pa ogolilo tudi gospodarstvo Rimljanov, Bizantinov in Benečanov, pa tudi domačinov, ki so uničevali gozde, ne da bi zemljo obenem primerno pogozdovali.

Dolenjski Kras.

Dolenjski Kras meji na SV na Dolenjsko gričevje, na SZ na Ljubljansko barje, na Z približno na črto, ki si jo mislimo od izvira Iške proti jugu do Prezida, torej na Notranjski Kras; na J pa sega čez Kolpo. Dolenjski Kras je precej dobro obdelan. Dasi ni dovolj vode, so vendar po planotah in širokih grebenih obsežni gozdovi.

Deli Dolenjskega Krasa so: a) Turjaške gore; raztezajo se na J in JV Ljubljanskega barja ter segajo na Z do potoka Iške, na J do Ribniške planote, na JV do Dobropoljske kotline, na V in SV pa jih meji cesta od Višnje gore do Škofljice. Najvišji vrh v Turjaških gorah je Mokrec (1056 m). b) Grosupeljska kotlina se razteza na V Turjaških gora in prehaja na J v Račensko kotlino. c) Dobropoljska kotlina prehaja na S iz Račenske kotline, na V jo obdaja Tisovska planota, na Z pa Grmadsko pogorje. V tej kotlini ni nobenega potoka, vendar pa je ob deževju preplavljena, ker privira voda iz podzemeljskih jam, v katere potem zopet ponika. d) Ribniška planota se razprostira južno od Dobropoljske kotline in zahodno od Ribniške doline. e) Tisovska planota se razprostira med Dobropoljsko kotlino in Krko ter ima svoje ime po vasi Tisovec. Ta planota je dobro obdelana; SV del ima ime Suha Krajina. f) Suho Goteniško polje se razteza med Cabranko in Kočevsko planoto in se vzdiguje v Goteniškem Snežniku, ki je najvišji vrh na Do-

lenjskem, do 1291 m. f) Kočevska planota se razprostira vzhodno od Suhega Goteniškega polja in sega s Kočevsko kotlino do Roga na V, na J pa do Kolpe. Na tej planoti so ponekod pravi pragozdi, v katerih se skrivajo medvedje in volkovi, ponekod pa so tudi ledeni ali pa kapniške jame. g) Rog sega s svojimi izrastki proti S do Krke, proti J do Crnomaljskega gričevja. V tem gorovju je mnogo rjavega premoga. Najvišji vrh je 1100 m visoki Rog. h) Crnomaljsko in Metliško gričevje obsega vso pokrajino med Krko od Soteske do Novega mesta na S, med JZ koncem Gorjancev in med Kolpo na V in J. Griči se vzdigujejo komaj 200 m nad ravnino. Zemlja visi proti Kolpi ob kateri se razteza Crnomaljska-metliška nižina, ki sega tudi čez Kolpo. i) Gorjanci se razprostirajo v smeri od JZ proti SZ med doljenjo Krko, Savo in Kolpo v približni dolžini 30 km. Nemci jim pravijo tudi Uskoki po krščanskih uskokih (beguncih), ki so okrog leta 1530 pred Turki sem pobegnili. Gorjanci se vzdigujejo veličastno nad 130 m visokim krškim poljem. Najvišja gora je sv. Jera (1181m), zdaj imenovana Trdinov vrh po slovenskem pisatelju Janezu Trdini, ki je pisal "bajke in povesti o Gorjancih". Čez Gorjance drži cesta iz Novega mesta v Metliko.

Vodovje Dolenjskega Krasa je del pomorja Črnega morja. Glavni reki sta Krka in Kolpa. Kolpa izvira izpod Risnjaka, ki je že izven ozemlja Dolenjskega Krasa in tvori večinoma južno mejo te zemljepisne enote. Teče precej vijugasto; ker je dokaj plitva, ni plovna. Njeni pritoki v tem delu so neznatni. - Razen omenjenih rek pa je na Dolenjskem Krasu več ponikalnic z neznanimi odtoki. Take ponikalnice so zlasti v Suhi Krajini, v Ribniški in Kočevski kotlini, tako Bistrica, Ribnica in Črni potok (Rinža).

P o d n e b j e Dolenjskega Krasa je slično onemu v Dolenjskem gričevju.

Prebivalci Dolenjskega Krasa obdelujejo polje, rede ži-vino in izvažajo les, imajo pa tudi lesno industrijo. Crnomaljsko in Metliško gričevje ima mnogo vinske trte.

V Podsmreki se je rodil pesnik Josip S t r i t a r, v bližnjih Retjah pisatelj in kritik France L e v s t i k, v bližnji Rašici pa pričetnik slovenske književnosti Primož T r u b a r.

Iz Ljubljane v Velike Lašče drži cesta, ob kateri leži Turjak z zgodovinsko imenitnim velikim Turjaškim gradom, domom iz turških bojev znamenitih Turjačanov. - Ob kočevski progi od Velikih Lašč dalje pridemo do razvaljenega gradu Ortnek. Južno od tod se cepi cesta, ki teče v trg Sodražico in odtod v Cerknico, železnica pa nas dovede v Ribnico, velik lep trg, kjer izdelujejo suho robo. - Dolenja vas je nekoliko vstran od železniške proge. - Nato pride Kočevje, mesto ob Rinži. V Kočevju je gimnazija in zavod za slepe. Mesto je bilo središče nemških naselbin do l. 1942., ko jih je Hitler poklical v Nemčijo. Blizu mesta so premogovniki, v okolici pa obširni gozdovi. Železnica preneha v Kočevju; pred to vojsko so gradili progo v Vrbovsko, ki bi vezala s karlovško progo Slovenijo z morjem po našem ozemlju.

Belokranjska železnica pelje iz Novegamesta preko Krke v Kandijo. V bližini je grad Grm s kmetijsko šolo! Semič ima v okolici znatno vinarstvo. V mestu Crnomlju je okrajno glavarstvo in okrajna sodnija; prebivalci se bavijo s poljedelstvom in vinarstvom. Gradac je imel nekoč velike topilnice za železo. Ne daleč odtod je grad Krupa, Metlika, nekdanj glavni kraj Slovenske krajine, zdaj Bele Krajine, ki ima ime po obleki prebivalcev, ki si jo izdelujejo iz domačega platna. Iz Metlike drži belokranjska železnica v Bubnjarce, odtod pa v Karlovac.

* Ena imena jam se imenuje Ledarika.

N o t r a n j s k o . Največji kraj Notranjske je mesto Vrhnika, nekdanja rimska naselbina Nauportus. Leži ob zahodnem robu Ljubljanskega barja ob izviri Ljubljanice. Ima precej razvito industrijo, zlasti lesno (parketne deščice) in usnjarsko. Na Vrhniki se je rodil pisatelj Ivan Cankar, ki ima tam tudi lep spomenik. Po slovitem ogromnem železniškem mostu, ki pa so ga med drugo svetovno vojno uničili in je zdaj železniška proga že speljana naokrog, ter po lesni trgovini znana je Borovnica, po lesni industriji Dolnji Logatec, po presihajočem kraškem jezeru Cerknica, po eni najlepših podzemskih jam na svetu, Postojno, po rudniku živega srebra, ki je drugi največji v Evropi, pa mesto Idrija.

P i v š k i a l i N o t r a n j s k i K r a s .

Notranjski Kras je obširna planota, ki se razprostira od reke Vipave ter ceste Col - Logatec v JV smeri do Kranjskega Snežnika. To planoto sestavljajo večje in manjše planote, na katerih se vzdigujejo posamezne kope in samotna slemena. Med posameznimi planotami leže kraška polja. Severni deli Notranjskega Krasa imajo obilno gozdov, južni so goli. Deli Notranjskega Krasa so:

a) Rakitniška planota leži južno od Ljubljanskega barja, na V sega do Iške, na Z pa do reke Borovnišče, ki se obe izlivata v Ljubljanico. Najvišji vrh te planote je Krim (1106m), mejnik med Notranjskim, Gorenjskim in Dolenjskim. b) Logaška planota se razprostira med Ratitniško planoto ter med Hrušico in Idrijskim gorovjem. Severni del te planote senagiba pri Ljubljanskem barju in se končuje ob izviru Ljubljanice. Ob tem severnem robu se vzdiguje Ljubljanski vrh do 813 m. c) Bloško gorovje je južno od Rakitniške planote ob razvodju med Dolenjskim in Notranjskim. Najvišja točka mu je Bloščak (1067m). č) Planinsko polje na JZ Logaške planote ima svoje ime po kraju Planina. Po Planinskem polju teče zaradi neznatnega strmca v zelo vijugasti strugi Unica, ki prihaja skozi Malograjsko jamo na dan. Ta jama je zelo velika, za njo pa jezero. Planinsko polje je pokrito z naplavinami, ob robovih ga obdaja apnenec. Po 18 km dolgem teku se Unica zopet izgublja pod zemljo in prihaja pri Vrhniki kot Ljubljanica na dan. Ob deževju poplavlja Unica Planinsko polje. d) Rakovska dolina pri Račeku je znamenita zaradi dveh naravnih mostov in škocijskih jam. Potok Rak teče deloma pod zemljo, deloma nad njo. Dve votlini, ki sta v Rakovski dolini, imata lone kapnike. e) Cerkniško kotlino z znanim Cerkniškim jezerom pokrivajo naplavine, apnenci in dolomiti. Kotlina je močvirna, naselbine so po večini ob višjih robovih. Cerkniško jezero se razprostira v južnem delu kotline, dolgo je okoli 10, široko pa povprečno 1 - 2 km. Polno jezero meri 26 km², ob mali vodi pa približno 12 km².

To krasno presihajoče jezero slovi že od nekdaj kot posebno prirodno čudo. Spomladi ima zelo malo vode, poleti je včasih malone suho, ob jesenskem deževju pa narašča. Bljuvalniki bljujejo vodo iz sebe z grmenjem in šumenjem. Ob suši je Cerkniška kotlina velik travnik, a treba je hiteti, da spravijo za časa seno. Ob presihanju jezera nalove ribiči mnogo rib, lovci pa p strele mnogo povodnih ptic.

f) Loško polje je JV od Cerkniškega jezera. Pri Starem trgu je sloveča Križna jama z okostnjaki medveda-brlogarja. - g) Zapadno od Cerkniškega jezera se vzdiguje iz Pivške planote Cerkniški Javornik do 1370 m. Odtode se vleče gorovje Javornik, ki ga sestavljajo apnenci in dolomiti ter pokrivajo bukovi in hojevi gozdil. Na JV delu se končujejo Javorniki z obširno skalovino

Kranjskega Snežnika, visoko planoto, nad katero se vzdiguje deloma goli, deloma travnati, stožčasti Snežnik (1796m), najvišji vrh Notranjskega Krasa; Snežnik slovi po bogatem planinskem rastlinstvu in ima razgled do Beneških Alp in do bosenskih gora.

Imenuj vode Notranjskega Krasa.

Podnebje Notranjskega Krasa je precej ostro. Pozimi razsaja tu huda zima, poleti pa je precejšna suša. Padavin na Notranjskem Krasu je precej; na južni strani Kranjskega Snežnika dosega celo množino skoraj 3300m.

Gospodarske razmere na ozemlju Notranjskega Krasa niso posebno ugodne. Poljedelstvo, živinoreja in izvažanje lesa so glavni viri dohodkov.

Cesta iz Ljubljane na Ig drži po Ljubljanskem barju.

Proga železnice od Verda do Rakeka je važno občilo našega Notranjskega Krasa. Prva železniška postaja za Verdom je Logatec. V Logatcu prihaja tudi državna cesta z Vrhnike. V Kalcah blizu Logatca se cepi od te ceste druga cesta v Idrijo. Iz Rakeka drži cesta v Cerknico v bližini Cerkniškega jezera. Ista cesta nas vodi dalje v Lož, Stari trg in dalje v Prezid.

Zapadno od Logaške planote pa do reke Vipave se razteza velika kraška planota Hrušica. Po večini jo pokriva gozd. Hrušica ima obilo vdrtin, kadunj, in jam, podzemeljskih voda in pomikalnic. Preko Hrušice drži cesta iz Logatca na Col in odtod na eni strani čez Črni vrh v Idrijo, na drugi strani pa v Ajdovščino v Vipavski dolini. Že za Rimljanov je vodila tod cesta iz Akvileje v Panonijo. Južno od te ceste se vzdiguje na Nanoški planoti Suhi vrh (1313m), ki nudi krasen razgled. b) JV od Hrušice se razprostira že omenjena Pivška planota, ki se vleče do Kranjskega Snežnika. Pivško planoto imenujemo po reki Pivki, ki izvira na zahodni strani Kranjskega Snežnika ter se izgublja v Postonjsko jamo; po 7 km dolgem podzemskem teku prihaja na Planinskem polju kot nam že znana Unica zopet na dan.

Postojnska jama je svetovno znana in spada med najveličastnejše in najznamenitejše evropske okapnice. Občinstvu odprti del Postojnske jame je nad 4 km dolg in ima nad 2 km dolgo ozkotirno železnico. V jami se divimo ravnovrstnim hodnikom, pokritim z belimi kapniki, dvoranam, mnogim stebrom, gričem in dolinam. Blizu vhoda je "velika dvorana", nad 28 m visoka in nad 45 m široka. Po globoki strugi šumi Pivka. Znamenita je tudi prostorna "plesna dvorana"; posetnikom posebno ugajata Kalvarija in Belvedere z mnogimi stalaktiti in stalagmiti. Krasen je pogled na Tartar pod Belvederom, gledalca pa očara tudi blizu 3 m dolgo "zagrinjalo". - V postojnski okolici so še razne druge jame; v nekaterih izmed teh živi v tolmunih človeška ribica. - SZ od Postojne so posebno znamenite Predjamske votline; v eni izmed teh stoji Predjamski grad (Erazem Predjamski).

Zapadno od reke Pivke in južno od Hrušice se vzdiguje Gabrško pogorje, ki se razteza na jugu do Reke. Najvišja točka mu je Vremščica (1027m). - Reško gričevje je maloobsežno in zavzema ozemlje med Reko in Čičarijo. Reka teče ob SV vznožju tega gričevja po koritasti kadunji, sprejema pri Ilirski Bistrici mrzlo Bistrico ter ponikuje slednjič v škocijanskih jamah (ne zamenjaj teh s škocijanskimi jamami pri Rakeku!) - Vipavska dolina se razteza JZ od Trnovskega gozda in Hrušice ter severno od Komenske planote. Apnenci se izgubljajo tu pod peščene naplavine. - Vipava privira v trgu Vipava na dan ter se izliva JV od Gorice v Sočo.

Glede podnebja zahodnega dela Notranjskega Krasa tvori izredno izjemo Vipavska dolina, ki ima zelo milo podnebje in ki prideluje mnogo vina in južnega sadja, dasi tudi po njej razsaja včasih močna burja. Srednja letna toplota Vipavske doline, ki je odprta gorkim vetrovom iz Furlanske nižine, je 11 stopinj C.

Železnica drži iz Rakeka v mesto Postojno, ki je zaradi sloveče jame cilj mnogih posetnikov. Od Postojne dalje vodi železnica v dolini Pivke, vzporedno njej pa tudi cesta, drufa cesta pa se cepi pri Postojni in drži ob vznožju Hrušice skozi Razdrto, odkoder pelje ena cesta v Senožeče, druga pa v Vipavo in v Ajdovščino. - Proga iz Postojne nas dovede mimo Prestranka v št. Peter na Krasu; to je važna železniška postaja, kjer se razhaja od glavne proge, ki drži dalje v Divačo, stranska proga na Reko.

Proga iz št. Petra na Krasu na Reko drži mimo gradu Kalca, kjer se je rodil pesnik Miroslav V i l h a r. V Trnovem so imele šolske sestre samostan in šolo, Ilirska Bistrica pa ima nad izvirom Bistrice razvaline gradu. Po tej postaji prekorači železnica Reško gričevje ter se spušča navzdol proti Reki.

Železnica in cesta Ajdovščina - Gorica. Ajdovščina ima predilnico. Odtod drži cesta ob vznožju Trnovskega gozda čez Šempas v Gorico, železnica pa sledi reki Vipavi in nas dovede v Dornberg ter v Prvačino.

K o m e n s k a p l a n o t a .

Med Vipavo, Sočo, Furlansko nižino ter med Tržaškim Krasom se vzdiguje Komenska planota, imenovana po kraju Komnu sredi nje. Ljudstvo imenuje to planoto "K r a s". Komenska planota je podobna valovitemu morju, ki je sredi viharja okamenelo. Njeno površje je močno razorano in razdrto, malo obraslo in skoraj brez tekoče vode. Večinoma ga pokriva žalostna, kamenita puščava, med katero pa je nekaj zelenic obdelane zemlje. Povprečna višina Komenske planote je 200 - 400 m in narašča od severa proti jugu. Najvišja točka planote je ob Vipavi Trstelj (643m).

V o d a Komenske planote se izgublja skozi požiralnike skoraj vsa pod zemljo. Reka, ki ponica v Škocjanske jame, teče nad 35 km daleč pod zemljo. Ta podzemeljski tok so poiskali in so našli, da napravlja Reka pod zemljo nad 24 slapov. Pri Štivanu blizu Devina pride Reka zopet pod imenom Timava na dan, a že po komaj 1 km dolgem teku se izliva skoraj 50 m široka v morje. Velika je tu že toliko, do nosi celo do izvira male ladje. - Razen te vode se dobe na Komenski planoti le tu pa tam mali studenci. Ob dolgotrajni suši morajo ljudje do 5 ur daleč hoditi po vodo. Edina večja stoječa voda je D o b r d o b s k o m o č i l o .

Podnebje Komenske planote je samo na sebi mehko in ugodno. Zelo neugodno pa vpliva na to podnebje goli svet; ker ni gozdov, dobe SV vetrovi večjo moč in naprsvijo podnebje mrzlejšše nego bi bilo drugače. Poletja so navadno vroča in zelo suha. Suho vreme nastopi navadno že aprila in traja do septembra. Oktobra nastopi južno vreme z močnim deževjem, kmalu, kmalu potem pa zavlađa suha burja. Vmes pa je pozimi več časa prijetno, lepo vreme.

Burja je zelo suh in mrzel veter, ki piha v kratkih močnih sunkih s planot in z gorovja ob severni in vzhodni obali Jadranskega morja. Bližino burje naznanjajo, ako je nebo jasno, ko pičasti oblaki nad bližnjimi gorami. Navadno traja burja 3 dni, najsilnejša je drugi dan. Kadar drvi murja z vso močjo in z gromu podobnim bobnenjem, tedaj se tresejo hiše kakor ob potresu, tako

da odletavajo kosi ometa od stropa, z žlebasto opeko krite strehe je treba obložiti s težkimi kamni, da jih ne odnese burja. Včasih prevrže burja vozove, ljudi in živino, celo železniške vozove. Burja nastane tedaj, kadar je nad izredno toplo Adrijo nizek zračni tlak, nad vzhodnimi Alpami pa visok tlak izredno hladnega zraka.

Burji povsem nasproten je jug ali široko, topel, neprijetno soparen veter, ki prihaja od morja in prinaša oblačno indeževno vreme. Navadno veje od JV. Jug prevleče nebo s težkimi, svinčeno-sivimi in nizkimi oblaki. Jug napravi človeka otožnega, burja pa razjasni nebo, osuši zrak in človek se zopet oživi in razvedri.

Gospodarske Komenske planote je seveda zavisno od tal in od podnebja. Kraševci imajo raje suho leto, ker če mu tudi suša vzame prvi pridelek (žito), obrodi pa trta tem boljje in vino je zanj glavni pridelek. Mokra leta pa so tudi žitu škodljiva in dajejo le obilo krme, katere po Krasu tako zelo pri-manjkuje. - Koder pogozdujejo gola tla, tam se jesen najbolj pri-jema... - Med kraškimi vini je najbolj znan teran.

Železnica nas dovede iz Št. Petra na Krasu v Divačo. Tu se cepi od nje državna železnica, ki vodi v Kozino - Hrpolje in odtod v Pulj. V bližini Divače je podzemeljska jama s krasnimi kapniki. - Iz Divače vodi železnica dalje po Krasu navzdol in kmalu se nam odpre prekrasen pogled na Jadransko morje. Naslednja postaja je Sežana; uro hoda odtod je Lipica. Nato sledi postaja Opčine, potem Prosek, ki slovi po svojem vinu, dalje Nabrežina, kjer lomijo apnenec in kjer se cepi železnica v Gorico in v Benetke. Glavna proga zavije tu k morju in drži ob njegovi obali v Trst.

Železnica Gorica - Trst je nadaljevanje nam že znane karavanške oziroma bohinjske železnice. Po Prvačini se odstrani od Vipavske doline in vodi skozi kraje Rahenberg, Štanjel, Dutovlje (odtod cesta v Tomaj, ki slovi po izvrstnem vinu) in Opčine. Potem prodre ta železnica južni rob Krasa (nad 1 km dolg predor) in pada polagoma ob prelepem razgledu na mesto Trst in na morje vedno niže ter dospe na kolodvor v Trst.

Križišče cest na Komenski planoti je Komen. Zdaj grade železnico iz Sežane v Dutovlje; da bo na jugoslovan-skih tleh zvezana tržaška proga z goriško.

Furlanska nižina.

Na slovensko ozemlje sega tudi majhen del Furlanske nižine, ki je del Padske ali Gornjeitalske nižine in torej ne pripada Krasu, pač pa je z njim v ozki zvezi. Furlanska nižina se zajeda na slovenskem ozemlju med Brdi, Vipavsko dolino in zapadnim delom Komenske planote, potem pa ob zapadnem robu Komenske planote in ob dolenji Soči do Jadranskega morja. - Večinoma sestoji Furlanska nižina iz soških naplavin ter pada od Gorice dalje, kjer je 90 m nad morjem, vedno bolj, čim bolj se bliža morju. Pri stoku Tera in Soče ima še 12 m višine.

Soča stopi južno od Solkana na Furlansko nižino ter teče zapadno od Gorice. Kmalu se njena struga razširi in poplitvi. Od izliva Vipave dalje teče Soča v več rokavih, med katerimi so prodnati otoki. Polagoma se razširi njena struga na 300 - 350 m, pri Pierisu je celo nad 900 m široka. Ob vsaki povodnji udari reka čez nizke brgove, dasi so večinoma zajezeni, ter poplavi vso

bližnjo zemljo. Pri Villi Vicentini se obrne Soča zadnjikrat proti JV in obdrži to smer do izliva. Pri otoku Morosini zapusti svojo strugo ter teče po strugi nekdanje rečice Zdobe, zato sprejme tudi to ime in se vali v premnogih valovih in zavojih leno v morje. Kot Zdoba je Soča za manjše ladje celo plovna.

P o d n e b j e F u r l a n s k e n i ž i n e je že popolnoma italijansko: prav mehko in vlažno. Severna gorovja za-
branjujejo dostop mrzlim vetrovom, nasprotno pa je od juga gor
odprta pot gorkim in vlažnim vetrovom.

G o s p o d a r s k e r a z m e r e Furlanske nižine so drugačne nego v ostalih delih slovenskega ozemlja. Najbolj podobna ji je v tem oziru Vipavska dolina. - Poleg raznovrstnega žita pridelujejo v Furlanski nižini v bližini obale tudi riž; razen tega nahajamo tu bujno rastočo zelenjavo; vinska trta uspeva jako dobro, pa tudi oljka. Tu rastejo dalje smokve, raznovrstne češnje, slive, breskve in drugo sadje. Bolj poredkoma nahajamo granate, kutine, mandlje, agras in nešplje. Med drevesi Furlanske nižine moramo omeniti lator, cipreso in pinijo. Zaradi sviloreje je murva precej razširjena. V goriški okolici, kjer je srednja januarska temperatura 3.1 stopinj C, rastline tudi pozimi ne nehajo cvesti. Pomlad se začneja tu dober mesec poprej nego drugod. Rastlinstvo se razvija prve dni maja krasno in veličastno.

P r e b i v a l s t v o Furlanske nižine je deloma slovensko, deloma furlansko-italijansko. Meja med obema narodnostma teče večinoma ob železnici iz Gorice v Krmin, potemtakem pripada le neznaten del Furlanske nižine slovenskemu ozemlju.

Ob železnici iz Trsta v Gorico leži Tržič (Monfalcone) z žvepljenimi toplicami; tu se cepi železnica v Benetke, druga proga pa drži ob vznožju Komenske planote v Gorico. Gorica je sedež knezoškofa. Staro mesto se vzpenja okoli 148 m visokega goriškega gradu. Znamenit je goriški muzej, prelep je ljudski vrt. Na bližnjem griču je samostan Kostanjevica, kjer je deloval znameniti slovenski jezikoslovec o. Š k r a b e c .

Č i č a r i j a i n T r ž a š k i K r a s .

JZ od Reške doline in Komenske planote se vleče od Tržaškega pa do Reškega zaliva del Krasa, ki se imenuje Tržaški Kras in Čičarija.

Č i č a r i j a ali V i s o k a I s t r a nima skoro nič gozdov, nobene tekoče vode, povsod le belo in sivo kamenje; ki te na soncu skoro slepi, zato imenujemo ta del tudi Belo Istro. Čičarija se vzdiguje 500 - 600 m visoko nad morjem. Tla pokrivajo ostanki razpočenih plošč ali iz zemlje štrleče skale, vse sam svetel apnenec. O rogle doline opaziš šele, ko prideš prav blizu; v njih in v razpokah je nekaj rdeče zemlje, katero siromasno ljudstvo marljivo obdeluje. Na SZ se spušča Čičarija v stopnjicah k peščenim kotlinam pri Trstu. JV rob pa je strmo odsekan. Tu se vzdiguje z gozdom obrasla Učka do 1396 m in nudi obiskovalcu krasen razgled.

T r ž a š k i K r a s je podoben Komenski planoti. Rob med kraškim robom in med morjem pa je sestavljen iz peščenca.

Čičariji in Tržaškemu Krasu manjka razvitih rek. Na apnenih, prepočenih tleh se izgublja vsa padavina v zemljo. Edino dve rečici moremo omeniti tu; prva je Rižana, ki izvira izpod Slavnika (1020m) in se izliva blizu Kopra v Jadransko morje; dru-

ga pa je Dragonja, ki izvira izpod Hriba ter se izliva v Piranski zaliv.

Tržaški Kras in Čičarija imata zaradi ledene burje pozimi prav ostro podnebje, da ljudje in živina mnogo trpe. Gola apnena tla vsrkavajo ravno tako slastno toploto kakor mokroto, a poleti gorkoto tudi izžarevajo in neizmerno toploto. Obala ima milejše podnebje. Pomembna je na planoti in tudi na obali in morju burja, ki je včasih tako silna, da otežuje ali celo onemogoči ves promet. V Trstu morajo ob burji napeti po ulicah vrvi, da se pešci za nje oprijemljejo. Zlasti pozimi, ko pokriva gore sneg, je burja tako mrzla, da ne ubrani pred njo tudi najtoplejša obleka. Mornarji se burje ne vesele, zlasti zato ne, ker večkrat pripiha nepričakovano.

Velike važnosti za slovensko ozemlje je Tržaški zaliv Jadranskega morja. Plima in oseka sta neznatni, najnižja oseka je februarja, največja plima pa septembra. Ob istrski obali teče od J proti S morska struja ali morski tok, ki se obrne v Tržaškem zalivu proti Benetkam. Prva luka na Slovenskem je pri Sesljanu blizu Devina. Nadalnja postaja železnice je Grljan, kjer ugledamo bajno-lepi grad M i r a m a r s čarobnimi nasadi. Nato zagledamo dolge in raztresene Barkovlje, kjer je mnogo ribičev ter imenitno morsko kopališče. - Kmalu nato sledi Tržaška luka. - Vso opisano obalo je pokrivalo nekdanje morje; pridobili so jo s tem, da so odkopali sosednje griče ter jih v morje zvozili. - Tržaški luki sledi na jugu ob obali občina Škedenj, nakar prehajamo na istrsko obalo. Istrska obala je nižja od kraške, prijaznejša in rodovitnejša, pa tudi mnogo bolj členovita. Vanje se zajedajo Miljski, Koprski in piranski zaliv. Zapadno od Piranskega zaliva se vzdiguje rt Savudrija (žalborna).

Ž i v a l s t v o Jadranskega morja v Tržaškem zalivu je mnogostransko, ker mnogi mali zalivi dajejo ribam mirno, prijetno in hrane bogato zavetišče. Pri Kopru se zlasti izplača lov na sardele; najboljše ribe Tržaškega zaliva pa so luben (brancin), plošča in lokarda (škombro). Tudi prav lepih školjk se dobi v okolici.

Kakor je siromašna flora (cvetana) na kraški planoti Čičarije, tako bujna in lepa je ob obali Tržaškega zaliva. Skoro nepretrgano obroblija obalo plodonosni oljčniki; tudi trta raste po vseh predelih razen na planotah. Murve, ciprese, akacije in platane uspevajo prav dobro. Raznovrstna sadna drevesa dajejo prav dobro sadje; tudi razna žita uspevajo, a ne v potrebni množini. Zelenjave je okoli mest v obilici, v morju pa životarijo ob obali razne alge.

P r e b i v a l c i Tržaškega Krasa in Čičarije so Slovenci. V Trstu samem pa Slovenci in Italijani. Gornja okolica je popolnoma slovenska. Ob obali Tržaškega zaliva prebivajo Italijani tja dol do izliva Dragonje v mestih ter bliže teh mest. - Na tem ozemlju je tudi meja med Slovenci in Hrvati, ki pa jo je težko določiti, ker narečje prehaja v narečje. - Približna jezikovna meja je črta Klana - Lisac - Jelšane - Podgrač - Obrovo - Skadančina - Podgorje - Rakitovac - Trebeše in potem Dragonja do svojega izliva. Slovenci v SV Istri južno od glavne ceste se imenujejo Brkini, tostran pa Čiči.

T r s t . Trst je imel pred vojno velikanski promet; 1912. l. je n.pr. prišlo v tržaško luko nad 12.000 ladij, ki so pripeljale nad 4 1/2 milijona ton blaga (kavo, riž, bombaž, začim-

be, rudo, premog, južno sadje, olje in dr.). - Tržaška luka se= stoji iz treh delov: na severu brani nad 1 km dolg valolom "novo luko" s 4 pomoli morskih valov. To luko zaključuje 33 m visoki

tilnik ob "stari luki". Nato sledi "luka Diaz" s 3 pomoli in z valolomom. Med novo in staro luko se zajeda v mesto Veliki kanal, ob čigar koncu stoji katoliška cerkev sv. Antona in v bližini le= pa pravoslavna cerkev sv. Spiridijona. V Trstu je tudi grška cer= kev, več gledališč in drugih znamenitih poslopij. Znameniti sloven= ski "Narodni dom" so Italijani požgali. Trst sestoji iz dveh de= lov, iz novega modernega mesta s širokimi ulicami in s prostornimi trgi in iz starega mesta z ozkimi ulicami med visokimi hišami. Ka= tedrala sv. Justa je na mestu, kjer je stalo nekdanje rimsko sveti= šče. V Trstu je več šol, tržaški muzej vsebuje poleg drugih zname= nitosti tudi favno Jadranskega morja. Iz mesta se vzdiguje električ= na železnica ob vznožju Krasa do Opčin, od koder je prekrasen raz= gled. V bližini kolodvora, kamor pripelje železnica iz Opčin v Trst, je "tehnični zavod" in velikanska ladjedelnica Lloyd (arze= nal).

Železnica iz Trsta v Pulj vodi s tržaškega kolodvora ter se vije po ovinkih Krasa navzgor; na postaji Kozina - Hrpelje se združi z glavno progo, ki prihaja iz Divače. Nato zavije preko puste Čičarije in kmalu potem zapušča slovensko ozemlje ter pelje dalje v Pulj.

Iz Trsta drži tudi preko Čičarije podolž cesta v Kozino - Hrpelje in odtod v Reko.

Obrežna železnica Trst - Poreč je vodila zdaj opuščena ob miljskem zalivu v starodavno mesto Koper z znamenitim zvonik= kom in občinsko palačo. Kopru sledita znani morski zdravilišči in kopališči Izola - Otok in Portorož in mesto Piran.

Kakor je žalosten in reven svet na planoti Čičarije, ta= ko bujno zelena in bogato obdarjena je obala ob vzhodnem robu Či= čarije, kamor mrzli vetrovi ne morejo. To je prekrasna r i v i = j e r a ob zapadni obali severnega dela Reškega zaliva. Tja do= spemo s postaje Matulje šempetersko-reške železnice z električno železnico. S postaje Matulje se nam nudi krasen razgled na morje in na 3/4 ure oddaljeno mestece Kastav. - Ob obali lež svetovno= znana morska kopališča in zdravilišča Volosko, Opatija, Lovran in Ika z modernimi hoteli, prekrasnimi nasadi, layoffjevimi logi in drugimi krasotami. Pred vojno je prihajalo v Opatijo letno nad 40.000 gostov.

R u m e n a a l i Z e l e n a i n R d e č a I s t r a .

Južno od Tržaškega Krasa in Čičarije se razprostira od Tržaško-piranske obale pa do Labina ob Reškem zalivu predel peščen= ca, ki je bil prvotno rjavomodre barve, pa je zaradi atmosferske= ga vpliva na površju porumenel ali porjavel. Zato imenujemo ta srednji del Istre "R u m e n o I s t r o". Njena višina sega od 285 do 380 m. Rumena Istra tvori prijazno gričevje, v katero se zajedajo doline Mirne, Fojbice, Dragonje in Raše z rodovitno zem= ljo.

JZ del Istre pa zopet sestavlja apnenec, a ga pokriva ze= lo rodovitna rdeča ilovica, crvenica, zato ga imenujemo "Rdečo Istro". Povprečna višina Rdeče Istre je le še 160 - 200 m.

I s t r s k a o b a l a južno od Savudrijskega rta, na katerem je 36 m visok svetilnik, ki sveti 32 km daleč, je precej

raztrgana. Proti jugu sledi pred burjo varna luka Novigrad; v njeni bližini se izliva v morje Mirna. Nato sledi luka Poreč, v kateri pa se morejo zasidрати le male ladje. Južno od te se pričenjajo skalnati otočiči. Še dalje proti jugu se zajeda fjordasti zaliv Lemeski 12 km daleč v zemljo, nakar sledi Rovinj z dvema lukama. Ob JZ koncu Istre loči Fazanski preliv Brionske otoke od obale. Brionski otoki imajo izredno lepo sredozemsko rastlinstvo; le sem prihaja v zadnjem času mnogo ljudi tako pozimi kakor poleti.

Puljska luka se začne med dvema rtoma, ki sta dobra dva km narazen, se zoži do 450 m., nakar se zopet razširi. Notranja luka meri okoli 6 km v obsegu. Sredi nje stoji Olivski otočič. Južno od puljske luke se obala vedno bolj znižuje do Rta Kamenjaka, kjer se vzdiguje mogočen svetilnik, ki kaže mornarjem, kje so nevarne kleči in kje se deli pot v Trst in na Reko. - Onkraj Kamenjaka je Medulinski zaliv. JV stran Istre ima vse polno dobrih, a večino so malih luk. Raški zaliv pa je 16 km dolg, tako da morejo srednje velike ladje kakih 11 km daleč, a zaradi tesnobe se ne morejo v njem kretati. Od Raškega zaliva dalje se istrska obala dviga. Omeniti nam je tu še Plominski zaliv, kjer pa razsaja močna burja.

Istrske vode so prave kraške ponikvarice in obrežnice. Fojbica teče v bližini Pazina v malih slapovih, nazadnje po ozki soteski, dokler se ne izgubi v kamenita vrata, ne da bi jo mogli dalje zasledovati. - Mirna se izliva po 45 km dolgem teku v Mirnsko drago pri Novigradu. Poleti ima malo vode, po nalivih pa močno naraste. - Raša se izliva v Raški zaliv. Bivše, zdaj osušeno Čepiško jezero je merilo 8 kvadr. km; njegova površina se je menjala po velikosti njegovih dotokov. Okolica je močvirnata.

Toplina se v Rumeni in Rdeči Istri še bolj menja nego na Tržaškem Krasu in na Cičariji. Tu razločujemo navadno le tri letne čase: poletje, jesen in zimo, ker je spomlad tako kratka. Ker poleti zelo redko dežuje, nastaja dolgotrajna suša. Obala pa ima namorsko podnebje. Padavina narašča v Istri od JZ proti SV. V primorskih krajih odločujejo vetrovi vreme; redni vetrovi so tisti, ki vejejo ponoči in pozimi s celine na morje, podnevi in poleti pa z morja proti celini. Zlasti SV namorski veter ohlaja v vročih poletjih vsaj za nekaj ur neznosno vročino.

Istrsko rastlinstvo ima mnogo južnejše lica, nego bi sodili po zemljepisni legi dežele. Zlasti obala ima mnogo zelenja; povsod jo spremljajo zimzelene rastline: oljke, mandlji, lovorike. Hraštovje raste po vsem polotoku, ravno tako tudi trta in smokve. Raznovrstna žita uspevajo, turščica pa le tedaj, ako ji ne škoduje velika suša julija in avgusta.

Prebivalci Istre so od omenjene slovensko-hrvatske meje Hrvatje, le zapadna obala od Pirana pa do Pulja ima ozek pas Italijanov. V bližini Opatije in v okolici Čepiškega jezera pa so se ohranile tudi nekatere rumunske - češke vasi.

Železnica Divača - Kozina - Hrpelje - Pulj prekorači Cičarijo in pride na postajo Buzet; mestece leži globoko v dolini Mirne. Nato pride Pazin, mesto s starim gradom, lepo ležeče ob Fojbici. Naslednja važnejša postaja je Kanfanar, ker se tu čepi železnica v Rovinj. Rovinj ima visoko ležečo stolno cerkev. - Ob glavni železnici sledi Vošnjak, potem pa Pulj.

V Istri, ki jo je po zadnji vojni (kolikor jo ni odpadlo na Svobodno tržaško ozemlje) dobila Jugoslavija, je gotovo najpomembnejše mesto Pulj, znan že iz avstrijskih časov kot veliko vojno pristanišče. Z zaledjem je zvezan z železnico, ki pelje po sredi

Istre skozi Pazin proti Trstu in Divači. Že za Rimljanov je bilo važno ladjišče, kar dokazujejo mnogi, še dobro ohranjeni spomeniki, tako Avgustovo svetišče, arena - Diviš grad, ki je imela prostora za 26.000 gledalcev, slavoloki i.dr. Muzej v Pulju je zanimiv. V velikem puljskem arzenalu so izdelovali v bivši Avstriji ladje največje vrste.

V bližini zdravilišča Portorož so solarne. Od tu dalje prideš v Motovun (hraštovi gozdi dajejo les za ladje), in slednjič v pristanišče Poreč. Poreška stolna cerkev je dobro ohranjena bazilika iz 6., njen zvonik pa iz 15. stoletja. Prebivalci izvažajo ribe, sol, sadje in vino.

Ob vzhodni istrski obali je treba omeniti mestece Labin, kjer kopljejo rjavi premog, in pristanišče Plomin.

Važno občilo ob istrski obali so ladje, ki vozijo blago in potnike iz Trsta v Pulj in odtod na Reko.

R e k e .

Vodovje se s slovenskega ozemlja odteka v dve smeri: na vzhod po glavnih rekah Savi in Dravi v Donavo, ki se izliva v Crno morje, in na zahod v Jadransko morje, kamor teče razmeroma majhen del slovenskih voda. Ker je razvodnica med Črnim morjem in Jadranskim morjem precej blizu jadranske obale, so primorske reke, razen Soče, ki izvira visoko v Triglavskem gorovju, tudi mnogo krajše. Razvodnice v Alpskem svetu ni težko določiti, ker poteka po visokih grebenih Vzhodnih Julijskih Alp, na Krasu pa je razvodnica med Savo in Jadranom dostikrat nejasna, vendar pa lahko rečemo, da vsaj v glavnem poteka po najvišjih kraških planotah od severa proti Reškem zalivu.

Na vzhod v Donavo odvajata vodo največji dve slovenski reki Sava in Drava, ki dobivata z obeh strani vse polno pritokov. Drava izvira na Topolskem polju, teče skozi Celovško kotlino, preddre Prealpe severno od Pohorja, zavije mimo Maribora na Dravsko in Ptujsko polje, nato pa teče počasi po Panonskem nižavju in se vzhodno od Osijeka izliva v Donavo. Z desnega brega dobiva na Koroškem Ziljo z Ziljico, Kapelsko Belo, ki izvira v Kamniških planinah in predre Karavanški greben, ob vzhodnem robu Karavank priteka vanjo Meža in Mislinja, na Ptujskem polju pa Dravinja, ki je največja voda s Pohorja. Z leve strani tečejo v Dravo Glina, ki prihaja z Gosposvetskega polja, koroška Krka ter Labošnica, na Štajerskem pa Pesnica in kot največji pritok Mura z Ledavo na levi in Ščavnico na desni strani. Po množini vode je Drava največja reka na slovenskih tleh, čeprav le v svojem srednjem toku teče po njih. Naraste pa še zlasti ob jesenskem deževju in spomladi, ko se v Alpah začne tajati sneg. Druga po velikosti je Sava, ki priteka v dveh izvirkih iz Vzhodnih Julijskih Alp: iz Klanških jezerc prihaja po Podkorenski dolini Sava Dolinka, iz bohinjskega kota (njen izvir je slap Savica nad Bohinjskim jezerom) pa Sava Bohinjka; združita se pri Radovljici. Odtod dalje teče Sava po precej globoki strugi, ki si jo je zarezala v prod, s katerim je zasut ves gorenjski del Ljubljanske kotline, ponekod pa si je izkopala globoko deber v konglomerat (n.pr. pri Kranju). Iz Ljubljanske kotline dalje si je utrla pot skozi hribovit svet ter tako ločila Trboveljsko in Laško gričevje od Dolenjskega. Od Krške kotline dalje proti Hrvatski teče počasneje, kjer je tod njen padec dosti manjši. Važnejši njeni pritoki so: na levi strani Tržiška Bistrica, Kokra, Kamniška Bistrica, Savinja in Sotla, na

desni pa Sora, ki nastaja iz Selščice in Poljanščice, Ljubljani-
ca, dolenska Mirna in dolenska Krka.

Na Primorskem je edina večja slovenska reka Soča, ki izvira nad Trento v Triglavskem pogorju, teče nekaj časa proti Z, pod Bovcem pa zavije na J mimo Kobarida in Tolmina, nato po tes-
ni in globoko zarežani kotlini mimo Kanala ter šele pri Gorici prihaja na ravnino in se izliva v morje na Z. koncu Tržaškega za-
liva, in sicer v dveh rokavih, od katerih se večji imenuje Zdo-
ba, manjši pa Isonzato (Stara Soča), ki je prvotna, stara struga Soče. Pritoki so: na levem bregu Zadnjica, ki izvira pod triglav-
skimi pečinami, Tolminka, Idrijca z Bačo ter Vipava z Branico; z
desne strani pa se stekajo vanjo Koritnica (pri Bovcu), Vučja
(pri Žagi) in Nadiža z Idrijco. Nadiža je največja voda v Beneški
Sloveniji. Izvira v visoki dolini nad Breginjem in zavije ob S
robu Matajurja proti Furlanski ravnini.

Na kraškem svetu imamo mnogo manj površinskih voda ka-
kor drugod. Posebnost kraških rek je v tem, da tečejo nekaj časa
po površju, potem pa izginejo pod zemljo (poniknejo) navadno v
kako kraško jamo ter pridejo slednjič znova na dan ali pa se pod
morsko gladino izlivajo v morje. Značilna primera kraških poni-
kalnic sta zlasti Reka in Pivka. Reka izgine v Škocijansko jamo,
pri Štivanu pod Doberdobom pa znova privre iz zemlje in se odtod
naprej imenuje Timava, ki je dolga komaj dober kilometer. Pivka
izvira v Pivki plani in v Zah. Notranjskem Krasu, se izgubi naj-
prej v Postojnsko jamo, priteče na dan blizu Planine kot Uni-
ca, na koncu Planinskega polja pa spet ponika in se prikaže na
površje pri Vrhniki kot Ljubljani-
ca. Podzemskemu delovanju poni-
kalnic pripisujemo tudi nastanek kraških jam, po katerih te pod-
zemске vode še danes tečejo ali pa so obrnile svoj podzemski tok
drugam med razjedene apnenčaste sklade.

Nekaj krajših rek ima tudi Istra, najvažnejše so Dra-
gonja, Mirna in Raša.

V Belokranjski kraški kotlini je edina pomembnejša reka
Lahinja, ki teče skozi Crnomelj, glavno mesto Bele Krajine, ter
se izliva v Kolpo.

J e z e r a .

Na slovenskem ozemlju ločimo dve vrsti jezer: alpska
in kraška. Prva so po veliki večini ledeniškega izvora. Nastala
so ob koncu ledene dobe, ko so se ledeniki, ki so segali daleč v
doline, raztopili in odložili v obliki končnih moren ali gro-
belj grušč, ki so ga bili prinesli s seboj ter doline z njimi ne-
kako zajezili, nakar je tako nastalo dolinsko kotanjo zalila vo-
da, ker se ni mogla neovirano odtekat. Kraška jezera, ki jih je
na Slovenskem mnogo manj kakor alpskih, leže v kraških kotanjah,
odkoder se voda ne more odtekat po površju. Delimo jih v stal-
na in presihajoča. Najznamenitejša presihajoča jezero v Sloveniji
je Cerkniško. Vsako leto dvakrat spomladi in jeseni, ki je obil-
no dežja, se južni del Cerkniške kotline napolni z vodo. Ta voda
pa ne priteka v kotlinu samo po površju, marveč bruha na dan iz
odprtih v kraških tleh (bruhalnikov). Poleti in pozimi, ko deževja
ni dosti, jezero usahne in iste odprtine vodo spet požro (poži-
ralniki).

Koroška je izmed vseh pokrajin, kjer še prebivajo Slo-
venci, Z jezери najbolj bogata. Le nekaj teh jezer je razmeroma

velikih, vsa druga so bolj podobna večjim ribnikom. Vseh skupaj pa je nad 200. Najpomembnejša so: Vrbsko, ki je od vseh največje (dolgo 16.5km), Osojsko, Baško, Hodiško in Klopinijsko.

Na Gorenjskem sta večji Bohinjsko in Blejsko jezero, manjša pa so Belopeška jezera ter sedmero Triglavskih jezer na planoti Komni na južni strani Triglava. Na meji med Julijskimi Alpami leži v tesni dolini Rabeljsko jezero, skozi katero teče Ziljica. Precej jezer je tudi v slovenskih Praalpah, posebno na Pohorju, kjer so znana po svoji lepoti zlasti Ribniško in Črno jezero ter jezerca pri št. Lovrencu. Tudi Pohorska jezera so ledeniškega izvora.

H kraškim jezerom pa prištevamo še omenjeno Cerkniško, bivše Cepiško v dolini spodnje Raše v Istri in Doberdobska jezera na Z koncu Komenske planote.

M o r s k a o b a l a .

Slovensko narodnostno ozemlje meji tudi na morje in sicer ob Tržaškem zalivu na jug nekako do izliva Dragonje v Istri; ta pas v političnem oziru pripada novi državni tvorbi Svobodnemu tržaškemu ozemlju. K Tržaškemu zalivu teži vse zaledje do najvišjih notranjskih kraških planot ter do visokih grebenov Julijskih Alp. Nova razmejitev po drugi svetovni vojni je dala Jugoslaviji vso Istro razen tistega kosa, ki odpade na STO.

Pobočje ob obali se v splošnem precej strmo spušča v morje. Pristanišča so zato lahko pristopna tudi za večje ladje, zato imajo veliko prednost pred italijanskimi na drugi strani Jadrana, kjer je morje ob obali plitvo. Najbolj strma pa so pobočja med Trstom in izlivom Timave ter na vzhodni strani Istre ob Reškem zalivu.

Glavna zaliva ob slovenskem in hrvaškem Primorju sta Tržaški in Reški zaliv. Poleg teh dveh glavnih pa je vse polno manjših ter je obala precej členovita. Med manjšimi zalivi so zlasti Tržiški, Miljski, Koprski in Piranski, v južnem delu Istre pa Puljaki in Meduljinski zaliv. Posebnost istrske obale pa so tako imenovane drage. To so ozki lijasti zalivi, ki so nastali tako, da je globoko zarezano kraške rečne doline v spodnjem delu zalilo morje. Najbolj znane so Mirna, Limska in Raška draga. Takšne drage so mogle nastati le na apnenčasi obali, kakršna je v Istri od Savudrijskega rtiča na SZ koncu pa do Reškega zaliva.

Ob zahodni istrski obali je tudi nekaj manjših otokov, ki so bili v davni zemeljski preteklosti del istrske celine, pozneje pa jih je morje odrezalo od nje. Najvažnejši so Brionski otoki nasproti Pulju, severno od Istre (Sv. Nikolaj, Sv. Andrej in Sv. Ivan), na južnem koncu Istre pa Meduljinski otoki.

P o d n e b j e .

Čeprav je Slovenija razmeroma majhna dežela, se vendar na njenem področju uveljavlja kar štiri različna podnebja, to pa zaradi njene svojstvene lege na prehodu med Jadranskim morjem in Panonsko nižino na vzhodu ter visokim alpskim svetom na severu. Ta štiri podnebja so:

Sredozemsko ali mediteransko podnebje, ki ga ima le precej ozek obmorski pas. Njegov vpliv ne sega daleč proti vzhodu, ker mu v osrčje Slovenije zapirajo pot visoke kraške planote.

Značilna za mediteransko podnebje so vroča in suha poletja ter vlažne zime. Najbolj mile zime so ob spodnji Soči, v Vipavski dolini in ob istrski obali, medtem, ko je na Tržaškem Krasu zaradi močne burje pozimi mnogo bolj mrzlo. Burja nastaja, kadar se zrak na kraških planotah močno ohladi, postane težji ter zato z veliko silo pada čez rob Krasa proti morju. Zlasti huda je burja okrog Trsta, kjer so v strmem bližnjem zaledju skoro same goličave in veter nima nobene ovire. Posod, kamor sega neposredni vpliv Sredozemskega morja, lepo uspeva najraznovrstnejše zgodnje sadje, kakor n. pr. okrog Gorice in v Vipavski dolini in Komenske planote v Istri. Slove posebno briška, vipavska, kraška (teran) in istrska vina.

Srednjeevropsko ali zmerno celinsko podnebje prevladuje po vsem osrednjem delu slovenskega ozemlja. Zanj je značilna še dokaj zmerna poletna in zimska temperatura: zime niso prehudo mrzle, poletja pa ne preveč vroča. Padavine so porazdeljene na vse leto, največ dežja pa je v jeseni in spomladi. Izredno hude zime so samo v kotlinah, ki so okrog in okrog obdane z višjimi gorami. Mrzel, težak zrak se usede na dno kotline, med njimi pa je ob gorskih pobočjih toplejši zrak. Ta pojav, ki je zlasti značilen za Celovško kotlino, imenujemo toplotni obrat. Normalno je tako, da je zrak tem mrzlejši, čim višje je. Tu pa je obratno, zato govorimo o toplotnem "obratu". Srednjeevropsko ali zmerno celinsko podnebje imajo poleg Celovške kotline še vsa Ljubljanska kotlina, vsa Dolenjska ter štajerska razen skrajnega Vzhodnega dela.

Pod vplivom celinskega ali kontinentalnega podnebja, kakršno vlada v Panonski nižini in so zanj značilne zelo hude zime in močno vroča poletja, so vzhodni deli Slovenije od Prekmurja do Krške kotline. Padavin tu ni več toliko kakor v Srednji Sloveniji. Dežuje največ spomladi in jeseni, zaradi vročih poletij in ugodnih tal pa dobro uspeva na gričastem svetu (v Slov. Goricah, Hala- lozah, ob Sotli in ob robovih Krške kotline) tudi vinska trta.

Alpsko ali gorsko podnebje imajo višji predeli Alp. Zime so tod precej mrzle in sneg lež mnogo dlje, kakor pa drugod na Slovenskem. Poletja pa tudi niso tako vroča kot na primer na področju sredozemskega in celinskega podnebja. Srednja letna toplota je zato v alpskem svetu nižja kakor drugod v Sloveniji. Padavin je v Alpah precej in v vseh letnih časih, zato je tod tudi toliko neusahljivih izvirov. Sicer pa v Alpah podnebje ni povsod enako, odvisno je od nadmorske višine. Po njej se ravna tudi rastlinstvo, ki ga delimo v štiri pasove: žito uspeva le nekako do višine 1200 m; nato sledi gozdni pas do 1700 m visoko, nad njim je kakih 500 m visok pas gorskih pašnikov, nekako nad višino 2200 m pa že prevladuje golo skalovje, odkoder sneg izgine le v vročini v poletnih mesecih.

Slovenskih Alp nikjer ne pokriva večni sneg in zato na njih tudi ni pravih ledenikov. Le ponekod se na osojnih strah obdrže čez vse leto manjša snežišča, od katerih je najznamenitejši tako imenovani "zeleni sneg" na SV pobočju Triglava. To je zadnji ostanek ledenika, ki je v ledeni dobi segal daleč v dolino, še kak kilometer južneje od Radovljice.

Padavin je na Slovenskem povsod dosti in niso nikjer omejene samo na ta ali oni letni čas. Na splošno pa velja, da jih je na področjih, ki so bližje morju, dokaj več kakor pa na vzhodu, kajti visoko hribovje, ki loči ostalo Slovenijo od Primorja, v veliki meri prestreže vlažne JZ vetrove. V vsej Sloveniji največ padavin je na južnih pobočjih Julijskih Alp in pod Snežnikom, in sicer

do 3000 mm na leto. V Ljubljanski kotlini se letna množina padavin giblje že okoli 1400 mm, na skrajnem vzhodnem koncu Slovenije, kjer se uveljavljajo vplivi celinskega podnebja, pa je padavin le še kakih 800 mm na leto.

Od podnebja je odvisno rastlinstvo, od tega pa v veliki meri tudi človekovo življenje in delo ter njegovo gospodarsko udejstvovanje.

O p i s k o t l i n i n d o l i n .

C e l o v š k a k o t l i n a. Široko kotlino na severni strani Karavank imenujemo po njenem glavnem kraju Celovško kotlimo. Njen srednji del je gričevnat, vanj pa so alpske reke, zlasti Drava, zarezale široke doline. Nekdanji ledeniki so tod zapustili številna jezera. Celovška kotlina je bila v dobi samostojne slovenske države Karantanije (odtod še danes ime Korotan) središče slovenstva, po prvi svetovni vojni pa so vso Koroško do grebena Karavank prisodili Avstriji, kjer je tedaj ostalo nad 100.000 Slovencev. Dokončna mirovna pogodba z Avstrijo po drugi svetovni vojni še ni sklenjena in je usoda teh Slovencev tako še negotova.

Ozeml. severno od Karavank in Julijskih Alp, kjer danes prebivajo Slovenci bodo strnjeno naseljeni ali pa samo še redkeje raztreseni med nemški živelj, delimo v naslednja glavna področja: Podjuno, Rož, Gosposvetsko polje in Ziljsko dolino.

Podjuna je vzhodni del Dravske doline na Koroškem (vzhodno od Bele, ki od juga priteka v Dravo). Je široka, rodovitna in precej gosto naseljena ravnina. Središče Podjune je mesto Velikovec na levem bregu Drave kjer zlasti v okolici živi še mnogo Slovencev. Najsevernejša slovenska vas na Koroškem so Djekše, ki leže že visoko na Svinji planini. Od južne strani je lep razgled po vsej Podjuni, zlasti s Pece in Obirja v Karavankah. Podjuna ni bogata samo zaradi svoje rodovitne zemlje, marveč tudi z rudami. Imena krajev Pliberk (Bleiburg), Železna Kapla in drugih pričajo, da zemeljske plasti tod vsebujejo svinec in železo. Poleg omenjenih so važnejši kraji: Sinča ves, Vobre in Grebinj. Podjuna je bila znana že v stari rimski dobi pod imenom Juenna. Zahodno od Podjune se ob Dravi vleče do Beljaka Rož. Je mnogo ožja od Podjune in nekako stisnjena med zahodni greben Karavank in Osojnico (Gura) južno od Vrbskega jezera. Najvažnejši kraji v Rožu so Borovlje, Bistrica v Rožu, Plajberk, Področica in Št. Jakob. Narodnostno so Slovenci v Rožu še najbolj zavedni od vseh, kar jih je na Koroškem.

Severno področje Celovške kotline je Gosposvetsko polje ob reki Glini. Imenuje se po kraju Gospa Sveta, kjer stoji nad tišoč let stara romarska cerkev. Zahodno odtod je Krnski grad (prestonica nekdanje Karantanije), pred katerim so na knežjem kamnu. Karantanski Slovenci v slov. jeziku ustoličevali svoje vojvode, Ceprav je bilo Gosposvetsko polje nekoč središče slovenstva, živi danes tod le še malo Slovencev, zakaj tu so se ob neposrednem stiku z Nemci najhitreje ponemčili.

Zahodno od Beljaka se vleče med Ziljskimi in Karnskimi Alpami Ziljska dolina. Njena pobočja so na obeh straneh zelo strma, zato ima vsa dolina podobo nekakega širokega korita, kakor sploh vse alpske doline, ki so jih v ledeni dobi obrusili mogočni alpski ledeniki. Najpomembnejša kraja v Ziljski dolini sta Šmohor in Podklošter. Šmohor je najzahodnejši kraj, kjer v Ziljski dolini še prebivajo Slovenci. Pri Podkloštru se dolina odpira proti jugu, odkoder priteka mimo Trbiža Ziljica.

Med Karnskimi in Zah. Ziljskimi Alpami se v smeri V-Z vleče ozka in globoka Kanalska dolina (podobna kanalu). Po njej teče z Rukljanskih Alp reka Bela, ki se izliva v Tilment. Tam, kjer se spuščajo v dolino grebeni Karnskih Alp, Karavank in Ziljskih Alp, leži v kotlini Trbiž, najpomembnejši kraj vse Kanalske doline.

Od Trbiža na jug med grebene Julijskih Alp se vleče Rabeljska dolina (po kraju Rabelj). Dolina se odpira na sever in že po naravi teži proti Koroški, kamor se skupaj s Kanalsko dolino do konca prve svetovne vojne politično tudi pripadala. Po Rabeljski dolini teče Ziljica, ki je mejna rečica med V in Z Julijskimi Alpami. Kanalska in Rabeljska dolina sta zdaj v Italiji.

P o s a m e z n e p o k r a j i n e i n p o m e m b n e j =
š i k r a j i .

Vse ozemlje, ki na njem prebivajo Slovenci, delimo na manjše pokrajine, od katerih nekatere obrobne politično ne pripadajo k Sloveniji, marveč so tudi po drugi svetovni vojni ostale zunaj njenih meja. Glavne pokrajine so, če jih štejemo od Z proti V, naslednje: Primorska, (Tržaško ozemlje, Istra, Goriška in gornja Soška dolina), Kranjska (Gorenjska, Dolenjska in Notranjska), Koroška (Celovška kotlina, Ziljska, Kanalska in Rabeljska dolina) ter Štajerska (Zasavje, Celjska kotlina, Dravska dolina in Dravsko polje, Slov. Gorice in Haloze ter Prekmurje).

V teh pokrajinah je mnogo krajev, ki so zlasti gospodarsko in kulturno zelo pomembni. Najvažnejša so večja mesta, saj so to središča našega kulturnega življenja (tu so višje šole ter druge prosvetne ustanove) in narodnega gospodarstva. V njih se križajo dobre prometne zveze in prav zato se je ravno v večjih mestih mogla razviti do visoke stopnje tudi naša industrija. Nekateri kraji potem slove po raznih panogah domače obrti, drugi spet po važni n.pr. zaradi rud, ki jih tam kopljejo, ali zaradi zdravilišč, tujskega prometa, ali pa so zgodovinsko znameniti.

Z i l j s k a d o l i n a .

Ziljska dolina ali Zilja ima svoje ime po reki Zilji, ki stopa pri Šmihorju na slovensko ozemlje; od tu dalje teče Zilja po precej široki, ponekod precej močvirni dolini. Na severu spremelja jo Ziljo Ziljske, na jugu pa Karnske Alpe.

Ziljske Alpe so večinoma iz apnenca, deloma pa tudi iz peščenca in laporja; končujejo se pri Beljaku z vrhom Dobračem (2167m), ki slovi po prekrasnem in dalnjem razgledu ("Koroški Ring"). - Karnske Alpe se vlečejo v ZV smeri do Ziljice, desnega pritoka Zilje. Gorovje je 100 km dolgo in povprečno 75 km široko ter se v vzhodnem delu nekaterikrat razširja v visoke planote ali platoje.

P o d n e b j e Ziljske doline je na slovenskem ozemlju precej milejše nego v gornjih delih doline; poletja so goroka, jeseni deževne, pozimi pa se vlačijo po tleh mrzle megle. Vlažni travniki dajejo kislo konjsko krmo, v dolini ter na prisojnih krajih pa uspeva precej visoko tudi koruza, rž in sadje, dočim pokrivajo osojne obronke tja do doline gozdovi.

P r e b i v a l c i Ziljske doline so od Šmihorja dalje proti V Slovenci, ki so ohranili častitljive stare narodne noše, šege in običaje, pa tudi svojo lepo staro govorico. Vsa dolina je slikovita in prirodno lepa.

Ziljska železnica drži na slovenskem ozemlju do Šmohorja in Podkloštra. Šmohor je bil nekdanje središče slovenske Zilje (nad 1000 prebivalcev; zdaj je že akoraj ponemčen; v bližini tega kraja sra se rodila Matija Majar-Ziljski, navdušen Slovan in nabiralec koroškega narodnega blaga, in župnik Urbanič Jarnek, slovenski buditelj in pisatelj. - Bistrica na Zilji je velika slovenska vas z lepo cerkvijo iz 15. stol. - Čače so župnija pod Dobračem; nad vasjo se vzdiguje stari Čaški grad. - Podkloster je dobil svoje ime po samostanu, čigar razvaline so še ohranjene. Dočim so prebivalci Zilje vobče katoliške vere, je v bližini Podkloštra še nekaj protestantov, ki so ohranili svojo vero izza slovenske reformacijske dobe (Sovče). Pri Podklostru pridobivajo iz svinca svinčeno belino (strupena barva).

Celovška kotlina.

Celovška kotlina se pričenja vzhodno od Dobrača pri Beljaku. Na jugu jo robijo Karavanke, na vzhodu jo ločijo od spodnje doline Labošnice nizke višine, na severu pa se izboča med Svinjo planino in Krškimi Alpami v Grobniško polje. Vsa kotlina predstavlja valovito pokrajino z rodovitno zemljo, z jezeri, močvirji in ribniki.

Karavanke so pravzaprav podaljšek Karnskih Alp vzhodno od Ziljice. Zapadni del ima obliko sredogorja in je porasel z gozdovi; proti V, kjer prevladuje apnenec, pa prehaja gorovje čedalje bolj v obliko visokega gorovja, ki kaže zlasti proti severu divje in razorane stene. Peč (1511m) v Karavankah je mejnik treh držav. Golica (1836m) ima veličasten razgled in lepo planinsko rastlinstvo. Največji vrh vsega gorovja je Stol (2239m). Od nekdanj znameniti je dalje proti V prelaz Ljubelj (1370m). Vzhodno odtod se nadaljujejo Karavanke v 14 km dolgem grebenu Košute. Veličastna gora je tudi S od Košute osamljen Obir ali Ojstric (2141m), v katerem je mnogo svinca. Od Peči pa do V konca Košute teče po grebenu Karavank meja med Avstrijo in našo državo; odtod dalje sledi meja razvodju med rekama Belo in Kokro, nato pa teče zopet po glavnem grebenu Karavank do Pece (2114m).

Svinja planina rob Celovško kotlino SV stran; vleče se v smeri od S proti J; pokrita je z velikimi gozdi, pa tudi z rodovitnimi njivami in bogatimi pašniki. Nekdanje bogati rudniki Svinje planine so zdaj skoraj opuščeni. Podaljšek Svinje planine je po Dravi ločena Strojna (1054m).

Krške Alpe med Dravo in Muro robijo le s svojimi vzhodnimi izrastki Celovško kotlino.

Vodovje Celovške kotline je izključeno del Podravja. Drava izvira na Topolskem polju v višini 1200 m in stopa pri Beljaku v Celovško kotlino in obenem na slovensko zemljo. Malo pod Beljakom se izliva vanjo na desnem bregu Zilja. Od tu dalje teče Drava po široki dolini, ki se imenuje Rož. V svojem nadalnjem teku sprejema Drava na desnem bregu Belo, na levem pa Krko z Glinjo. Glinja namaka ob vznožju Šenturske gore ležeče, deloma močvirno Gosposvetsko polje, nekdanje središče slovenskega žilja. Vzhodno od izliva Bele se odpira na desnem bregu Drave široka Podjunska dolina, ki sega do vzhodnega roba Celovške kotline. - Skoro sredi Celovške kotline je krasno Vrbsko jezero, ki je 16 1/2 km dolgo in 1 - 2 km široko. Izredno lepa okolica ter prijetne kopeli (20 - 25 stopinj C) privabljajo vsako poletje mnogo letoviščarjev na jezerske obale; znana letovišča so zlasti Marija na Otoku ob južni, Vrba ob zapadni in Poreč ob severni jezerski obali.

P o d n e b j e Celovške kotline kaže velike razlike med poletjem in zimo. Poletja so zelo vroča, zime pa zelo ostre. Pozimi se nakopiči v dolini mrzlo zračno jezero, ki zaradi visokih robov ne more odteči. Ti robovi segajo nad mrzlo zračno jezero in imajo višjo temperaturo nego dolina (toplotni obrat). Padavin je v Celovski kotlini povprečno 800 - 1000 mm na leto; deževje prevladuje poleti in jeseni.

G o s p o d a r s k e razmere Celovške kotline se zaradi rodovitne zemlje in velike poletne gorkote ugodno razvijajo. Izmed žit pridelujejo največ pšenice, koruze in ajde, dosti je tudi sadja. Na vlažnih tleh pridelajo v Celovski kotlini mnogo kislega sena ter redijo zato bolj konje, po planinskih pašnikih na gorskih obronkih pa pasejo poleti govedo. Trgovino pospešujejo obila prometna sredstva, industrijo pa množina rud.

Ž e l e z n i c e in glavne ceste Celovške kotline se križajo v Celovcu. Glavna proga vse kotline je proga iz Beljaka v Pliberk in odtod v Maribor. Iz Beljaka, ki je važno trgovinsko in obrtno, a skoro ponemčeno mesto, drži ta proga v Vrbo, Poreče in Celovec. Celovec šteje nad 60.000 prebivalcev in je sedež kneževškega krške škofije. Tudi Celovec je ponemčen. V Grabštanju, naslednji postaji, se je rodil pisatelj Ožbalt G u t s m a n n. Pliberk je prijazno mestece na SV koncu Podjunskega polja. - Od glavne proge se cepijo druge važne železnice: karavanaška železnica drži iz Beljaka do Podrožce ob vznožju Karavank; odtod dalje vodi skozi Karavanke skoraj 8 km dolg predor na Jesenice. - Iz Celovca drži ena železnica preko Gosposvetskega polja v št. Vid, na Gosposvetskem polju je imenitna božja pot Gospa Sveta; v bližini stoji še dandanes "vojvodski stol", dočim "knežji kamen" v celovškem muzeju; druga proga pa vodi iz Celovca v Podrožco. Ob tej progi leži v bližini Celovca Vetrinj, znan po samostanu, kjer je umrl 1347. opat Janez V e t r i n j s k i, ki je opisal kot očitavec ostoličenje koroških vojvod na Gosposvetskem polju; zdaj je v samostanskem poslopju suknarna. Izmed ostalih postaj so še važne Svetna ves (stranska proga v Borovlje), Bistrica v Rožu (železna obrt) in Podgorje, kjer se je rodil Andrej Einspieler, "oče koroških Slovencev", v št. Jakobu v Rožu pa slovenski slovničar Anton J a n e ž i č. - Važna je dalje tudi cesta iz Borovelj na Ljubelj. V Borovljah cvete puškarstvo, v bližini kraja Podljubeljem pa se nahaja nekdanje po svinčenih rudnikih sloveči Slovenji Plajberk; iz Ljubelja drži cesta dalje v Tržič na Gorenjskem. - Od glavne proge se cepi dalje v Sinčivesi - malo severno odtod leži mestece Velikovec - stranska proga v železno Kaplo, znano letovišče s slatino v bližini. Odtod se nadaljuje cesta v Belo, na Jezersko in v Kranj.

Zilja in Celovška kotlina sta po svojem prebivalstvu slovenska, nemška jezikovna otoka sta le Beljak in Celovec; mešano prebivalstvo je na Zilji ob Dobraču, severno od Vrbskega jezera ter na ozkem pasu, ki sega od Celovca do Borovelj. Mirovna pogodba v St. Germainu (izg. Sen Žermenu) blizu Pariza je prisodila Ziljo avstrijski Koroški, po plebiscitu dne 10. oktobra 1920. pa je tudi Celovška kotlina v političnem oziru del Avstrije.

M e ž i š k a d o l i n a .

Vzhodno od Pliberka stopa železnica v Mežiško dolino, imenovano po reki Meži, ki teče med vzhodnima izrastkoma Karavank. Ta dva izrastka izhajata iz Olševe (1929m) v zgornjem delu Mežiške

doline. Severni izrastek se končuje v Peci in dela s svojim grebenom državno mejo, ki teče potem preko Strojne, južni izrastek pa se končuje ob Mislinji z Uršljo goro (1696m), ki jo pokrivajo zeleni gozdi in alpske trate, in s katere se daleč vidi.

Meža izvira v bližini Ovčeve, sprejema na desnem bregu Črno in Mislinjo ter se izliva pri Dravogradu v Dravo. Dočim imajo pritoki izpod Karavank svetlo zeleno barvo, ima Meža umazano barvo, ki jo dobiva v rudnikih in tovarnah, katerim služi.

Mežiška dolina, poleg Jezerskega, košček slovenskega Korošana, ki ga nam je prisodila st. germainška mirovna pogodba, goji poleg poljedelstva in živinoreje zlasti veliko industrijo. V Črni, preprostem letovišču v gornjem koncu doline, kopljejo svinec. Tudi Mežica ob Meži ima svinčene rudnike, poleg tega pa tudi tvornico za jeklo. V dolnji dolini Meže leže ob južni železnici Prevalje; nekdanj je bila tu cinkarna, potem železna obrt, po koroškem plebiscitu pa se je preselila iz Celovca tja Družba sv. Mohorja s svojo tiskarno. V bližnjih Lešah so premogovniki, v Tolstem vrhu pa izvira slatina. Guštanj leži lepo ob dolnji Meži; prebivalci so rudarji ali tovarniški delavci, ki izdelujejo na bližnjih Ravneh jeklo. - Podgora na vznožju Sv. Uršule ima slatino "rimski vrelec" z udobnim letoviščem. Dravograd leži jako ugodno ob izlivu Meže v Dravo in je že stara naselbina, že za Rimljanov sta se križali tu dve cesti, zdaj pa se v Dravogradu križajo tržaška, laibška in mislinjska železnica.

Dravska dolina med Golico, Kozjakom in Pohorjem ter Slovenjgraška udolina

Od Dravograda dalje se zoži dolina Drave. Na severu ob levem bregu se vzdiguje Golica (Korica) in Kozjak, na jugu ob desnem bregu pa Pohorje. Na levem bregu je še toliko prostora, da teče ob Dravi državna cesta, ki sledi stari rimski cesti, na desnem bregu pa spremlja Dravo koroška železnica iz Dravograda v Maribor.

Golica se vleče sporedno Svinški planini vzhodno od laibške doline v smeri od SZ proti JZ. Samo njen najjužnejši del pripada naši državi; tu sem prihaja državna meja od Strojne do Drave in teče potem čez Košenjak (1522m).

Kozjak se vleče od prelaza Radlja (670m) pa do ceste, ki drži iz Maribora v zgornjo Sv. Kungoto (in Lučane v Avstriji). To gorovje je ozek greben povprečno 750 m visok. Pokrivajo ga gosti gozdi, vzlic temu pa segajo naselbine in obdelana zemlja celo do vrha. Na nekaterih krajih sega Kotjak še preko Drave na njen desni breg, tako pri Sv. Lovrencu. Prebivalci Kozjaka so pridni drvarji in živinorejci ali pa se bavijo z lesno trgovino. Po Kozjakovem grebenu teče večinoma državna in tudi jezikovna meja.

Pohorje je mogočna masa, ki se vleče na desnem bregu Drave od Dravograda pa skoraj do Maribora. Njegovo jedro tvori granit, poleg tega pa nahajamo na Pohorju tudi gnajs ali rulo, blestnik ali sljudovec (kristalasti skrilaveci), po nekoč tudi marmor in drugo. Pohorje tvori nalahko proti severu zavrt lok. Povsod ga pokrivajo temni gozdovi, le na najvišjih delih nadomeščajo gozd pritlikavci, močvirnati pašniki in "črna jezera". Najvišji točki Pohorja sta Velika kopa 1542 m in Črni vrh (1543m). Gorenji deli Pohorja so neobljudeni, le tu in tam je kaka žaga ali opuščena steklarna ob obrobni pobočjih pa je več manjših in večjih naselbin, zlasti tam, kjer se pričinja ob gorskem robu vinogradništvo.

Sledeč železnici od Dravograda do Maribora pridemo najprej v Vuzenico, prijeten trg z dravskimi krepeljmi, gozdnato okolico in ribnatimi potoki; od tu drži preko Drave cesta v Muto, kjer izdelujejo kose, srpe, cepine i. dr. Vuhred na desnem bregu ima živahno trgovino z lesom; odtod drži cesta v Marenberk, ki je bil že v srednjem veku zaradi prelaza Rادلja važen kraj; zdaj so tu žage, usnjarne in sušilnica za hmelj. V Ribnici na Pohorju lomijo granit, pri Sv. Lovrencu izdelujejo kose, srpe in se bavijo z lesno trgovino. Fala je postala v novejši dobi zaradi velike elektrarne zelo važen kraj. Tu so namreč zajezili Dravo; nje padec je (14 - 15m); največja elektrarna v Sloveniji pa tudi med največjimi v Evropi. Njena moč omogoča razvoj mnogih industrijskih podjetij tudi v velikih daljavah. Posebne priprave ob jezu pripuščajo tudi spravljjanje lesa po Dravi, ki ga vozijo spretni Pohorci in Kozjačani celo do Crnega morja. Ruše so lepa in stara vas ob vznožju Pohorja, kjer se pričinja vinogradništvo. Tu so zgradili veliko tovarno za dušik in karbid že prej pa so imeli Ruše tovarno za izdelovanje srpov, lopat, sekir in za užigalice. Bigtrica je izodišče na idilično planoto Sv. Aneha (-Henrik), kjer mnogo obiskujejo planinske kočice. Limbuš slovi po vinu, še bolj pa pa sosednje pekre. Od Limbuša dalje se začne dolina Drave zopet širiti v vedno širše Dravsko ali Ptujsko polje, na čigar severozapadnem koncu leži Maribor.

Med vzhodnimi izrastki Karavank in Pohorjem se razprostira Slovenjgraška udorina; nastala je na ta način, da so se pogreznila in porušila pred davnim časom nekateri kosi površja v globočino. Slovenjgraška udorina je približno 500 m visoko valovito ter precej peščeno gričevje. Udorina namaka Mislinja, ki se izliva v Mežo. Po Slovenjgraški udorini drži iz Dravograda v Celje železnica. Ob njej leži Slovenjgradec, kjer je okrajno glavarstvo, sodnija in meščanska šola. Mestece ima lepo okolico.

Slovenske gorice, Mursko polje in Prekmurje.

Slovenske gorice leže V od ceste, ki drži iz Maribora v Zg. Sv. Kungoto ter med Muro na S in Dravo na J na V pa prehajajo polagoma v Medmurje v kotu med Muro in Dravo. Večinoma sestoje iz laporja in gline. Vobče obsegajo porečje reke Pečnice. Pesnica in njeni pritoki ločijo Slovenske gorice v prijazne griče, ki ne dosegaajo nikjer znatne višine; prisojne obronke teh gričev pokrivajo srbno obdelani vinogradi, severne obronke pa gozdi.

Pesnica, ki izvira blizu Zg. sv. Kungote, teče po nekod v zelo večugastem teku in zdaj jo regulirajo, ker povzroča zaradi neuravnanih bregov ob velikem deževju povodnji.

Mursko polje se razprostira ob SV robu Slovenskih goric; svoje ime ima od Mure. V bližini Ernovža v Avstriji doseže Mura S vznožje Slovenskih goric in ima odtod dalje ZV smer. Od tu naprej do Radgone teče po reki državna meja. Ko stopi na široko polje, se začne cepiti v več rokavov. Od Radgone pa do bližine Ljutomera teče Mura po rodovitnem in vedno širšem Murskem polju, ki je naplavina Mure in njenega pritoka Ščavnice s Slovenskih goric.

Prekmurje je deželica nekdaaj "ogrskih" Slovencev med Rabo in Muro. Državna meja poteka od Radgone do Sv. Ane na Igu, odtod pa po razvodju med Rabo in Muro vzhodno od Hodoša,

odtoč naravnost proti J do vzhodno od Prosenjakovcev, odtod pa vedno v bližini Kobiljskega potoka, potem pa po razvodju med Ledavo in Krko, nazadnje pa ob Ledavi do njenega izliva v Muro.

Prekmurje razpada v Ravensko in Dolenjsko ob Muri in Ledavi v G o r i č k o, severno odtod. Ravensko in Dolenjsko Prekmurje ima popolnoma značaj Murskega polja, Goričansko pa je podobno Slovenskim Goricam. Zaradi neuravnanih bregov je v Muri mnogo otokov, mostova sta le pri Veržaju in pri Murskem Središču, sicer pa se vrši promet po brodovih.

P r e k m u r j e. Onstran Mure se razprostira v južnem delu popolnoma ravna in zelo rodovitna, v severnem delu pa bolj hribovita in revnejša pokrajina Prekmurje ali Slovenska krajina. Njeno središče je mesto Murska Sobota, kjer je poleg nekaterih drugih posebno pomembna tovarna za mesne izdelke. V Prekmurju sta potem večja kraja še Spodnja in Gornja Lendava, prva v južnem, ravninskem delu, druga pa na Goriškem.

Zunaj političnih meja Slovenije je že po prvi svetovni vojni ostalo severno od Prekmurja ca 10.000 Slovencev, ki so naseljeni po vaseh v stranskih dolinicah reke Rabe. Največji, некоč slovenski kraj v tem delu Rabske doline je mesto Monošter, v katerem pa danes žive po veliki večini Madžari.

P o d n e b j e Slovenskih Goric, Murskega polja in Prekmurja je vsled tega, ker so te pokrajine odprte proti V, zmereno celinsko, nikakor pa ni tolikih razlik med poletjem in zimo kakor n.pr. v Celovski kotlini. Poletja so vroča, jeseni pa gorke. Padavin v Slovenskih goricah je letno približno 1000mm, v Prekmurju pa malo manj.

R a s t l i n s t v o Slovenskih Goric, Murskega polja in Prekmurja je kaj raznoliko. Povsod uspeva kostanj v velikih množinah, med poljskimi pridelki pa prevladujejo pšenica, koruza, proso in ajda, predvsem pa uspeva radi vročih poletij in gorkih ter dolgih ješen v Slovenskih Goricah in na Goriškem vinska trta, ki daje dobra namizna vina; med temi so najbolj znana Ljutomer-ska. V nekaterih občinah ormoškega kraja presega vinogradništvo celo polovico površine. Tudi izvrstnih mineralnih voda ne pri-manjkuje v Slovenskih Goricah.

P r e b i v a l c i Slovenskih Goric, Murskega polja in Prekmurja so Slovenci, ki pa jih loči narečje v dva dela: vzhodni prebivalci so potomci nekdanjih Panonskih Slovencev, ki jih narod šegavo imenuje "Prleke" (ker pravijo namesto "prej" "prle"), zapadni prebivalci pa so potomci koroških Slovencev. Razen Slovencev je v Prekmurju tudi nekaj Madžarov. Po veri so Prekmurci katoličani in evangeličani, le-ti se ločijo v luterance in kalvince.

P r o m e t n e r a z m e r e Slovenskih Goric, Murskega polja in Prekmurja so razmeroma neugodne, to pa vsled bivše avstrijske uprave, ki je skrbela le za nemški živelj. S tega vidika je cepila od glavne proge, ki vodi iz Maribora v Gradec, stransko šele v Špilju in jo je zgradila na levem bregu Mure do Radgone, pozneje pa podaljšala do Ljutomera. Proga iz Maribora nas popeljeskozi pešniški predor (665m) do postaje Pesnice, potem v Št. Ilj v Slovenskih goricah, nakar prekorači železnica po 190m dolgem predoru razvodje med Dravo in Muro. Od Špilja pa do Radgone vozi po avstrijski zemlji. Ko prekoračimo v Radgoni most, pridemo v Gornji Radgoni zopet na naša tla; prebivalci Gornje Radgone, kjer je okrajno glavarstvo, prodajajo sadje in vino. Nato

sledе Radenci, svetovnoznano letovišče; njih slatina služi proti različnim boleznim in kot primes k vinu; vsako leto razpošljejo nad 2 milijona steklenic radenske slatine po svetu; v bližnji okolici je še več vrelcev slatine. Iz Radencev je lep izprehod na Kapelo, od koder se nudi krasen razgled. S postaje Bučočovci - mnogoštevilna krajevna imena na -ci spominjajo na staroslovenske zadruga - drži cesta v trg Veržej, kjer je most, ki veže Prekmurje s Slovenskimi Goricami. Ljutomer je lep trg. V njem cvete trgovina s konji in z vinom, ki ga prinašajo bližnje gorice (gorica = gorca, pomeni vinograd), zlasti vrh Jeruzalem (341m). Ne daleč odtod se je rodil v Cerovcu Stanko V r a z, navdušen "Ilirec". Iz Ljutomerja je železnica zgrajena v Ormož na jug in Mursko Soboto na sever. - Čez ostale dele Slovenskih goric in Murskega polja vodijo le ceste, med temi je važna ona, ki se cepi od mariborske državne ceste pri Pesnišlem predoru in drži skozi Sv. Marjeto ob Pesnici in mimo Velikega gradu Hrastovca (400 let skoraj vedno last Herbersteinov) v Sv. Lenartu v Slov. goricah (izvoz jaje in kurenine) meščanska šola, najprej pa k Sv. Trojici v Slovenskih goricah, kjer je sloveča božja pot. Iz Sv. Lenarta drži cesta mimo znamenitega gradu Vurberga, ki gleda z visokega roba na široko Dravsko polje, v Ptuj.

P r o m e t n e r a z m e r e Prekmurja so neugodne, zakaj bivša ogrska uprava je zabranjevala vsak stik prekmurških Slovencev s sosednjimi brati po krvi in jeziku. V Prekmurju drži proga iz Murske Sobote v Horoš in odtod v Budimpešto; druga proga, ki teče iz Zala Egerszega v Čakovec, preseka le v neznatni dolžini naš del Prekmurja. Poleg železnice je važna cesta iz Radencev v Mursko Soboto in odtod v Beltince in Dolnjo Lendavo. Murska Sobota je sedež prekmurske uprave ter ima gimnazijo. Beltinci so bili že pod ogrsko upravo narodno zelo zaveden kraj. Dolnja Lendava ima meščansko šolo. V Goriškem Prekmurju ni nobene večje naselbine.

D r a v s k o a l i P t u j s k o p o l j e .

Med Pohorjem na Z, Slovenskimi Goricami na SV in S ter med Halozi na J se razprostira Dravsko ali Ptujsko polje, ki razpada v Zgornje in Spodnje. Prvo sestoji iz proga, ki ga je nanosila Drava; Drava teče od Maribora do Ptuja popolnoma na SV robu Dravskega polja in ima ob Slovenskih goricah strm breg, pod Ptujem pa krene preko ravnine, ki se od tu dalje razprostira kot Spodnje Ptujsko polje na levem bregu močno razcepljene reke. V tem delu podjeda Drava haloško gričevje; šele pri Ormožu se zopet približa reka Slovenskim goricam. Tako Zgornje kakor tudi Spodnje ptujsko polje je na več krajih močvirno, na drugi strani pa potok Ptujškega polja - zlasti s Pohorja - čestokrat ponikujejo v suhemrodu.

Poleti imamo na Dravskem polju precejšnjo sušo, ki jo prekinjajo čisto hude nevihte in toča, povzročena po vlažnem toplenem zraku, ki se nakopiči na vzhodnem robu Pohorja. Zime so precej ostre, po tleh se vlačijo megle, dočim so griči okoli ravnine v svojih vrhovih izven megle. Precej hladne so jeseni pod vplivom dežja, ki prihaja od juga, pomladi pa so zgodnje.

R a s t l i n s t v o na Dravskem polju nipoosebno bujno, zlasti na Zgornjem ptujskem polju ne, kjer primanjkuje vode; na obširnih planjavah ga pokrivajo borovi gozdovi. Rodovitnejše pa je Spodnje ptujsko polje, kjer mastna zemlja rodi pšenico, oves, rž in zlasti dosti čebule ("luk" imenovane, zato "lukova dežela").

Pridelajo tu tudi precej tobaka.

Glavna naselbina Dravskega polja je mesto **M a r i b o r**, ki leži na SZ koncu ob križišču cest (Gradec - Ljubljana - in Dravograd - Ptuj) ter se naslanja na rob Pohorja in na južni rob Kozjaka oz. Slovenskih goric. Zlasti Kozjak zavrača hladne severne vrtove in povzroča Mariboru milo podnebje ("štajerski Meran"). Maribor leži 274 m nad morjem. Kot središče bogate poljedelske, vinarske, trgovske in tudi industrijske pokrajine ima Maribor lepo prihodnost. Maribor je važna carinska postojanka. V delavnici in kurilnici drž. železnic popravljajo železniške stroje in vozove. V mestu so mlini, pivovarne in usnjarne, predvsem pa cvetelje trgovina z vinom, dadjem, lesom, z živino, perutnino in jajci. V novejšem času narašča zbog uporabe električnega toka falska elektrarne industrija še posebno (tkalnica, zvonarha, milarna, kovinski izdelki itd.).

Maribor je samoupravna ali avtonomna občina, (to se pravi, da mestni župan z magistratom opravlja posle okrajnega glavarja za mesto), je sedež lavantinskega knezoškofa, dveh okrajnih glavarstev za okolico, okrajne in okrožne sodnije, ima bogoslovno učilišče, gimnazijo, realko, troje učiteljsko ter raznovrstne strokovne šole, med temi trgovsko, srednjo kmetijsko in sadjarsko ter vinarsko šolo, razen tega tudi več meščanskih in osnovnih šol.

Med mariborskimi poslopji sta zlasti znamenita frančiškanska cerkev, ter stari grad iz 15. stol. s prizidki iz poznejših časov, znamenita je posebno grajska kapela, natančen posnetek loretske kapele, sloveče božje poti v Italiji. V stolni cerkvi je spomenik škofa Slomška, voditelja in vzgojitelja slovenskega naroda, ki je l. 1859. premestil sedež lavantinske škofije iz Laboške doline v Maribor, (umrl 1862). Krasen je v Mariboru mestni park. Mestni muzej vsebuje nekatere znamenite izkopane iz keltskih in rimskih časov. Med poslopji mesta je dalje znamenit Narodni dom z vitkim stlpom. V Mariboru vodita dva mogočna mostova na desni breg Drave, kjer je moška kaznilnica, občna bolnica, podčastniška šola, razne vojašnice, i.dr.

Proga Špilje - Maribor prekorači v Mariboru Dravo in se cepi onkraj 190 m dolgega železniškega mostu v dve progi: ena drži v Dravograd, ("koroška" železnica) druga pa v Ljubljano. Ob zadnji progi, ki jo spremlja državna cesta, leži na Dravskem polju Težno (tovarne), Hoče (tovarna za impregniranje železniških pragov), Račje-Fram (tovarna za špirit in kvas ter grad nesrečnega grofa Erazma Tattenbacha) in Pragersko. Na Pragerskem, kjer je tovarna za glinske izdelke, se cepi od glavne proge železnica, ki drži proti V preko Dravskega polja. Ta "ogrška" proga nas dovede v Strnišče, kjer je nastalo med svetovno vojno veliko vojaško in po končani vojni begunsko taborišče. Na Hajdini sta dve dobro ohranjeni svetišči perzijskega boga Mitra iz rimskih časov ("mitrej").

Po lepem mostu preko Drave pridemo v Ptuj; mesto leži amfiteatralično ob hribu, na katerem se vzdiguje velik Herbersteinov grad; Ptuj ima važno lego ob križišču cest in je avtonomno mesto ter sedež okrajnega glavarstva in okrajnega sodišča; mesto ima gimnazijo in dve meščanski šoli; v gimnazijskem poslopju je muzej z znamenitimi izkopaninami. Ptujčani se bavijo z vinsko trgovino in industrijo (usnjarrstvo, umetno mizarstvo in ključavničarstvo). Živinski trgi v Ptujju so dobro obiskani. Pred znamenito proštijsko cerkvijo z velikim stolpom stoji takozvani "Orfe-

jev spomenik" iz rimskih časov, ki je služil v preteklih časih kot sramotni steber ("pranger").

Ptuj je zgodovinsko važno mesto; gotovo je bila tu že za Kristusovih časov panonska naselbina, ki se je razvila pozneje v glavno rimsko orožarnico; po vojni z Daki je naselil tu rimski cesar Trajan svoje veterane; kraj se je tedaj imenoval Colonia Ulpia Trajana Poetoviensis. Med pohodom hunskega kralja Atila v Italijo (452. l. po Krl.) je bil Ptuj, tedaj sedež škofije, najbrže razdejan, za Karolingov se mesto že zopet omenja, pozneje služilo kot obmejna trdnjava v bojih zoper Turke.

Od Ptuja dalje stopa železnica na Spodnje dravsko polje ter nas odvede v Ormož (vinska trgovina, križišče cest, velika bolnica). Čim dalj proti V. tem bolj dobivajo naselbine obliko dolgih vasi. Središče je trg na meji Dravskega polja, ki prehaja tu v Medmurje, kjer je glavno mesto Čakovec. Železnica od Čaka vca vodi v Kotoribo.

G o r n j a D r a v s k a d o l i n a i n D r a v s k o p o l j e . - V gornji Dravski dolini (med Pohorjem in Kozjakom) je najpomembnejši kraj Dravograd, važno železniško križišče, ki leži na stikališču treh dolin: Dravske, Mislinjske in Mežiške. V Mislinjski dolini je največji kraj Slovenjgradec, v Mežiški dolini pa Guštanj, Mežica in Črna. Pri Guštanju obratuje velika jeklarna, v bližini Mežice in Črne pa kopljejo svinčeno rudo.

Ob prihodu od Žgornje dravske na Dravsko polje leži ob Dravi drugo največje slovensko mesto, M a r i b o r, gospodarstvo in kulturno središče vse Štajerske. V Mariboru se je zlasti v novejšem času močno razvila industrija. Tam imajo poleg drugih razne kemične, tekstilne in kovinske tovarne, tovarne za živila, (testenine, buč. olje), pivovarno, še zlasti važne pa so delavnice za lokomotive in železniške vozove. Po zadnji vojni so zgradili tudi tu največjo vodno elektrarno v Sloveniji. Maribor je slednjič tudi važno železniško križišče. Skozenj gre železnica z Dunaja v Trst ter železniška proga s Koroškega po Dravski dolini na Hrvaško.

Jugovzhodno od Maribora sredi rodovitnega polja leži najstarejše slovensko mesto Ptuj nekdanja rimska naselbina Poetovia, ob vznožju Pohorja, Slovenska Bistrica, vzhodno od Ptuja pa Ormož in Središče ob Dravi.

Med Dravo in Muro so Slovenske Gorice, valovita vinorodna pokrajina, v kateri ni nobenih posebno velikih krajev. Omenimo naj le St. Ilj, ki je na progi Maribor - Dunaj, zadnja žel. postaja na slovenski strani. Na Murskem polju sta važnejša kraja mesteca Ljutomer, ki je znano po dobrem vinu, ter Slatina-Radenci, znamenito zdravilišče.

S l o v e n j e b i s t r i š k o g r i č e v j e i n H a l o z e .

Ob JV obronku Pohorja se razprostira peščeno Slovenjebistriško gričevje, ki ga sekajo mnogoštevilne doline; prijazna pokrajina se vzdiguje 400 - 600 m nad morjem; pokrivajo jo mnogi vinogradi, zato je tudi gosto obljudena. Vzhodno ob cesti, ki vodi iz Konjic v Slov. Bistrico, ima to gričevje značaj planote, ki jo pokriva gramoz. V Slovenjebistriško gričevje se zajeda Dravinja, ki ne teče dalje na vzhodu po Dravskem polju, temveč se zajeda v

dolipo v Halozah.

Haloze so po svojem vinogradništvu znano gričevje južno od Dravskega polja; povprečna višina jim je 300 - 500 m; če bi gledali Haloze z zrakoplova, bi se nam zdelo, kakor bi videli pod seboj travnik, ki ga pokrivajo kupi sena. Kakor v Slovenskih goricah, vidimo tudi tu na prosojnih straneh vinograde, na osojnih pa gozde (kostanj, bukev, breza, celo iglavci); v dolinah med griči pa so njive in travniki. Na vrhu vsakega griča stoji prijazna, gosposka hiša, v njeni bližini pa viničarija. Posebno prija v Halozah vinogradništvu lapor, ki večinoma sestavlja haloške griče. Vinogradništvu in sadjarstvu v Halozah pa sta tudi sovražnika suša in toča. Mnogo škode napravljajo tudi usadi.

Stara cesta iz Maribora v Rače-Fram drži odtod dalje v Slovensko Bistrico, tuje znamenit grad Attemsov iz 17. stol. Okolica slovi po vinu, pa tudi po divjačini in ribah. Iz mesta drži 4 km dolga lokalna železnica do postaje Slovenska Bistrica. Cesta ki je po gradnji južne železnice mnogo izgubila na veljavi, se nadaljuje iz mesta Slovenska Bistrica v Konjice, trg v prekrasni legi ter sedež okrajnega glavarstva ter okrajne sodnice. Tudi v konjiški okolici uspeva vinogradništvo in sadjarstvo. V Konjicah so razvaline Tattenbachovega gradu, ob vznožju hriba pa Windischgrätzov grad z lepim parkom. Iz bližnjih žreč, kjer kopljejo premog, drži skozi Konjice ob Dravinji ozkotirna železnica v Poljčane. Nedaleč od Konjic so mogočne razvaline nekdanjega žičkega samostana, stare kartuzije iz l. 1164. Poljčane so važno križišče cest; nad železnico sevzdiguje razvalina Zbelovo, pod njo je tovarna za upognjeno pohišstvo. - V Halozah sta najvažnejši naselbini sv. Barbara in Zavrč.

P o d r a v j e .

Drava, ki je v svojem povirju dober meter širok potok, naraste na našem ozemlju v mogočno reko, ki je pri Ptujju že 150 m široka. Poleti ima Drava mlečno umazano barvo, ki jo dobiva od kopnenja gorskih lednikov. Zaradi premajhne globočine na slovenskem ozemlju Drava še ni toliko, da bi mogla nositi ladje, pač pa se na njej dobro razvija splavarstvo, ki spravlja obilico lesa s Pohorja in Kozjaka v Osijek in še dalje.

C e l j s k o h r i b o v j e .

Južno od Slovenjegraške udorine, Pohorja, Slovenjebistriškega gričevja in Halož ter vzhodno od Karavank in Savinjskih planin se razprostira velika zemljepisna ali prirodna enota, ki jo po njenem središču imenujemo Celjsko hribovje. Na vzhodu sega do Sotle, na jugu pa do Save, pravzaprav pa še preko Save do njenega desnega pritoka Krke. Celjsko hribovje sestoji večinoma iz apnenca. Najvišje točke Celjskega hribovja se vzdigujejo malo nad 1200m; vse ozemlje se stoji iz več podolgovatih gorskih vrst s strmimi in gozdnatimi pobočji, med njimi pa so večje in manjše kotline, ležeče precej nizko.

Deli Celjskega hribovja so: a) Vitanjska gorska vrsta, le ta se priklopi južno os Sv. Uršule Karavankam in tvori na razvodje med Mislinjo in Pako, pritokom Savinje, na vzhodu pa med Dravo in Sotlo. Apnenci, ki tvorijo v Vitanjski gorski vrsti najvišje vrhove, so podaljšek Apnenških Karavank in so ponekod združene s skrilavci. Najvišji vrhovi Vitanjske gorske vrste so Ko-

njiška gora (1014 m), Boč (980m), Donačka ali Rogačka gora (883m) in Macelj (622m). Iz tega razvidimo, da pojema višina Vitanjske gorske vrste od Z proti V; od severa se vidi vse gorovje kakor visoka gorska vrsta, a vendar ne zabranjuje prometa med severom in jugom. Ob južnih pobočjih se naslanja na Vitanjsko gorsko vrsto peščenno gričevje, podobno slovenjebistriškemu gričevju. Južni rob Vitanjske gorske vrste pa spremljajo tudi terme in slatine (Topolščica 25°C, Dobrna 29°C, Rogaška Slatina).

b) Velejnsko kotlino robijo plasti, ki vsebujejo rjavi premog. Nekdaj je bilo tu jezero, njegov odtok se spozna še na ostankih stopnjevin nad ozko dolino Pake, ki teče po Velenjski kotlini.

c) Celjska kotlina je večja od Velenjske; nastala je na ta način, da so se dvigale plasti ob robovih Savinjskih planin na zapadu in Laškega gorovja na jugu. Celjsko kotlino pokrivajo naplavine; odlikuje se po veliki rodovitnosti. Dolga je 25, široka povprečno samo 4 km. Zaradi svoje lege sredi med hribovjem je postala zgodovinsko središče vse pokrajine. Tu se združujejo ceste od vseh strani.

č) Laško gorovje in Rudnica. Neposredno južno od Celjske kotline se gorovje zopet zvišuje (Velika planina 1206m) in ima ozke, povprečno 800 - 1000 m visoke grebene. To gorovje sta Laško gorovje in Rudnica, ki se pričenjata na zapadu pri Kamniku, končujeta pa se na vzhodu ob Sotli šele na njenem levem bregu. Dolina reke Savinje se od Celja dalje zajeda globoko v Laško gorovje. Tam, kjer se zareže Savinja najbolj globoko, so najgorkejši in najizdatnejši gorki vrelci, tako pri Laškem in v Rimskih Toplicah (30°C). Podaljšek te črte gorkih vrelcev gre ob Maclju in Ivanščici do Varaždinskih toplic.

d) Laškemu gorovju na jugu sledi Trboveljsko gričevje, malo nad 500 m visoko in po zunanji obliki prijazno. Pri Hrastniku, Trbovljah in pri Zagorju se nahajajo plasti polne rjavega premoga. Ti premogovniki so med najizdatnejšimi v državi.

e) V kotu med Savo in Sotlo je Bohor in Orliško gričevje; tudi ti dve gorovji sta večinoma iz apnenca; pri Rajhenburgu so tudi plasti z rjavim premogom.

V o d o v j e Celjske kotline je del Posavja in tu zopet v velikem delu del porečja Savinje, v manjšem pa del porečja Sotle. Savinja prihaja iz Savinjskih ali Kamniških planin in sprejema Pako in pri Celju Voglajno ter se izliva v Savo pri Zidanem mostu. Sotla teče večinoma v poldnevniški smeri in se izliva vzhodno od Brežic v Savo.

N a p o d n e b j e Celjskega hribovja vplivata Ogrska nižina in Jadransko morje. Poletja niso več tako vroča kakor se verno od Vitanjske gorske vrste, zime so ostrejšje, vse kotline nam kažejo obrat temperature; letne srednje temperature se gibljejo med 8 - 10°C. Najgorkejša je nižina ob Savi pri Brežicah, ki ima samo še 140 m nadmorske višine. Dočim so severno od Vitanjske gorske vrste poletni meseci najbolj deževni, dežuje v velenjski in celjski kotlini največ jeseni. Padavina se zmanjšuje v smeri od SZ proti JV od 1400 do 1000 mm.

G o s p o d a r s k e r a z m e r e. Na vseh prisojnih obronkih Celjskega hribovja uspeva do višine 600 m vinska trta, a kakovost ni več taka kakor na vznožju Pohorja ali v Slovenskih goricah; krivo je temu bolj površno obdelovanje. Sadje uspeva seveda tudi tu povsod. Ravnina Celjske kotline daje mnogo hmelja, pa tudi pšenice, koruze, a de in prosa. Gozd je mešan, a listovci

prevladujejo. Med živinorejo je posebno važna svinjereja. Druge dohodke dajejo gorki vrelci in slatine, zlasti pa premogovniki; industrija ja narasla posebno v Celju in njegovi okolici.

Železnica Dravograd - Celje se cepi pri Dravogradu od koroške proge in sledi najprej Mislinji. Pri Slovenjgradcu prekorači nizko razvodje med Dravo in Savo, nas dovede do Hude luknje v ozki dolini Pake; v votlini Hude luknje so kapniki in slap. V bližini tega kraja se cepi cesta v Vitanje in Konjice. Iz doline Pake pridemo v premoga bogato Šaleško dolino v Velenjski kotlini. Trg Velenje ima precejšnjo trgovino z lesom in hmeljarstvo; v bližnjih skalah so mogočni skladi lignita. Mesto Šoštanj je pripravno letovišče in ima veliko usnjarno. 4 1/2 km odtod oddaljeno je kopališče Topolščica s krasnimi smrekovimi gozdi in s termo 25°C. Rečica na Paki je izhodišče za potovanje v Savinjske planine. Po izlivu Pake v Savinjo nas dovede železnica v Polzele, ne daleč odtod Braslovče z razvalino Ževnek, prvotnim domom celjskih grofov. Od Polzele dalje se dolina Savinje vedno bolj širi, tu pridelujejo mnogo hmelja. Središče hmeljarstva in hmeljske kupčije je bil Zalec. V Zabukovici pri Grižah kopljejo rjavi premog.

Cesta Slovenska Bistrica - Konjice - Vransko drži v Vojniku (velika hiralnica); tu se cepi od nje cesta mimo Dobrne. (Dobranske toplice z udobnim termalnim kopališčem in z milim podnebjem). Od sv. Petra dalje drži cesta na Vransko, odtod pa preko Trojan nekdanje rimske postaje, v Ljubljano.

Glavna proga prekorači južno od Poljčan dravsko-savsko razvodje ter nas dovede v bližini Ponikve (rojstni kraj slovenskega zemljepisca Kocena) mimo Slomškovega doma na Slomu v Grobelno. Tu se cepi lokalna železnica v Rogatec. Grobelnemu sledi postaja Sv. Jurij, ki ima veliko kmetijsko šolo, nato pa Štore z livarno; malo ob strani je vas Teharje (teharski plemiči).

Nato pride Celje. - Celje je avtonomno mesto, sedež okrajnega glavarstva, okrožnega sodišča ter upravnega sodišča za vso Slovenijo. Razen gimnazije je v Celju tudi rudarska šola, ki vzgaja rudniške paznike, trgovska šola, meščanske in druge šole. Celje je naraščajoče mesto z raznimi industrijskimi podjetji: cinkarna, tovarna za žvepleno galico, za emajliranje posode itd.). Mesto ima lepo lego ob Savinji, ki nudi poleti izredno prijetne kopeli (18 - 27°C). V Marijini cerkvi je za glavnim oltarjem v posebni omari 18 lobanj celjskih grofov.. Celjski muzej nudi mnogo izkopin iz rimske dobe.

Že Rimljani so našli na tem mestu naselbino, ki je dobila po cesarju Klavdiju mestne pravice (54. po Kr.) Za preseljevanja narodov je izginila Claudia Celeia. V srednjem veku so bili mogočni gospodje celjski grofje, ki so "Stari grad" leži v višini 411 m danes v razvalinah. Celje se je moralo čestokrat braniti Turkov, mnogo je trpelo tudi vsled povodnji.

Laško je znano kopališče s 3 termami (38.5°C). - Rimske toplice so najstarejše in najbolj znane terme Slovenije, ki dajejo dnevno 20.000 hl do 37.5°C vroče vode. - V Zidanem mostu se cepi od te proge železnica v Zagreb; tam je tudi tovarna za cement.

Železnica Grobelno - Rogatec - Krapina nas dovede najprej v Šmarje pri Jelšah, in po nekaterih manjših postajah v Rogaško Slatino, prvovrstno kopališče in zdravilišče v bližini Doberdove ali Rogaške gore. 1913. leta so poslali odtod 2 1/4 milijona steklenic slatine. -

Trg Rogatec ima okrajno sodišče in delavnice za izdelovanje brusov.

Cesta ob Sotli se cepi od te proge pri Mestinju in drži v Brežice. Ob nji leži Podčetrtek; nedaleč odtod je Rudenca, ki vsebuje v svojem pobočju reke. Pod Podčetrtkom zavije cesta v Kozje, odtod pa v trg Pilštanj. Ob Sotli nam je treba omeniti še Bizeljsko, pokrajino, ki daje dobro vino ("bizeljčan").

C e l j s k a k o t l i n a. Na vzhodni strani Kamniških planin se razprostira manjša alpska kotlina, ki jo na SV zapirajo Pohorje kot zadnji odrastek Praalp, na jugu pa Laško hribovje. To je Celjska kotlina, imenovana po glavnem mestu Celju. Kakor Ljubljanska je tudi Celjska kotlina zasuta s prodom, ki ga je vodovje iz Alp nanosilo tja. Po rodovitnosti nič ne zaostaja za Ljubljanskim in Kranjskim poljem. Nagnjena je malo in zato Savinja, ki je glavna reka te kotline, teče po njej zelo počasi in so ob vsakem hujšem deževju tod večje ali vsaj manjše povodnji.

Nekoč je bila v Celju rimska naselbina Celea. Nad mestom stoji na griču star grad (danes že v razvalinah), kjer so stolovali celjski grofje. Celje je precej industrijsko mesto. Tam je tudi tovarna za kovinasto posodo ter velika cinkarna, tekstilne tovarne, usnjarne in tovarna za kvas. Zahodno od Celja je ob Savinji žalec, ki slovi po hmeljarstvu, v SZ koncu Celjske kotline pa so najpomembnejši kraji Velenje. Šoštanj, Gornji grad in Topolšnica. V Velenju je velika elektrarna, v Šoštanju je precej razvita lesna in usnjarska industrija, v Topolšnici pa je veliko in sodobno urejeno zdravilišče za jetične. To zdravilišče pomeni za Celjsko kotlino isto kakor za Gorenjsko Golnik. Zelo obiskan zdraviliški in letoviški kraj je Dobrna severno od Celja, po toplicah znan pa Laško med Celjem in Zidanim mostom.

Vzhodno od Celjske kotline v tako imenovanem Šmarskem gričevju je daleč po svetu znano in od vseh slovenskih zdravilišč gotovo najlepše urejeno zdravilišče Rogaška Slatina s tremi močnimi izviri slatine. Vzhodno odtod leži Rogatec, kjer imajo steklarno.

K a m n i š k e a l i S a v i n j s k e p l a n i n e .

Kamniške ali Savinjske planine so pravzaprav po svojem sestavu del velike gorske skupine Alp. Na zahodu segajo do reke Kokre, na vzhodu pa do gornje Savinje, a tako, da je vrh Storžič (2134m) še zapadno od Kokre, R. duha (2065m) pa še na levem bregu Savinje. Kamniške planine loči Kamniško sedlo (1884m) v Grintavčevo skupino z Grintavcem (2559m), Skuto (2532m) in Kokrsko Kočno (2484m) na zapadu in v Ojstričino skupino z ostrozobato Ojstrico (2350m) na vzhodu. Od glavnega grebena Grintavčeve skupine se cepi več stranskih, a mogočnih grebenov. Izpod enega izmed južnih grebenov izvira Kamniška Bistrica, ki se izliva bližje Dola v Savo. Med stranskimi grebeni Kamniških planin na severni strani je romantična in lep-a Logarska dolina, ki jo oklepajo od vseh strani navpične apnene stene; take doline imenujemo cirkuse. Ob gornjem koncu Logarske doline in pod Kamniškim sedlom je na 1400 m visoki terasi Okrešelj, znano izhodišče za vrhove Savinjskih planin. Pol ure od Okrešlja je veličastni slap Rinka, ki pada približno 100 m globoko preko stene v kamenito kotlino. Na severnem koncu Logarske doline izvira iz proda Savinja.

Savinjske planine so izredna prirodna lepota. Večji del

teh planin sestoji iz apnenca. Vzhodni podaljšek Savinjskih planin na desnem bregu Savinje, ki je večinoma gozdnat, pa sestoji deloma tudi iz andezitov in iz ognjeniškega groha, t.j. iz zlepljenih ognjeniških izmečkov, deloma pa je tudi iz apnenca. Med temi gorovji je najbolj znana Menina (1508m) med Dreto in Voljsko, pritokoma Savinje.

Podnebje Kamniških ali Savinskih planin ni posebno ugodna; množina padavin je zelo velika. Zime z obilim snegom in plazovi segajo daleč v pomlad, posebno mnogo pa je dežja v jeseni. V višinah nad 2000 m imajo Savinjske planine obliko visokega gorovja; pašnikov je pa na njih malo, pač pa se raztezajo po dolinah lepi gozdovi, večinoma bukovi, na severni strani pa tudi mešani.

Cesta z Rečice na Paki v Gornji grad in Kamnik zavije kmalu k Savinji in nas dovede najprej v trg Mozirje, kamor poleti zaradi prijetnih savinjskih kopeli radi hodijo letoviščarji. Pri Nazarju, kjer je frančiškanski samostan in grad Vrbovec, krenemo ob Dreto navzgor. Često naletimo na splavarje, ki vežejo in vozijo splave.

Gornji grad je trg z velikim gradom, ki je last ljubljanske škofije; v srednjem veku je bil tu samostan, do leta 1783. so stolovali tu časih tudi ljubljanski škofje. Tam je pokopan škof Tomaž Hren, "kranjski apostol". Velika in lepa kupolasta cerkev ima znamenite slike. Iz Gornjega Grada nas vodi cesta v Novo Štifo, potem pa čez prelaz Crnilec v Bistriško dolino in Kamnik.

Savinjska cesta drži od Nazarja dalje ob Savinji v trg Rečico, odtod pa v trg Lubno (pričetek splavarstva po Savinji), potem pa v Luče. Od tu dalje postaja Savinjska dolina vedno bolj romantična; zlasti znamenita je "Igla", velikanska navpično stoječa skala pod Raduho, pod njo pa ob cesti presihajoči studenec, noč in dan, leto za letom se ponavljajoč, kakor bi utripala priroda v trdem skalovju. - Zadnja naselbina je Solčava; po njej se imenujejo Solčavske planine; odtod je izhodišče za ture v Savinjske planine, zlasti v Logarsko dolino, a razen tega vodijo odtod tudi razni prelazi na Koroško.

K a n a l s k a   d o l i n a .

Kanalska dolina leži med Karnskimi Alpami, ki jo spremljajo na severu, ter med Rekljanskimi Alpami na jugu.

Rekljanske Alpe so del Julijskih Alp. Večinoma jih sestavlja apnenec. Nekateri vrhovi Rekljanskih Alp, ki imajo svoje ime po reki Rekljanici južno od njih, se vzdigujejo nad 2000 m n.pr. Strma peč - Monte Cimone, Bojec (Montaž) Špik nad Nosom.

Romantična je dolina Zajzera, ki jo obrobajo na jugu veličastne stene. Tu izvira Bela, ki teče po Kanalski dolini in se izliva na Beneškem v Tilment. Med dolino Zajzero in Ziljico se vzdiguje Višarska gmota do 1792 m.

Zaradi obilnega deževja in razpadljivosti apnenca je Belska struga ponekod izpremenjena v veliko gramozno polje. Prostora za kulturo je le malo, zato je tudi obljudenost le majhna. Že za Rimljanov je vodila tu iz Italije pot "per canales". Zdaj drži skozi Kanalsko dolino železnica, ki veže Beljak z Benetkami.

Pontabelj je italijanski trg. V Naborjetu so žveplene

Oplice. Vas Žabnice leži na razvodju med Belo in Ziljico, ki je obenem razvodje med Črnim in Jadranskim morjem. Iz Žabnic vodi pot na slovečo božjo pot Sv. Višarje (1792 m). Trbiž je najvažnejši kraj v Kanalski dolini ter je tvoril z bližnjo okolico do konca prve svetovne vojne nemški jezikovni otok med sicer slovenskimi prebivalci Kanalske doline, zdaj pa je večina v njem italijanska.

R a b e l j s k a d o l i n a

spada k Kanalski dolini v širšem smislu.

Rabeljska dolina se razprostira med Višarsko gmoto in med Triglavskim pogorjem vzhodno od Ziljice. Ziljica izvira v Rekljanskih Alpah z imenom Jezrnica ter teče skozi gorsko Rabeljsko jezero (990 m nad morjem). Pod Trbižem tvori Zilja 1 km dolge Ziljske tesni, ki leže 56 m globoko pod železniškim mostom.

Glavni kraj Rabeljske doline je Rabelj s svinčenimi in cinkovimi rudnik; iz Rablja drži strma cesta čez prelaz Predelj (1156m) v Soško dolino; na njem je zdaj jugoslov.-italijanska meja.

Politično pripada sedaj Kanalska dolina Italiji; državna meja med Avstrijo in Italijo teče po grebenu Karnskih Alp in odtod do Peči v Karavankah, tako da so vsi navedeni kraji pod italijansko oblastjo.

B e n e š k a S l o v e n i j a .

Beneška Slovenija je deželica, ki jo robijo na vzhodu Kaninovo gorovje, Matajurjevo gorovje, Kolovrat in Kanalsko gorovje ob Soči. Na severu sega Beneška Slovenija do zapadnega izrastka Kaninovega gorovja, na zapadu skoro do Bele in Tilmenta, na jugu prehaja v Furlansko nižino.

Večji del Beneške Slovenije je gorat in pada od severa proti jugu v stopicah.

Kaninovo gorovje je del Beneških Alp. Glavni greben Kaninovega gorovja se vleče vobče v smeri od severa proti jugu in sicer zapadno od Koritnice in Soče do njenega kolena pri Žagi. Najvišji vrh Kaninovega gorovja, ki ga sestavlja v glavnem apnenec, je Kanin ali Sivec (2592 m), ki nudi krasen razgled. Z vrha Kanina se cepi zapadni Kaninov izrastek, ki tvori razvodje med Rekljano in Rezijo, pritokom Bele, ter obenem jezikovno mejo. Kaninovo gorovje ima mnogo razpoklin, špranj in neizmernih prepadov. Vrhovi so podobni stolpom, rogovom, zobovom, iglam.

Drugo gorovje Beneške Slovenije je Mužčevo gorovje, ki se vleče južno od Rezijanske Bele v smeri od vzhoda proti zapadu. Nekako sredi razoranega gorovja se vzdiguje Muzec do 1872 m. Med vzhodnim koncem Mužčevega gorovja ter med južnim delom Kaninovega gorovja teče rečica Volčja, Vučja ali Rezijska Bela, ki se izliva pri Žagi v Sočo.

Vzporedno z Mužčevim gorovjem se razteza južno od tega Čamponovo gorovje, ki se dotika na vzhodu Stolovega gorovja ob desnem bregu Soče, na zapadu pa sega do Tilmenta. (Campon 1710m). Od Čamponovega gorovja se cepijo gorski hrbti, ki se vlečejo večinoma od severa proti jugu ob obeh bregovih reke Tera in njenega pritoka Karnajte.

Vzhodno od Karnajte se pričenja Matajurjevo gorovje, ki

je že obraslo z gozdovi, a ima kamenito kapo Matajur (1641m), ki nudi lep razgled po Furlanski nižini. Reka Nadiža loči Matajurjevo gorovje v dva dela. Podaljšek Matajurjevega gorovja je Kolovrat, ki sega na vzhodu do Sočinega kolena pri Sv. Luciji in prehaja potem ob desnem bregu Soče v Kanalsko gorovje; to sega do Brd. Vzpono Kanalskemu gorovju se vleče ob desnem bregu reke Idrije Srednjski hrbet s Humom (917m).

Gorovja Beneške Slovenije so polna votlin in pečin; ljudstvo si pripoveduje mnogo pripovedk o "krivopetah" (divjih ženah).

Vse vodovje Beneške Slovenije se izliva v Jadransko morje; Tilment sprejema vase vode iz Rezije. Rezija izvira v Kaninovem pogorju in se izliva pod Rezijuto v Belo. K Soči teče Rezijska Bela (Vučja). Druge vode pošilja Beneška Slovenija v Sočo. Ter izvira izpod velikega Muzca, sprejema Karnafčo in se izliva blizu Vile Vičentine v Sočo. Nadiža prihaja izpod Camponovega pogorja in se izliva v Idrijo. Reka Idrija (Iudrio) izvira na Kolovratu in se izliva v Ter.

Podnebje Beneške Slovenije ni povsod enako. Rezija je hladna in celo mrzla. Na južni strani Mužčevega pogorja pa se pozna vedno bolj vpliv namorskega podnebja. Niti pozimi ni posebno mrzlo, a na spomlad se začena zemlja zgodaj ogrevati. Ugodno podnebje imajo posebno one doline, ki so zaprte mrzlim SV vetrovom, torej skoro vse doline Beneške Slovenije.

G o s p o d a r s k e r a z m e r e Beneške Slovenije. Po visokih in mrzlih krajih pridelujejo v glavnem krompir, repo, koronje in zelje, le bolj redko fižol, ječmen in ajdo. Niže doli pa uspevajo rž, pšenica, koruza, kostanj (burica) in vinska trta. Težko je tu obdelovati zemljo, ker je svet bolj slab, ne posebno rodovit, pa tudi strm. Zato hodijo Beneški Slovenci kaj radi v svet, kjer prodajajo galanterijsko drobnino, sukno, podobe itd. Rezijani posebej pa hodijo kotle strojit, dežnike popravljat, lance vezat, stekla staviti, škarje in nože brusiti itd. Po večini je med beneškimi Slovenci doma revščina.

Za promet Beneške Slovenije je italijanska vlada iz vojaških ozirov mnogo storila. Zgradila je trdne ceste, posebno važna je pontebeska železnica, ki vodi iz Benetk v Videm, odtod pa v Pontebo. Razen te železnice vodi ena iz Vidma v Cedad, ena pa iz Vidma preko Krmina v Gorico.

Naselbine Beneške Slovenije so večinoma neznatne. Najjužnejša slovenska vas je Ibana, v katero pridejo iz Brd. Odtod drži cesta v Cedad; ta cesta je obenem tudi jezikovna meja med Slovenci in Furlani. Cedad (Cividale) je mesto ob Nadiži in ima mnogo zgodovinskih znamenitosti. Kapiteljski arhiv ima med rokopisi tudi take, ki nam kažejo najstarejše oblike slovenskih imen. Cedad je središče šentpeterskih Slovencev. ("St. Peter Slovenov" od Cedad). Iz Cedad drži proti severu cesta, ki se cepi malo pod št. Petrom ob Nadiži v dva rokava: oba držita preko Matajurjevega pogorja v Breginj, oziroma v Kobarid. Pod Matajurjevim južnim obronkom je vas Trčmun, rojstni kraj slovenskega pesnika Ivana Trinkca, vzhodno od Trčmuna pa vas Črni vrh, kjer so prebivalci najčisteje ohranili svoj prvotni tip: visoko rast, široka pleča, orjaško moč, kostanjeve in plave lase, modre in rjave oči in gosto brado.

Iz Kobarida drži takozvana "slovenska pot" v dolini Karnafča v Neme. Blizu te naselbine je Tarčent, kamor prihaja iz Cedad v ravni smeri jezikovna meja ter teče potem preko Campona v Rezijuto, odtod pa do razvodju med Rekljano in Rezijo. Tarčent ima

za Slovence, ki prebivajo ob reki Teru, isto važnost kakor Čedad za nadiške Slovence. - Iz Rezijute drži cesta v rezijansko dolino, v Rezijo. Cerkveno in politično središče Rezije se imenuje Ravnica ali Travnik, ki leži nekako sredi doline. Preko Volčje vodi iz Rezije pot na žago ob Soči.

Beneška Slovenija (ca 555km²) pripada v političnem oziroma že od l. 1866. Italiji. Prebivalcev šteje približno 30.000. Vse to ozemlje visi na Z in J, torej teži po naravni legi k tujemu narodu, reke, ceste, vsakdanji zaslužek sili Beneške Slovence v večja središča v Furlaniji, kamor hodijo tudi na sodna, upravna in višja cerkvena mesta. Pa vkljub hudim oviram narave in politike je tu slovensko ljudstvo ohranilo svojo narodnost. Danes v času tehnike naravne pregrade niso več ovira za medsebojno občevanje vseh delov naroda, isto velja za slovensko Koroško

A l p s k o P o s o č j e - G o r i š k a

Vzhodno od Beneške Slovenije se razteza ozka pokrajina, ki jo oklepa na S, na J Triglavsko gorovje in njegovo predgorje. Vsa ta pokrajina spada k Posočju, kolikor je še na alpskem ozemlju; v glavnem obsega Alpsko posočje deželico Goriško in po rečje Idrijce.

Od Jalovca (2665m) se cepijo gorske panoge na vse strani; ena izmed teh se vleče med Koritnico in Sočo proti jugu; iz tega grebena se vzdiguje Bovški Grintavec do 2344 m in Svinjak do 1637 m.

Soča izvira pod velikansko razpoklino na vznožju Travnika, 2379 m visokega vrha SV od Jalovca, tvori več mičnih slapov in se spušča potem v Trentarsko grapo, skozi katero drži cesta iz Kranjske gore v Bovec čez Vršič (prelaz pod Mojstrovko). Pri žagi zavije Soča v JV smer in teče vzporedno s Krnovim pogorjem (Krn 2245 m in Polovnik 1478 m), ki jo spremlja na levem bregu, ter Stolovemu gorovju (Stol 1668 m), ki se vleče na desnem bregu do Kobarida. Od tu naprej je na Sočinem desnem bregu Matajurjevo gorovje, Kolovrat in Kanalsko gorovje. Kanalsko gorovje je nizko, skoro popolnoma obdelano in obljudeno. V JV koncu se vzdigujeta iz Kanalskega gorovja vrhova Sabotin (609 m) in Sv. Valentin (537 m) blizu Gorice. Od JV konca Kanalskega gorovja se spuščajo proti jugu prijazna goriška Brda, ki se cepijo v več vej kakor prsti roke. V bližini Gorice se končujejo Brda s Kalvarijo (241m).

Pri Sv. Luciji se Soča zopet obrne proti JZ. Tu se je zajedla prekrasna reka, ki ima smaragdno barvo, že 32 m globoko v apnenec, na nadalnjem teku pod Selami pa celo 110 m globoko. Pri Solkanu zapušča Soča gorovje in prestopi v nadmorski višini 60 m na Furlansko nižino. Na levem bregu sprejema Soča pri Sv. Luciji Idrijco z Bačo in Trebušo, v nadalnjem teku pa Vipavo.

Od Sv. Lucije dalje spremlja Soča na njenem levem bregu Trnovski gozd, ki sega na severu do Idrijce, na vzhodu do Trebuše, na jugu pa do Vipave. Visoko planoto Trnovskega gozda, ki spada k predgorju Triglavskega pogorja, pokrivajo prostrani gozdovi, dasi so deli te planote že po nekod tudi kraškega značaja; prisojni južni obronki proti Vipavski dolini so goli.

Čepovanska dolina deli Trnovski gozd v dva skoro enaka dela: zapadni del, ki je 800 - 900 m visok, se imenuje Banjška planota. Ob njenem JV delu se vzdiguje Sv. Gora (684m), znamenita božja pot. Vzhodni del Trnovskega gozda pa je višji (do okoli 1150

izmed njegovih vrhov ima Čaven lep razgled. V Trnovskem gozdu je več ledenih jam. Led se tvori v jamah, ki so obrnjene od sončne poti in ker traja pozimi mraz dolgo časa.

Med Tebušo in Idrijo se razteza vzhodno in deloma severno od Trnovskega gozda Idrijsko gorovje; njegovi hrbti se vlečejo od SZ proti JV; eden izmed teh se razširja ob povirju Idrije v planoto Vojsko, ki se vzdiguje 1000 m nad morje.

Cerkljansko gorovje zavzema prostor med Idrijo in Bačo. Svoje ime ima po Cerknem. Njegov najvišji vrh je Porezen (1632m). Apnenske plasti Cerkljanskega gorovja, čigar pobočja so že zložnejša in obrasla, prehajajo v smeri proti SV v rudonosne skrilavce.

Škofjeloško gorovje je podaljšek Cerkljanskega gorovja v smeru proti vzhodu med Selško in Poljansko Soro, ki že tečeta v Savo. Tudi to gorovje, v katerem se vzdiguje Blegaš do 1563 m, sestoji večinoma iz skrilavcev.

Po dnebu je Alpskega Posočja ni povsod enako. V gornjih delih Posočja je temperatura precej nizka, narašča pa proti jugu naglo, ker prihajajo po Soški dolini topli vetrovi s Furlanske nižine daleč v notranjščino. Zato že uspeva pri Kobaridu vinska trta, malo nižje pa že južno sadje. Gozd ne sega preko 1600 m, poljedelstvo pa ne nad 800 m. Izredno mnogo padavine ima ta Trnovski gozd in Idrijsko gorovje; nekatere točke Trnovskega gozda zaznamujejo do 2800, Krekovše nad Idrijo celo nad 3200 mm padavine; deževja je zlasti jeseni mnogo.

Gospodarske razmere. V apnenskem visokem delu Posočja je polovica površine nerodovitna; malo je tudi planinskih pašnikov, pač pa so gozdovi obširni na Trnovskem gozdu, na Idrijskem, Cerkljanskem in Škofjeloškem gorovju. Ozemlje gornjega Posočja je malo obljudeno; ljudstvo živi od domače industrije (pletarstvo in čipkarstvo) ali pa krošnjariji z južnim sadjem. Možje gredo tudi kot drvarji, zidarji ali godci v svet. Obsežnejša polja so samo v Bovški kotlini. JV pogorja so še manj obljudena, prebivalci redkih naselbin odvažajo večinoma les. Pač pa je rudarstvo združilo v Idriji, ki je dajala obilo živega srebra, večje število ljudi.

Predelska cesta, ki drži iz Rablja preko Predela k Sv. Luciji, je brez železnice. V serpentinah nas dovede ob veličastnem pogledu na Jalovec s Predela v dolino Koritnice, ki tvori pri utrjeni Bovški soteski globoko in dolgo korito in se izliva slednjič v 14 m visokem slapu v Sočo. Bovec je med prvo svetovno vojno mnogo trpel; bil je skoro do tal porušen. Kobarid (Kaporetto) je postal svetovno znan po strašnem porazu, ki so ga doživeli tu Italijani. Pod Krnom leži prijazna vasica Vrsno, rojstni kraj "gorijskega slavčka" Simona Gregorčiča, ki je tako lepo opeval svojo domovino. Pri Sv. Luciji se združita s Predelsko cesto železnica in idrijska cesta.

Železnica Podbrdo - Gorica je podaljšek Bohinjske železnice, ki prihaja z Jesenic. Podbrdo leži južno od bohinjskega predora, ki drži skot JV konec Triglavskega pogorja vzhodno od Črne prsti. Iz Podbrda drži proga po dolini Bače; pri Sv. Luciji stopi v soško dolino in pride v Kanal in Solkan. Nato stopi železnica v Furlansko nižino in nas dovede v Gorico. Naselbine v bližini Gorice (Podgora, Solkan in Sv. Peter) imajo znatno industrijo (predilnica za bombaž, sviloprejnica, papirnica in izdelovanje pohištva).

Cesta ob Idrijci, ki drži od Sv. Lucije v Idrijo, nima znatnih naselbin. Od nje se cepi stranska cesta, ki drži v Cereno. Ob Idrijci je Spodnja Idrija (ali "Pri Fari"). Dalje sledi Idrija, po svojem rudniku za živ. srebro in cinob. svetovnoznano mesto; v Idriji je rudarski urad, gimnazija in šola za pletenje čipk. Iz Idrije drži ena cesta preko Črnega vrha in čez Col v Vipavsko dolino, druga čez Godovič in Hotedršico v Logatec, tretja čez Žiri v Škofjo Loko.

Ob prehodu iz Vipavske doline v Furlansko nižino leži ob Soči mesto Gorica s starim gradom, kjer so stolovali nekdanji goriški grofje ter z grobnico francoskih kraljev iz Burbonske dinastije na bližnji Kostanjevici. Poleg trgovine in obrti ima Gorica tudi nekaj tovarn, med drugim za milo in kondenzirano sadje. Ker je pozimi podnebje toč zelo milo, velja Gorica tudi za zdravilski kraj. Po odločitvi štirih velesil je Gorica po drugi svetovni vojni pripadla Italiji.

Ob gornji Soči leže večji kraji: Tolmin, Kobarid in Bovec, v Vipavski dolini pa Ajdovščina in Vipava. Ajdovščina, do katere vodi iz Gorice krajevna železnica, ima precej razvito lesno industrijo.

Svobodno tržiško ozemlje je bilo ustanovljeno v novejši dobi in obsega le majhen kos ozemlja s Trstom in bližnjim zaledjem. Meri vse skupaj 783km² in ima okrog 370.000 prebivalcev, od katerih je približno 120.000 Slovencev in Hrvatov. Dobro tri četrtine vsega prebivalstva je samo v Trstu. Po podatkih italijanskega mestnega anagrafskega urada je konec oktobra 1946. imel Trst s predmestji in najbližjo okolico vred 262.000 stalnih prebivalcev. V mestu samem imajo Italijani večino, že neposredna okolica pa je v večini meri slovenska. Število prebivalstva v Trstu je po letu 1946 še stalno in hitro raslo, tako da lahko računamo, da danes živi tu blizu 270.000 ljudi.

Trst je predvsem važen zaradi sodobno zgrajenega pristanišča, kjer lahko pristajajo tudi največje ladje in kjer k njemu teži ne samo bližnje slovensko zaledje, marveč ves južni del Srednje Evrope. Ni pa to samo veliko trgovsko mesto, marveč je v njem že precej razvita tudi industrija. Tu je več tovarn, zlasti za živila, oljarne, pivovarne razne čistilnice ter ladjedelnice. Trst ima dalje univerzo, več gimnazij (od leta 1945 naprej tudi slovensko) ter raznih strokovnih šol. Tako je Trst tudi važno kulturno središče.

Na področju Svobodnega tržiš. ozemlja so večji kraji še Milje (12.000 prebivalcev) Koper l. 1936 12.000 prebivalcev (11.000 prebiv.) in Piran (14.000 preb.), po katerih se imenujejo tudi manjši stranski zalivi. Koper in Piran sta zlasti pomembna zaradi velikih solarn. Prebivalstvo je v vseh teh obalnih mestih po večini italijansko, že v bližnji okolici pa povsod slovensko. Ob železnici, ki pelje iz Trsta v Italijo, leži Nabrežina, znana po velikih kamnolomih, sredi Komenske planote pa Komen, kjer se križajo več cest.

V Istri, ki jo je po zadnji vojni (kolikor je ni odpadlo na Svobodno tržiško ozemlje) dobila Jugoslavija, je gotovo najpomembnejše mesto Pulj, znan že iz avstrijskih časov kot veliko vojno pristanišče. Z zaledjem je zvezan z železnico, ki pelje po sredi Istre skozi Pazin proti Trstu in Divači.

Triglavsko pogorje in predgorja.

Triglavsko pogorje in njega predgorja se raztezajo na zapadu do Beneških Alp, na severu meje na Rateško razvodje in Savo Dolinko, na vzhodu na Savo do Kranja in na cesto iz Kranja v Ljubljano, na jugu pa na Ljubljansko barje. Vsa ta gorovja so vzhodni del Julijskih Alp.

Triglavsko pogorje je najveličastnejše gorovje naše države. Najvišje točke so skoro izključno iz apnenca, v dolinah pa se nahajajo tudi nekatere druge kamenine. Doline na jugu in na vzhodu so nizke, vrhovi pa imajo povprečno višino 2500 - 2600 m, Triglavsko pogorje pada na severu strmo proti Savi; od glavnega grebena se cepi več stranskih panog, med katerimi je več poprečnic. V skrajnem SZ delu se vzdiguje v bližini Predela Mangart (2678m), ki ima krasne oblike in nudi razsežen razgled. Na severnem vznožju Mangarta ležita Klanški jezери, prava bisera naših planin; iz njih teče Beli potok v Ziljico. Od Mangarta drži glavni greben Triglavskega pogorja vobče v smeri proti vzhodu; z njega se vzdiguje Jalovec (2655m). Državna meja teče iz Jalovca po Rateškem razvodju na Peč. SV od Jalovca se vzdiguje Travnik (2379m), nakar seka Triglavsko pogorje cesta, ki drži iz Kranjske gore skozi romantično Pišnico v Trento in odtod v Bovec. Vzhodno od te ceste se vleče glavni greben Triglavskega pogorja vobče v JV smeri; v njem se vzdiguje Razor do 2601 m, od njega pa drži v SV smeri stranski greben s Škrlatico (2738m). Če sledimo od Razora dalje glavnemu grebenu, pridemo najprej do Škrbine Luknje, potem pa do Triglava (2863 m). Triglav je najvišja gora naše države; na vrhu ima "Aljažev stolp". Razgled s Triglava spada med najveličastnejše in najrazsežnejše v Alpah sploh. Ob SV strani Triglava je snežišče "Zeleni sneg". Od Triglava se razteza v SV smeri greben Kredarice. Med Kredarico in grebenom Škrlatice se vleče veličastna dolina Vrata, ob njenem koncu stoji ob vznožju 1700 m visoke Triglavske stene planinsko zavetišče "Aljažev dom". Po tej dolini teče Bistrica mimo lepega slapa Peričnška in se izliva blizu Mojstrane v Savo. Na JV strani loči greben Kredarice dolini Kot in Krmo; vzhodno od Krme je planota Pokljuka, predgorje Triglavskega predgorja, ki prehaja proti Bledu v nizko gričevje.

Na JV Triglava je lepa gorska kotlina Velo polje, še dalje odtod pa se nadaljuje glavni greben Triglavskega pogorja s Semerimi Triglavskimi jezери v JV smeri v gorski planoti Komni; kjer glavni greben Komne zopet zavije v JV smer, se vzdiguje Bogatin (2008m) (pripevedka o "Zlatorogu"), v nadaljnjem grebenu pa Crna prst (1844m); ta je na glasu zaradi krasnega razgleda in ne navadnega ter mnogovrstnega planinskega rastlinstva. Triglavsko gorovje ima obliko obrnjenega S (Z).

Pred Triglavskim pogorjem se razprostirajo kot nekaj most med Alpami in Krasom raznovrstno oblikovana hribovja, njegovo predgorje. Večinoma ga sestavljajo lapor in skrilavci. Predgorje Triglavskega pogorja v Alpskem Posočju. Sem spada Pokljuka, visoka gorska planota med Savo Bohinjko in Radovino. Pokljuko pokrivajo gosti gozdovi. Gorovje med Radovino in Savo Dolinko se imenuje Mežaklja.

Drugo predgorje je Jelovca, tudi visoka, z velikimi gozdi porasla planota med Savo Bohinjko, Savo in Selško Soro. Jelovca je nagnjena proti severu. Nad južnim njenim obronkom se vzdiguje Ratitovec (1658m). Nekako predhribje Jelovce tvori hribovje, ki zavzema prostor med Savo in Selško Soro do ceste, ki drži iz Kra-

nja v Škofjo Loko. V tem delu je znanvrh Sv. Jošt (860m).-

Med S^lško in Poljansko Soro se razprostira že znano Škofjeloško gorôvje z Blegašem (1563m). Južno od Poljanske Sore ter vzhodno od Idrijskega gorovja pa so Polhograjski Dolomiti, segajoči na vzhodu do Sore ter do ceste, ki drži od Medvod do Ljubljane. Na jugu meje Polhograjski Dolomiti na Ljubljansko barje.

Dolomit ali grintavec je podoben apnencu in magnezitu; ker preperi, nam kažejo njegovi grebeni čudne in nenavadne oblike. Najlepši vrh Polhograjskih dolomitov je Grmada (900m).

Po vodovju pripadajo vzhodni obronki Triglavskega pogorja ter njegova predgorja, izvzemši odtok Klanških jezer, Posavju - Sava nastane iz dveh rek, iz Dolinke in iz Bohinjke. Sava Dolinka izvira pod Ponco, ki se vzdiguje iz severnega izrastka Jalovca. Po kratkem teku se izgublja v produ, privira v Podkorenskih ribnikih zopet na dan in teče v JV smeri po lepi podolžnici Dolini med Triglavskim pogorjem in Karavankami. V Dolinko se izlivajo na desnem bregu Velika P^šnica pri Kranjski gori, Bistrica, ki prihaja iz Vrat, pri Mojstrani, in Radovina, ki izvira v Spodnji Krmi blizu Triglava ter teče med Pokljuko in Mežakljo po slovečem Vintgarju pri Gorjah; v Vintgarjevih tesnih se drevi bistra Radovina, zaganjajoč se ob pečine, in dela celo vrsto krasnih slapov, med katerimi je najlepši Šum blizu njenega izliva. Pri žagi blizu Radovljice se združita Dolinka in Bohinjka. - Ta izvira pod Komarčo blizu Bogatina in tvori takoj po izviru veličasten, 60 m visok slap Savice. Savica teče skozi Bohinjsko jezero, ki je 4 km dolgo in nad 1 km široko ter 45 m globoko in ima 6.6 km² površine; od tu dalje šele dobi Savica ime Sava Bohinjka. Izmed njenih pritokov je najvažnejša Bohinjska Bistrica.

P o d n e b j e Triglavskega pogorja in njegovega predgorja je zaradi visoke lege tega ozemlja precej ostro in vlažno. Zime so dolge in imajo mnogo snega. Tudi deževja je zlasti med obema Savama zelo veliko, tako da tudi ta del prištevamo med dele naše države, ki imajo največ padavin. Deževje prevladuje jeseni.

G o s p o d a r s k e r a z m e r e so podobne glede produktivnosti razmeram v goratem P^osočju. Za obdelovanje polja ni dosti prostora, Obsežne dele površine na predgorjih Triglavskega pogorja pa pokriva gozd. Stari rudniki zrnate rude ali bobovca v Bohinju so opuščeni. Tembolj pa se razvija v dolinah obeh Sav in njenih pritokov železna in tudi druga industrija. Vodne sile s svojim obilnim padcem dajejo gonilno moč. Predvsem pa pri našajo letoviščarji med obema Savama mnogo dobička. Ta dežela slovi po svoji nenavadni prirodni krasoti; tej se pridružujejo še prijetna in hladna poletja. Vse to privabi vsako poletje na tisoče letoviščarjev iz vseh krajev Slovenije. Zato naletimo povsod na velike in udobne hotele ter lepe vile. Tujski promet pospešujejo tudi železnice in dobre ceste.

P o d r a v j u pripada od Triglavskega pogorja samo en kraj, to so Fužine ob Belém potoku, ki imajo znatno železno obrt. Prebivalstvo je deloma italijansko, kakor v okolici Trbiža sploh. Ta del Podravja spada v političnem oziru k Provincii Furlaniji, dočim je ves ostali vzhodni del Triglaskega pogorja in njegovega predgorja v naši državi.

Ob gorenjski železnici, ki drži iz Trbiža v Ljubljano, leže v področju opisane zemljepisne enote sledeči kraji: Rateče so obmejna vas, Kranjska gora je priljubljeno letovišče (810m nad morjem) ob koncu slikovite P^šnice; odtod drži cesta v Trento.

Dovje; v bližini onkraj Save je Mojstrana. Pri Hrušici je južni konec karavanškega predora; Jesenice so križišče karavanško-bohinjske in gorenjske železnice. Na Jesenicah in v bližnjem Javorniku ter na Savi je središče železne industrije. Jeseniško tovarno moremo prištevati med največje tovarne te vrste v naši državi. Ob vznožju Jelovce blizu Radovljice nam je omeniti še Kropo in Kamno gorico kot krajs, v katerih je razvita že več stoletij žeb-ljarska, pa tudi druga železna obrt.

Bohinjska železnica je bila zgrajena kakor karavanška v letih 1901 - 1906. Železnica vodi iz Jesenic preko Save in vintgarskega Šuma na Bled ob svetovnoznanem Blejskem jezeru. Prešeren, cigar spomenik stoji na Bledu v zdraviliškem parku, imenuje Bled z okolico "podobo raja". Bled je sloveče letovišče z Marijino cerkvico na otoku. Nad jezerom se vzdiguje na navpični skali Blejski grad. Okoli jezera so krasni hoteli in vile. Na leto prihaja na Bled na tisoče gostov iz vseh krajev sveta. - Bohinjska Bela ima v bližini pod Babjim zobom podzemsko jamo. - Bohinjska Bistrica je važna železniška postaja ter letovišče; prebivalci izdelujejo škafe. Blizu Bohinjskega jezera, ki privablja vsako leto veliko letoviščarjev, so Stare Fužine in Srednja vas. Pri Bohinjski Bistrici se pričenja 6370 m dolgi "bohinjski predor", ki prodre najjužnejši del Triglavskega gorovja vzhodno od Crne prsti in nas dovede v Podbrdo in odtod v Gorico.

Cesta ob Selški Sori vodi iz doline Bače v Škofjo Loko. Iz Podbrda drži pod gorsko vasjo Sorico (973m nad morjem), potem pa skozi Zali log v trg Železnike, kjer je bila nekdanj živahna žeb-ljarska obrt. Po vasi Selca, ki sledi železnikom, je dobila Selška Sora ime. Nato pride Stara Loka z znamenito zbirko slik v Strahlovem gradu, potem pa Škofja Loka, staro mestece ob stoku obeh Sor. V Škofji Loki izdelujejo klobuke. (Samostan Uršulink je imel meščansko šolo in žensko učiteljsko).

Cesta ob Poljanski Sori prihaja iz Idrije v Žiri (čev-ljarska obrt), mimo Hotavelj, kjer lomijo marmor, na Visoko (grad brižinskih škofov), v Poljane (dom slikarjev Janeza in Jurija Šubič a ter slovenskega pisatelja dr. Ivana Tavčarja) ter v Škofjo Loko.

Sredi Polhograjskih dolomitov leži Polhov gradec s starim gradom.

G o r e n j s k a .

V vseh ozirih najpomembnejši kraj vse Gorenjske je staro mesto K r a n j ob izlivu Kokre v Savo. V zadnjih desetletjih se je tudi tu močno razvila industrija, zlasti ko so poleg tovarna za gumijaste izdelke, opeko in čevlje zgradili ob Savi tudi več tekstilnih tovarn.

Pomembnejša kraja blizu Kranja sta Stražišče, kjer izdelujejo sita, ter Naklo, znano po mlečnih izdelkih. Med Kranjem in Ljubljano leži ob sotočju Poljanščice in Selščice tudi precej staro manjše mesto Škofja Loka, imenovano tako po brižinskih škofih, ki so imeli nekoč tu svoja posestva. V gospodarskem pogledu je Škofja Loka pomembna predvsem po živahni lesni industriji, tekstilni tovarni in po tovarni za izdelovanje klobukov. Nekoliko večje od Škofje Loke je mesto Kamnik ob južnem robu Kamniških planin. Ima precej industrije, zlasti lesno, kovinsko, tekstilno in usnjarstvo, mnogo dohodkov pa prinaša tudi tujski promet, saj je Kamnik priljubljeno letovišče. Važnejša industrijska kraja sta na Kamni-

ški ravnini še Mengeš in Domžale (izdelovanje slamnikov).

Ob veliki avtomobilski cesti, ki drži iz Kranja čez Ljubelj na Koroško, leži pod Karavankami zelo stisnjeno mesto Tržič. Industrija je tu zelo močno razvita, zlasti čevljarska, usnjarska, lesna in tekstilna. Ob robu Kranjskega polja je na vznožju Storžiča Golnik, najsodobneje urejeno veliko zdravilišče za jehtične.

Na gorenjski ravnini se združita obe Savi, Dolinka in Bohinjka, tam leži Radovljica, ki je še precej starinsko in je med vsemi gorenjskimi mesti edino, ki nima nobene posebne industrije. Na desnem bregu Save je v kotlini z gozdovi zelo porasle Jelovce trg Kropa, kjer izdelujejo žeblice. Pomembnejši industrijski kraj na Radovljiški ravnini so Lesce s tovarnami za verige in čokolado. Lesce so tudi železniška postaja za najslavitejši letoviški kraj vse Gorenjske, Bled ob malem, ljubkem alpskem jezeru z otokom in božjepotno Marijino cerkvico na njem. Okrog jezera je polno krasnih vil in hotelov za letoviščarje, ki jih mnogo pride vsako leto tja tudi iz tujine. Nad jezerom čepi na visoki skalni pečini blejski grad, viden daleč naokoli. Bled je pomemben predvsem v tujskoprometnem pogledu.

V vsej Bohinjski dolini je edini večji kraj Bohinjska Bistrica, zadnja železniška postaja pred velikim predorom, skozi katerega je speljana železnica v Podbrdo in naprej do doline Bače k Soči. V Bohinjski Bistrici zelo cvete lesna trgovina, mirno Bohinjsko jezero pa privablja mnogo letoviščarjev.

Od vseh gorenjskih krajev imajo največ prebivalcev Jesenice v dolini Save Dolinke. Mesto so postale šele v novejši dobi, nimajo pa na sebi dosti mestnega značaja, pač pa so med najvažnejšimi industrijskimi kraji vse Slovenije. Tu so velike topilnice in valjarne železarn v katerih so zaposleni mnogi delavci ne le z Jesenic, marveč tudi iz okolice. Jesenice so potem važne še kot železniško križišče, saj se odtod od gorenjske železnice odcepi na zahod proga v Bohinj in naprej na Goriško, na severu pa skozi Karavanški predor na Koroško. V Podkorenski dolini, kakor se že imenuje dolina Save Dolinke, so po planincih, letoviščarjih in smučarjih dobro obiskani kraji Mojstrana, Kranjska gora, Rateče, po veliki smučarski skakalnici pa je danes po vsem sportnem svetu znana Planica.

Ljubljanska kotlina.

Ljubljanska kotlina se razprostira v obliki proti vzhodu obrnjene podkve med predgorji Triglavskega pogorja, med Karavankami in med Kamniškimi planinami, na jugu pa sega do Krasa in Dolenjskega gričevja. Ljubljanska kotlina, ki meri okoli 600 km², spada med največje ravnine v Alpah sploh. Srednja nadmorska višina ji je 300 m. Ljubljanska kotlina nam predstavlja med omenjenimi gorovji vdorino. V severnem in srednjem delu so sestavljena tla iz apnenec, skrilavcev in peščenec, ki jih pokrivajo naplavinne, v žlebovih Save, Kamniške Bistrice in drugih pa opazimo poleg glin in kremenov tudi premogovne sklade, zlasti ob Savi. Tudi južni del Ljubljanske kotline pokrivajo naplavine, a so mlajšega izvora; ponekod tvorijo te naplavine šotišča. V pradžni dobi je bila Ljubljanska kotlina jezero, iz katerega so se dvigali otoki, še sedaj osamelih vrhov sredi ravnin. Voda je končno prodrla ovire in odtekla. Najdalj je ostala na Ljubljanskem barju. Posamič stoječi hribi dele Ljubljansko kotlino v štiri dele: v Radovljiško kotlino, v

Kranjsko ravnino, v Ljubljansko polje in Ljubljansko barje.

R a d o v l j i š k a k o t l i n a, je približno 500 m visoko, napolnjuje jo prod, v katerega se zajedata obe Savi zelo globoko. Med Jelovco in Tržiško Bistrico se kotlina zoži ter prehaja v Kranjsko ravnino, imenovano po mestu Kranj.

K r a n j š k a r a v n i n a sega na jugu do Šmarne gore in do Vranščice. Srednja višina je 360 m. Sava se zajeda vanjo 30 m globoko. Vzhodni del te ravnine imenujemo tudi Mengeško polje, zapadni del pa Sorško polje. Osamela hriba Šmarna gora (675m) in Vranščica (641m) se vzdigujeta približno 300 m nad ravnino. Ta posamič stoječa hriba sta sestavljena iz apnencev, deloma pa tudi iz skrilavcev.

L j u b l j a n s k o p o l j e se razteza od Medvoda do Dola ob Savi ter od Ljubljane do Mengša in meri 130 km²; srednja njegova višina pa je 290 m. Nagnjeno je od Z proti V. Sava se zajeda v prod Ljubljanske polja še 10 m globoko. Tudi na tem polju imamo osamele griče, tako Šišenski hrib (427m), Ljubljanski grad (364m) in Soteski hrib vzhodno od Črnuč (405m).

L j u b l j a n s k o b a r j e se razprostira JZ od črte Ljubljana - Vrhnika in Borovnica; na jugu sega do Notranjskega Krasa. Obdajajo ga višji in nižji hribi, ki jih pokrivajo večinoma do vrha gozdi. Barje je nekaj nižje od Ljubljanskega polja, zato njegova voda ne more odtekat. Tu je bilo najbrže še v dobi mostiščarjev jezero. Regulacija Ljubljanice je izpremenila skoraj vse Ljubljansko barje v rodovitno zemljo. Barje ali blato (mahovje) so s pooglenimi rastlinami ostanki pomešana mehka močvirnata tla. Na močvirnatih krajih so rastline preperale in pooglenele in tako je nastala šotna plast; zdaj so to šoto že večinoma odstranili, porabili so jo za kurivo.

V o d o v j e Ljubljanske kotline pripada povsem Posavju. Pri Podnartu se izliva v Savo Tržiška Bistrica, ki izvira ob pobočju Košute ter tvori več slapov. Pri Kranju priteka v Savo Kokra, ki izvira pod Jezerskim vrhom ter teče po lepi Kokrski dolini; pred izlivom ima globoko strugo. Pri Medvodah dobiva Sava Soro, ki se spaja iz Selške in Poljanske Sore. Kamniška Bistrica se izliva pri Dolu v Savo; Ljubljanica je že kraška voda, ki prihaja pod tem imenom pri Vrhniki na dan; 22 km daleč teče z majhnim strmcem po Ljubljanskem barju in se izliva nasproti Dolu v Savo. Na desnem bregu ima Ljubljanica pritoka Iško in Iščico, na levem bregu pa Gradaščico.

P o d n e b j e Ljubljanske kotline je drugačno kakor v Soški dolini na zapadu Triglavskega pogorja. Temperature kažejo celinski značaj z velikimi skoki, ki nas spominjajo podnebnih razmer Celovške kotline. Posebno mrzle in meglene so zime. Poletja so precej gorka. Padavin je večinoma pod 1000 mm: 30 - 35% je jesenskega dežja.

G o s p o d a r s k e r a z m e r e Ljubljanske kotline so precej ugodne, ker je zemlja, čeravno črnica nad prodom ni debela, prav rodovitna. Gozdovi so bolj v severnem delu, skoraj 1/3 površine zavzema polje, ki daje ob prvi žetvi predvsem pšenico in rž, jeseni pa proso in ajdo. Tudi zeljnjadi pridelajo dosti, živinoreja prospeva, industrija se zlasti v Ljubljani in njeni okolici dobro razvija.

Ljubljanska kotlina je bila že v pradavnih časih kulturno središče in je polna prazgodovinskih spominov. Za Rimljanov je

šel preko nje promet v Panonijo, po ljudskem preseljevanju je do-
bila zopet svojo veljavo. Naselbine so večinoma ob robovih, od ko-
der nas pozdravljajo z gričev prijazne cerkvice. Ljubljansko bar-
je je v sredi skoraj neohljudeno.

G o r e n j s k a železnica teče od Jesenic dalje ob
južnem vznožju Karavank, iz katerih se vzdiguje mogočni Stol. Pod
njim leži Žirovnica, rojstni kraj učenega Matije C o p a, ne da-
leč odtod pa vas Vrba, P r e š e r n o v rojstni kraj. V Žirovni-
ci je elektrarna Završnica. Lesce so postaja, odkoder drži ena ce-
sta na Bled, druga pa v Begunje, kjer je v nekdanjem Kacijanar-
jevem gradu ženska kaznilnica; v bližini so tudi razvaline "Kamna",
gradu nekdanj slovečega rodu Lambergarjev. Radovljica je mestece
visoko nad Savo. Z Otoč drži cesta mimo Ljubnega (čevljarstvo in
lončarstvo) na Brezje, najbolj slovečo božjo pot enakega imena.-
K r a n j je starodavno mesto ob izlivu Kokre v Savo. Znamenita
je gotška župna cerkev, ki ima stolp iz rezanega kamna. V Kranju
sta pokopana Prešeren in Simon Jenko. Mesto ima gimnazijo, puškar-
no, usnjarno, tvornico za gumijeve izdelke, za parkete, tovarno
tkanin ter trgovine z domačimi pridelki. - V Kranju se cepi stran-
ska železnica skozi Naklo (izdelovanje jopičev) v Tržič, kjer se
industrija izredno razvija (železnina, usnje, čevlji, predilnica,
žage). Pri Sv. Ani pod Ljubeljem so kopali živo srebro. Južno od
Tržiča je Golnik, zdravilišče za bolne na pljučih. Druga cesta dr-
ži iz Kranja v Kokrsko dolino in odtod čez Jezersko v železno Kap-
lo, tretja v Šenčur, in dalje v Velesovo, kjer je sloveča romar-
ska cerkev in v Cerklje. Iz Kranja v Škofjo Loko nas vodi mimo
Stražišča, kjer izdelujejo sita in ne daleč od Crngroba, kjer je
znamenita starogotska cerkev. - Ako se peljemo po železnici iz
Kranja proti Ljubljani, pridemo najprej na postajo Škofjo Loko,
ki je pol ure oddaljena od mesta, nato pridejo Medvode ob izlivu
Sore v Savo z veliko tvornico za lesovino. Naslednja kraja ŠT.Vid
in Vižmarje imata razvito mizarstvo obrt; tu je bila škofijska gim-
nazija s konviktom. Po nadaljnjih 7 km dospemo v Ljubljano. Iz Ljub-
lkane drž vzporedno opisani gorenjski železnici cesta v Kranj.

Kamniška železnica veže Ljubljano s Kamnikom. Kamnik je
lepo mestece, tu je prijetno letovišče; v Kamniku je velika tvor-
nica za smodnik. Znamenita je župna cerkev, zgrajena v renesanč-
nem slogu. - Blizu Kamnika so Mekinje z uršulinskim samostanom. -
Mengeš ima tvornico za slamnike. Najbolj znane tvornice za izdelo-
vanje slamnikov pa so v Domžalah. Odtod pelje cesta v Lukovico;
ne daleč odtod je grad Brdo, kjer je živel in umrl znani pisatelj
Janko K e r s n i k. Iz Lukovice pelje cesta mimo znane božje
poti na Limbarski gori in preko Trojan v Celjsko kotlino. Od te
cesta pa se cepi cesta, ki drži v Moravče ter skozi Vače (zname-
nito prazgodovinsko grobišče) v Litijo. Blizu Moravč, v Zagorici
je bil rojen znani matematik Jurij Vega, v Kosezah pa pesnik Ivan
V e s e l K o s e s k i. - Za Domžalami se vrstita ob Kamniški
železnici še postaji Trzin in Črnuče, potem pa Ljubljana.

Nekako naravno središče današnje slovenske zemlje pred-
stavlja Ljubljanska kotlina, imenovana po glavnem mestu Ljubljani.
Na V meji na Kamniške planine in njih predhribje, na S sega do Ka-
ravank, na Z do Julijskih Alp, na JZ in J pa na Notranjski in Do-
lenjski Kras ter Dolenjsko gričevje.

Ljubljanska kotlina je nastala tako, da so se zemeljske
plasti zaradi premočnega gubanja na krajih, kjer se danes iz rav-
nine dvigujejo gorska pobočja, najprej prelomile, nato pa je gru-
da med prelomnicami zdrknila nvzdol. To kotlino je v davni zemelj=

ski preteklosti zalilo Panonsko morje, ki pa je pozneje počasi odteklo na vzhod. Ljubljansko barje je pri nas zadnji ostanek Panonskega morja. Umetno izsuševanje pa bo še to sled kmalu za-
brislalo.

Ljubljansko kotlino delimo v pet glavnih področij, ki so: Ljubljansko polje (severno od Ljubljane do Smledniškega gričevja), Kamniška ravnina (južno od Kamnika in JZ), Kranjska ravnina s Sorškim poljem ter Radovljiška ravnina na skrajnem severnem koncu. Ves gorenjski del Ljubljanske kotline je zasut s prodom, ki ga je bila počasi nanosila tja Sava s svojimi pritoki. Po prepe-
revanju se je na teh prodnatih tleh naredila tanjša plast rodovit-
ne zemlje, na kateri dobro uspeva vseh vrst žito insočivje, zlasti ugodna pa je ta zemlja za krompir, ker je peščena in zato rahla in topla. Nasprotno pa Ljubljansko barje, ki je najnižji del Ljub-
ljanske kotline, pokriva težka, mokra in malo zračna prst, ki se je naredila na usedlinah nekdanjega Panonskega morja. Po barju imamo zato le bolj ob robovih, kjer je zemlja že bolj izsušena, nekoliko več žita in drugih poljskih pridelkov, vse ostalo pa po-
krivajo bujni travniki.

L j u b l j a n a ima nad 100.000 prebivalcev in je največje popolnoma slovensko mesto. V rimski dobi je bila tu na-
selbina Emona, obdana z zidom, čigar ostanki se še danes vidijo. Ljubljana je nastala v srednjem veku, in sicer najprej na levem bregu Ljubljanice okoli 64 m visokega gradu, potem pa se je poča-
si širila tudi na levi breg, kjer je danes njeno pravo središče s sodobnimi stavbami, med katerimi je tudi 13 - nadstropni nebotičnik.

Ljubljana ni samo po svoji zemljepisni legi, marveč tu-
di v političnem, kulturnem in gospodarskem pogledu središče Slo-
venije: je sedež vlade in poslanske zbornice ter raznih kulturnih ustanov; ima univerzo od leta 1919, akademijo znanosti in umetno-
sti, glasbeno akademijo, bogat muzej, narodno gledališče, več knjižnic ter mnogo spomenikov slavnih mož iz slovenske preteklo-
sti. V ljubljanskih predmestjih je vse polno raznih tovarn, kakor za kis, testenine, kvas, pivo, za tobačne, tekstilne, kovinske in kemične izdelke ter za izdelovanje opeke. Te številne tovarne da-
jejo Ljubljani značaj industrijskega mesta, ki se je moglo tako razviti predvsem zaradi ugodnih prometnih zvez na vse strani.

Ljubljana je središče in glavno mesto Slovenije. Raz-
prostira se ob Ljubljanskem gradu med Golovcem in Šišenskim hri-
bom in sicer v ožini med Ljubljanskim poljem in Ljubljanskim bar-
jem. Skozi Ljubljano teče uravnana Ljubljanica. Ljubljana obvla-
da po legi cesto ob Savi navzgor in navzdol, cesto na Kras ter cesto na Dolenjsko. Križišče cest je bila Ljubljana, ki leži ne-
kako ob meji Gorenjske, Notranjske in Dolenjske, že kot rimsko mesto Emona. V dobi preseljevanja ljudstva je Emona mnogo trpela in je proti koncu 6. stoletja sploh propadla. Okoli leta 1000 pa je bila Ljubljana že zopet precej obljuden kraj, ki je pozneje bolj in bolj naraščal. Mesto ima več cerkva, med njimi je najznamenit-
ejša stolna cerkev z 38 m visoko kupolo. Izmed drugih poslopij so znamenita: vladna palača, vseučilišče, justična palača, pošta, škofijski dvorec, mestna hiša, operno gledališče, dramsko gleda-
lišče, Narodni dom, razne vojašnice itd. Posebno znamenit je mu-
zej, ki ima bogato zbirko prazgodovinskih in rimskih starin, pa tudi deželnih proizvodov in drugih znamenitosti. Ljubljana ima tudi več spomenikov (Vodnikov, Valvazorjev, Prešernov in Trubar-
jev, mestni vodnjak z obeliskom itd.). Preko Ljubljanice drži več mestov. Na starem mestnem pokopališču (pri sv. Krištofu)-Navje -

so pokopani imenitni možje Vodnik, Jurčič, Bleiweis, Levstik, Kette itd., na novem (pri Sv. Križu) pa Čankar, Krek i. dr. - Za odgojo mladine skrbe v Ljubljani razne šole, gimnazije, več meščanskih in osnovnih šol, moško in žensko učiteljske, tehnična šola, vseučilišče z bogoslovno, juridično, filozofsko, medicinsko, gospodarstvo in tehnično fakulteto in razni dobrodelni zavodi (gluhonemnica, hiralnica, sirotišča in več drugih). Licealna knjižnica, zdaj muzejska ima več tisoč knjig in mnogo redkih rokopisov.

Med raznimi društvi, ki jih ima Ljubljana, sta posebno važni Slovenska Matica in Leonova družba, ki izdajata knjige znanstvene in zabavne vsebine. Ljubljana je sedež vlade, sedež kneževske, raznih višjih in nižjih uradov (okrajno glavarstvo, vrhovno sodišče), trgovske in obrtniške zbornice, kmetijske družbe, več denarnih zavodov itd. Mesto je samoupravno ali avtonomno. - Izmed tvornic so najvažnejše: velika tvornica za tobak, tvornice za železne izdelke in usnje, elektrarna, plinarna, pivovarha, tvornica za surogatno kavo, za vozove, opekarne, za glinaste izdelke, pohištvo, sveče, milo i. dr.

Za trgovino leži mesto ugodno. Razgled z Ljubljanskega gradu je veličasten, posebno na Kamniške planine. Lep je tudi Lattermannov drevored, ki vodi v park Tivoli in na Rožnik. V bližini mesta Ljubljane je Čekinov grad, Fajfarjev grad, Kodolijev grad in Rakovnik s salezijanskim zavodom za zanemarjene otroke; Selo ima samostan Karmeličank, Studenec blaznico, Vevče papirnice.

Proga iz Ljubljane na Verd drži do Brezovice ob SZ strani Ljubljanskega barja. Tu se cepi od glavne proge vrhniška železnica, ki pelje po JV robu Polhograjskih dolomitov na Vrhniko. Vrhnika rimski Nauportus, leži ob Ljubljanici, ki tu privre na dan, in ima znatno obrtnost (tvornica za predelavanje mesa, v bližini opekarne, tvornica za parkete. - Pri Brezovici krene železnica preko Ljubljanskega barja na vznožje Notranjskega Krasa do postaje Preserje, odtod pa v Borovnico, kjer je bil do te vojske veliki dvonadstropen viadukt, zdaj pa je speljana na mesto njega 11 km dolga železnica. V bližnji Bistri izdelujejo pohištvo iz upognjenega lesa. - Nato pride Verd, kjer je tvornica za parkete. Cesta iz Ljubljane drži do Brezovice vzporedno glavni progi, potem pa vrhniški železnici do Vrhnike.

Železnica iz Ljubljane na Zidani most drži nekaj časa po Ljubljanskem polju ob levem bregu Ljubljanice, potem pa, ko doseže Savo, stopi v 400 m globoko sotesko med Trboveljskim gričevjem ter med Dolenjskim gričevjem na desnem bregu Save. Šele pri Sevnici zapušča Sava in železnica to sotesko, ki je podobna dolini prečnici. Ob tej železnici leži Zalog z velikim blagovnim kolodvorom, Laze s prijetnim savskim kopališčem, ki ga posečajo v vročih poletnih dneh kaj radi Ljubljanci, nato Kresnice; potem pride trg Litija, ki ima veliko predilnico za bombaž. V bližini je grad Božensperk, nekdanj last znamenitega zdodovinopisca Valvazorja. Nato sledi Sava, še dalje Zagorje ob Savi, ki ima premogovnike. Nato se vrste Trbovlje, tu daje rudnik najbolj svetli premog Slovenije; v Trbovljah je tudi tovarna za cement in opekarna. Tudi v naslednjem Hrastniku kopljejo rjavi premog, poleg tega pa je tam še tovarna za steklo ter tovarna za kemijske izdelke.

D o l e n j s k o   g r i č e v j e .

Dolenjsko gričevje se razprostira med Savo in njenim desnim pritokom Krko. Tudi to gorovje pripada še Alpan ter je po večini iz apnenca, pa tudi iz peščenca. Na nekaterih krajih, zlasti v

severnem delu, ima gorovje skoraj značaj visoke planote. Dolenjsko gričevje poraščajo večinoma gozdi ali pa nam predstavlja vinorodne griče. Delimo ga v tri skupine: v Litijsko, v Trebanjsko in v Mokronoško skupino.

Litijska skupina se razprostira med Savo, Mirno, Temenico in med cesto, ki drži iz Ljubljane do Višnje gore. V severnem delu te skupine se vzdiguje Sv. Kum (1219m), znan po obsežnem in lepem razgledu.

Trebanjska skupina se razprostira med Temenico, Krko, Novim mestom in Višnjo goro. Ta skupina ima mnogo razpoklin, špilj, ponikev in prehaja v Kras.

Mokronoška skupina se razprostira med Mirno, Savo, Krko in Temenico. Tudi v tem delu že vidimo nepravilne doline, kraške kotline in nepopolno razvite nizke planote. Proti JV prehaja Mokronoško gričevje v rodovitno Krško polje, ki se razteza do dolene Krke in Save ter do Gorjancev.

Po vodovju je Dolenjsko gričevje del Posavja. Desna pritoka Save na tem delu sta Mirna, ki teče zaradi majhnega strmoa v mnogih vijugah po lepi Mirenski in Mokronški dolini, in Krka, ki izvira v kotlini pri Grosupljem in se izliva v Savo blizu Krške vasi. Ob levem bregu sprejema Krka Temenico, ki ponikuje dvakrat in se izliva JV od Novega mesta pod imenom Prečna.

Dolenjsko gričevje ima bolj mehko podnebje: velike važnosti so tu tople jeseni, zaradi njih dozoreva še druga setev in uspeva vinska trta. Padavin je ob izlivu Krke v Savo malo nad 1000 mm.

G o s p o d a r s k e r a z m e r e . Prebivalci Dolenjskega gričevja se bavijo v veliki večini s poljedelstvom in z živinorejo. Čim bolj se bližamo Krki, tem bolj uspeva tudi vinoreja.

Železnica, ki drži iz Zidanega mosta v Brežice in odtod v Zagreb, teče ob levem bregu Save. Prva postaja so Radeče pri Zidanem mostu; trg leži na desnem bregu. Ne daleč od Radeč je v Njivicah velika papirnica. Druga večja postaja je Sevnica, trg s prijetnimi kopelmi v Savi (tovarna za kopita). Nasproti Sevnici se cepi od savske ceste stranska, ki vodi v dolini Mirne v Št. Janž, kjer kopljejo rjavi premog. Od Sevnice mimo Št. Janža drži železnica v Mokronog in Št. Rupert z lepo gotiško cerkvijo, nakar se pridruži v Trebnjem dolenjski železnici. - Po zagrebški progi pride mo dalje v Rajhenburg ob Savi, kjer je grad (samostan trapistov, ki izdelujejo čokolado in sir); odtod drži cesta v Podsredo in Kozje. Naslednja postaja je Videm - Krško. Krško slovi po vinu in je stara naselbina, ki je v prejšnjih časih mnogo trpela od turških napadov in kmečkih uporov. Tam je meščanska šola in bolnica. Ne daleč od Krškega je grad Turn, nekdanja lastnina nemškega pesnika Anastazija Gruna (grofa Auersperga), ki počiva v lepem mavzoleju v graščinskem parku. V bližini je vas Drnovo, nekdanja rimska naselbina Nevioudunum. Iz Krškega drži cesta v Kostanjevico. - Brežice ob Savi so 20 minut oddaljene od železnice. Pri Brežicah se izliva Krka v Savo; čez obe reki drži 520 m dolg most. Veliki grad v Brežicah ima znamenito viteško dvorano. Ne daleč od Brežic so Cateške toplice (42.5°C) s kopališčem. - Železnica vodi dalje v Zaprešič in odtod v Zagreb.

Dolenjska železnica drži iz Ljubljane v Novo mesto. Prva važnejša postaja je Grosuplje, kjer se cepi kočevska proga. Na glavni progi sledi Višnja gora, staro mestece z razvaljenim gradom.

Stična ima velik cistercijski samostan. Ne daleč odtod je vas Muljava, kjer se je rodil pisatelj Josip Jurčič. Izmed ostalih postaj je najvažnejša Trebnje, lepa vas ob Temenici. - Novo mesto - nekoč Rudolfovo imenovano - je staro mesto ob Krki, ki teče v polkrogu okoli mesta; tam je znamenita gotska kapiteljska cerkev. Meščani tržijo z domačimi pridelki in se pečajo z vinarstvom. Novo mesto ima okrajno glavarstvo, okrožno sodišče, gimnazijo ter bolnico. V Kandiji, zdaj združeni z Novim mestom, onkraj visokega mostu preko Krke je bolnica usmiljenih bratov. Ob Krki v bližini Novega mesta je Št. Peter in nad vajo vinorodna Trška gora. Tudi mnogi starodavni gradovi so okoli Novega mesta, tako gradova Otok in Struga, med vsemi pa je najzanimivejši Luknja, skrit grad na strmi pečini nad izvirom Prečne. Nekoliko je sličen znanemu Predjamskemu gradu pri Postojni. - Od Novega mesta drži podaljšek dolenske železnice v Stražo; od tu dalje vodi ena cesta v Toplice s termami (37°C), ki jih poseča mnogo bolnikov, druga pa ob Krki do kraja Krka, potem pa zavije v Stično. - Opisani dolenski železnici teče vzporedno cesta iz Ljubljane v Novo mesto.

Podaljšek dolenske železnice je belokranjska železnica v Karlovec. - Omeniti nam je še cesto, ki drži iz Novega mesta po Krškem polju v Brežice. Ta cesta nas dovede v lepo vas Št. Jernej; v bližini so Pleterje z velikim, v tej vojski poškodovanim kartuzijanskim samostanom. Nato sledi mestece Kostanjevica. Koštanjevica ima otoško lego ob Krki in je bila važen obrambni kraj za turških navalov. Iz Kostanjevice drži stranska cesta v Krško, glavna pa v Brežice.

K r š k a k o t l i n a. Na JV koncu Slovenije imamo med Dolenjskim gričevjem, Gorjanci in spodnjo Sotlo prostrano Krško dolino, ki jo delimo v Krško polje (ob dolnji Krki) ter Brežiško nižino (na levem bregu Save). Le proti JV ob Savi je Krška kotlina odprta in vprav na tem kraju je tudi najbolj rodovitna; saj so tu tla pokrita s puhlico, ki je nikjer drugje v Sloveniji. Po tej puhlici slovi zlasti pokrajina okrog Dohove pri Brežicah.

Poleg omenjenih glavnih štirih kotlin na Slovenskem imamo na vzhodu ob Dravi in Muri še nekaj zelo pomembnih ravnin, ki jih ne smemo več prištevati k Alpskemu svetu, ker so to v resnici le skrajna zahodna področja širne Panonske kotline. Med temi moramo omeniti zlasti Dravsko in Ptujsko polje ob Dravi, prostrano Prekmursko ravnino onkraj Mure. Med Slovenskimi goricami in Muro pa prav tako zelo rodovitno Mursko polje. Med pomembnejšimi dolinami v zahodnem delu Slovenije pa je treba omeniti zlasti rodovitno Vipavsko dolino, ki se na zahodu začneja ob Soči pri Gorici, na vzhodu pa se zajeda globoko med kraški svet Trnove in Komenske planote.

D o l e n j s k o . Največji kraj na Dolenjskem je Novo mesto ob Krki. Dolina, v kateri leži, se zaradi številnih starih gradov imenuje Dolina gradov, ki se razprostira med Gorjanci in Kočevskim Rogom. Novo mesto ima tekstilno tovarno, tiskarno, dve bolnišnici in gimnazijo, na bližnjem Grmu pa kmetijsko šolo. Zahodno od Novega mesta so Dolenjske toplice, sodobno urejeno zdravilišče, ob železniški progi Ljubljana - Novo mesto pa Višnja gora in Trebnje. Višnja gora je najmanjše slovensko mestece. Pri Trebnjem se od dolenske železnice odcepi proga mimo Št. Janža, kjer kopljejo slabše vrste rjavi premog, v Sevnico v Posavju. V Sevnici izdelujejo kopita za čevlje. Sredi Krškega polja leži na okotu Krke Kostanjevica, ustanovljena že v rimski dobi, na koncu Krške doline pa je ne daleč od Save Catež, znan po zdravilnih toplicah,

ki so od vseh, kar jih je na Slovenskem, najbolj tople in imajo od vseh tudi najmočnejše izvire.

V zahodnem delu Dolenjske, na področju, ki pripada Dolenjskemu Krasu, leži mesto Kočevje, do druge svetovne vojne nemški narodnostni "otok" na Slovenskem. Med to vojno pa so kočevske Nemce preselili v Nemčijo. Kočevje je pomembno po lesni industriji, saj leži sredi ogromnih gozdov ter po bližnjem rudniku, kjer kopljejo rjavi premog. Do Kočevja je speljana železniška proga, ob njej je nekoliko severneje od Kočevja trg Ribnica, znana po vsem Slovenskem zaradi izdelovanja "suhe robe" (leseno kuhinjsko orodje, škafi, rešeta itd.) V Suhi Krajini, kakor se imenuje pokrajina na severni strani Kočevskega Roga, je največji kraj Žumberk ob gornji Krki.

Na skrajnem južnem koncu Dolenjske se razprostira velika kraška kotlina Bele Krajine, v kateri sta najpomembnejša kraja mesti Črnomelj (v bližini kopljejo premog) in Metlika ob železnici, ki pelje na Hrvaško v Karlovec, dalje Vinica, manjši kraj ob Kolpi, kjer se je rodil pesnik Oton Župančič, in po precej razvitem vinogradništvu znani Semič ob železnici Novo mesto - Črnomelj.

Posavje in Zasavje. Vzhodno od glavnih grebenov Kamniških planin in severno od Save se razprostira Štajerska. Začenja se torej že v Zasavju in Posavju, kakor se imenuje ozka dolina Save od Ljubljanske kotline do Krškega. V tej dolini je na zahodu prvi večji kraj Litija, kjer je močno razvita lesna industrija in trgovina in ki prav za prav spada še na Dolenjsko, ker leži na desnem bregu Save. Mnogo pomembnejši pa so v Zasavju na severni strani Save kraji Trbovlje, Hrastnik in Zagorje, to pa zaradi velikih rudnikov, kjer kopljejo zelo dober rjavi premog. Trboveljski premogovnik je sploh največji v vsej Sloveniji. V Hrastniku imajo tudi steklarno in kemično tovarno. Zlasti kot železniško križišče važen kraj je Zidani most, na meji med Zasavjem in Posavjem. Odtod naprej je ob Savi še troje manjših slovenskih mest: Radeče, Krško in Brežice. V zadnjih dveh cvete zlasti trgovina z vinom, saj na bližnjem gričevju na prisojnih legah dobro uspeva vinska trta.

Kras in kraški pojavi. Predhribje Vzhodnih Julijskih Alp polagoma in neopazno prehaja na jugu v Kras, tako da ni moči potegniti točne meje med tema gorskima sestavoma, še zlasti ne, ker sta oba iz apnenca in se kraške značilnosti šele bolj na jugu pokažejo povsem izrazito. Vendar je črta Idrijca - Vrhnika - južni rob Ljubljanskega barja še najbolj pravilno potegnjena meja med alpskim in kraškim svetom.

Kras ima vse polno svojevrstnih površinskih oblik in pojavov, kakršnih v alpskem svetu ni, vsaj v višjih alpskih grebenih ne. Ustvarila jih je voda v stiku z lahko topljivim, precej čistim apnencem na krajih, kjer ni tolikšnih strmin, da bi voda lahko naglo odtekla po površju. Na takšnem svetu si je skozi razmeroma mehek apnenec počasi utrla pot pod zemljo in na ta način nekako zrahljala in preluknjala zgornje zemeljske plasti, ki so se potem sesedle bodi v večje ali manjše skladaste kotanje ali pa je v podzemlji izgrebla med apnenišskimi skladi dolge rove, ki jih poznamo kot kraške jame. Za Kras najbolj značilni pojavi so: vrtače, uvale, škraplje (podí), kraška polja, ponikalnice, kraške jame, kraške planote in presihajoča jezera.

Če se pelješ iz Trsta proti Gorici, vidiš ob robu Komen-ske planote vse polno majhnih okroglih kotanj, v katerih je na dnu največkrat rdeča prst. V alpskem svetu bi kaj takega zamen-iskal. To so vrtače, podobne nekakim naravnim lijakom, ki so na-stali tako, da je voda topljivi del apnenca počasi odplavila, ne-topljivi pa se je sesedel. Rdeča prst, ki je ostala na dnu, ima svojo barvo od železne primee apnenčastih skladov.

Navadno nekoliko večje od vrtač, po obliki pa ovalne kraške kotanje so tako imenovane uvale, zelo raztegnjene uvale pa kraške doline ali kraška polja. Vse te tri kraške oblike so nastale na isti način, namreč tako, da je voda čisti apnenec raz-topila in ga raztopljenega odnesla, netopljivi del (rdeča prst) pa se je na mestu ses del. Nastanek kraških polj si razlagamo tako, da je bil prvotno cel niz vrtač, ki jim je vmesne apnenčaste pre-graje voda polagoma povsem preglodala, nekatere prej, druge po-zneje, ter tako iz vrtač naredila najprej uvale, iz teh pa sled-njič kraška polja. (Primer: Reško polje).

Kraški podi ali škraplje so ozki žlebiči, ločeni drug od drugega po ostrih robovih. Zarezala je te žlebiče po površju odtekajoča voda, ki je zaradi ogljikove kisline, katero vsebuje, razjedla luknjičav kraški apnenec.

Ponikalnice so reke, ki od svojega izvira dalje tečejo nekaj časa po površju, nato pa izginejo med razjedene kraške apnen-časte sklade v tako imenovane požiralnike ali pa v kraške jame, nakar pridejo bodisi spet na dan ali pa se pod morsko gladino iz-livajo v morje. Najznamenitejši ponikalnici na Slovenskem sta: Reka-Timav in Pivka - Unca - Ljubljaniča; prva ponikne v Škocjan-sko jamo in pride na dan kot Timav pri Štivanu pod Doberdobom, Piv-ka pa izgine v Postojnsko jamo, teče kot Unca po Logaškem polju, ponikne znova in slednjič v več izvirih privre pri Vrhniki zopet na dan kot Ljubljaniča.

Velika znamenitost slovenske zemlje so okapnice ali kraške jame, ki so med najlepšimi na svetu. Izkopale so jih kraš-ke reke, s čudovitimi kapniki pa okrasila z raztopljenim apnencem nasičena voda, ki si je med razpokami utrla pot od zemeljskega po-vršja do stropa teh jam, od koder po malem kaplja v jamo. Apnenec, ki ga tu spet izloča, gradi od stropa navzdol ledenim svečam po-dobne kapnike stalaktite, od tal navzgor pa stalagmite. Ko se sta-laktit in stalagmit združita, nastane steber. Kapljajoča voda pa je v kraških jamah potegnila tudi veličastne kamenite "zavese"; zlasti lepe so v Postojnski jami. Poleg Posojnske imamo na Sloven-skem še več drugih večjih kraških jam, med njimi Škocijansko blizu Trsta, Županovo pri Grosupljem, Planinsko jamo, iz katere teče Unca, ter Križno jamo severno od Loža.

Nadaljnja posebnost kraškega sveta so presihajoča jeze=ra, med katerimi je zlasti pomembno Cerknjsko jezero. Spomladi in jeseni, ko je pri nas na Slovenskem doba deževja, ves južni del Cerknjske kotline zalije voda, ki iz tako imenovanih kraških bru-halnikov privre na površje, poleti in pozimi pa se kotlina spet iz-prazni po istih zemeljskih odprtinah, skozi katere se je bila na-polnila. Bruhalniki se spremenijo v požiralnike.

Obsežnejša področja visokega Krasa so kraške planote, ki pa niso ravne, marveč globoko razjedene in je na njih vse polno drugih, mnogo manjših kraških površinskih oblik (vrtač, uval, po-dobne so kozovemu obrazu. To je razmeroma zelo reven kraški svet, zlasti še tam, kjer ni gozdov.

Posebno izrazite kraške planote, po katerih lahko podrobneje razdelimo ves slov. Kras, so: Trnovska planota (med dolino Idrijce in Vipavsko dolino), ki jo Cepovanska dolina deli v dva dela: zahodni, ki je do 800 m visoko nad morjem, se po kraju Banjščica imenuje tudi Banjška planota, vzhodni del pa je Trnovska planota, ki je porasla z gozdovi in je za kakih 200 - 300 m višja kakor zahodna ter ima zelo malo naselij.

K o m e n s k a p l a n o t a, ki jo loči od Trnovske rodovitna in gričevnata Vipavska dolina, sega na zahodu do Soče, na vzhodu do Notranjskega Krasa, na jugu pa do Tržaškega Krasa. To je razmeroma precej nizka planota (200 - 500 m nad morjem), ki je dobila ime po kraju Komen. Rodovitne zemlje je tod malo, zato pa je ta skrbno obdelana. Najvišji je severni del, kjer se tik nad Vipavsko dolino dviguje Trstelj, najvišji vrh vse planote. Tekočih voda je na Komenski planoti zelo malo. Skoro edina je komaj 1 km dolga Timav, ki pri Štivanu blizu Devina prihaja na dan kot spodnji tok Notranjske Reke. Od Škocjanske jame do Štivanja teče Reka pod zemljo. Od stoječih voda pa so na Komenski planoti (na skrajnem zahodu) le Doberdobska jezera.

Č i č a r i j a je nekoliko višja od Komenske planote in se vleče kot nekaka severna pregraja Istre od Miljskega zaliva jugovzhodno od Trata do Reškega zaliva. V zahodnem delu se dviguje do 600 m visoko, na skrajnem vzhodu, tik nad Reškim zalivom, pa se nenadno vzpne znatno više. Tu je tudi najvišji vrh vse Istre, Učka gora (1396m). Zaradi neugodnega podnebja (zelo vroča in suha poletja, pozimi pa hudo mrzla burja) in pomanjkanja vode je Čičarija na splošno zelo pusta in revna dežela, zlasti v severnem delu, kjer ni gozdov in prevladujejo gola kraška tla. Temu primeroma so siromašni tudi ljudje, ki tod prebivajo. Le na zahod tečeta dve manjši rečici, Rižana in Dragonja, prva v Koprski, druga v Pivranski zaliv. Ime je Čičarija dobila po Čičih, ki živijo v njenem južnem delu (vasi Mune, Brgud).

N a N o t r a n j s k e m K r a s u, ki ga delimo v zahodnega in vzhodnega, je tudi več zelo izrazitih kraških planot in polj. V Zahodnem Notranjskem krasu imamo na jugu Reško polje, po katerem teče ponikalnica Reka, severno odtod pa Pivko planino, ki se vleče do Snežnika, najvišje gore Notranjskega Krasa (1796m), Postojnsko polje, Hrušico z Nanosom, v vzhodnem delu Notranjskega Krasa Rakitniško in Bloško planoto, poleg tega pa še kopico kraških polj, med katerimi so najpomembnejša okrog Logatca, Planine, Rakeka, Cerknice in Loža.

Ves Notranjski Kras si lahko predstavljamo kot eno samo širno kraško planoto, ki so jo površinske in podtalne kraške vode močno razjedle ter jo preoblikovale v povsem samostojna manjša kraška področja. Ponekod se dviguje v razmeroma visoke gorske grebene (Javornik s Snežnikom, Hrušica z Nanosom,) ki so že močno podobni grebenom alpskega predhribja. Na splošno pa velja, da je Severni Notranjski Kras mnogo bolj porasel z gozdovi, kakor pa južni in že zaradi tega spominja bolj na nižji alpski svet. Nižji Kras je mnogo bogatejši s kraškimi pojavi, kakor pa višja področja, kjer ima voda na bolj strmih pobočjih več možnosti, da se odteka po površju in ne pronica toliko pod zemljo.

Vzhodno od Notranjskega imamo Dolenjski Kras, ki ga podrobneje delimo v štiri večje kraške kotline, imenovane po glavnih krajih Dobrepoljska, Velikolaška, Ribniška in Kočevska kotlina. Začenja se na severu ob robu Ljubljanskega barja, na južnem koncu pa prehaja preko Kočevskega Roga polagoma v Belo Krajino.

Dolenjski Kras je močno porasel z gozdovi, zlasti pa še okrog Kočevja, kjer so ponekod ti gozdovi skoro neprehodni. Podnebje pa ni tako ostro kakor na Notranjskem Krasu.

Na skrajnem južnem koncu Slovenije, že ob hrvaški meji, je Bela Krajina, ki jo tudi še prištevamo h Krasu. Je to velika kraška kotlina z nizkimi griči, proti severu pa jo zapira visoki greben Gorjancev, v katerih je najvišja gora Trdinov vrh ali Sv. Jera. Da spadajo Gorjanci še h Krasu, dokazujejo kraške jame v njih. Tudi skoro vsa Bela Krajina je precej revna dežela, ker je zelo malo površinskih voda. Podnebje je zelo ostro, ker je dežela že preveč oddaljena od morja in zato vpliv sredozemskega podnebja ne seže do tja. Poletja so vroča in suha, zime pa hudo mrzle. Ljudje se pečajo z živinorejo, poljedelstvom, izdelovanjem domačega platna ter z vinogradništvom.

K r a š k i   p o j a v i .

Drugo veliko zemljepisno ali prirodno enoto Slovenije tvori Kras, ki ga imenujemo tudi Dinarsko gorstvo. To gorstvo zavzema pretežni del površine Jugoslavije.

Po ogromni večini sestoji Kras ali Dinarsko gorstvo iz apnenca, ki pa se razlikuje od alpskega apnenca v tem, da prepustša vodo in da se lahko razkraja. Voda, ki pada na ta apnenec kot dež, ga kemično in mehanično razkraja, ne odteka pa kot reka ali potok na površini kakor drugod, temveč ponikuje, t.j. izgine pod zemeljsko površino; take vode imenujemo ponornice, ponikvarice ali ponikalnice; tako nastajajo podzemeljske reke in potoki, ki prihajajo ponekod zopet na dan. - Ker torej na Krasu odteka voda podzemeljsko, ni na kraški površini globokih rečnih dolin, kakršne so v Alpah. - Pa ne samo to, da na Krasu voda ponica, temveč ob ponicanju jemlje voda s seboj tudi preperelo zemljo, ki tvori drugod rodovitno plast površine; tako ostane na kraški površini gola skala, ki daje včasih pokrajinam značaj kamenitih puščav. - Pod zemljo ustvarja voda podzemeljske jame ali votline, ki jih krasi ponekod prelepi kapniki (stalagmiti in stalaktiti); podzemeljske jame so včasih zelo velike.

Kraški pojavi so tudi takozvane vrtače, to so vdolbine z lijasto obliko; ustvarja jih ponikujoča voda na ta način, da vedno bolj razširja svojo ponikvo, to je mesto, kjer ponica. Vratače imajo na vrhu v premeru 20 - 50 m in nastopajo na nekaterih krajih v velikem številu. Ponikujoča voda pušča na dnu vrtače rodovitno prst, na nekaterih krajih rdečkasto železnato ilovico, ki jo visoki robovi dolin branijo burje. Prebivalci ograjajo doline tudi s kamenjem, obdelujejo to zemljo, ki tvori sredi kamenite puščave nekako zelenico ter jo imenujejo ogrado. Včasih se dolina napolni z vodo; taka je lokva ali kal.

Kraška polja so večje kadunjaste ravnine, ki jih obdajajo od vseh strani gorovja, tako da mora po njih tekoča voda odtekati le pod zemljo. Polja so podobna velikim čolnom in so navadno pokrita z rodovitno zemljo. Ob deževju ali ob kopnenju snega se kraška polja čestokrat napolnijo z vodo, ki ob suši zopet izgine skozi požiralnike ob robu polja. Tako nastajajo na Krasu preisahajoča ali perijodična jezera.

Vseh navedenih kraških pojavov pa ni povsod, kjer so kraška tla. Kraški apnenec ne propušča enako vode; zato tudi ne izgine rodovitna zemlja v votline in doline, temveč ostaja na po-

vršju in omogoča tudi bujno rastlinstvo. Tudi je treba omeniti, da kraška zemlja ni povsod iz apnenca, zakaj velike dele zavzemajo tudi skriljavci, peščenci in ponekod še kamenine vulkaničnega izvora.

Kras je pa ogolilo tudi gospodarstvo Rimljanov. Bizantincev in Benečanov, pa tudi domačinov, ki so uničevali gozde, ne da bi zemljo obenem primerno pogozdovali. Šele v novejšem času so jeli Kras zopet pogozdovati.

D o l e n j s k i   K r a s .

Dolenjski Kras meji na SV na Dolenjsko gričevje, na SZ na Ljubljansko barje, na Z približno na črto, ki si jo mislimo od izvira Iške proti jugu do Prezida, torej na Notranjski Kras; na J pa sega čez Kolpo. Dolenjski Kras je precej dobro obdelan. Dasi ni dovolj vode, so vendar po planotah in širokih grebenih obsežni gozdovi.

Deli Dolenjskega Krasa so: a) Turjaške gore; razteza se na J in JV Ljubljanskega barja ter segajo na Z do potoka Iške, na J do Ribniške planote, na JV do Dobropoljske kotline, na V in SV pa jih meji cesta od Višnje gore do Škofljice. Najvišji vrh v Turjaških gorah je Mokrec (1056 m). b) Grosupeljska kotlina se razteza na V Turjaških gor in prehaja na J v Račensko kotlino. c.) Dobropoljska kotlina prehaja na S iz Račenske kotline, na V jo obdaja Tisovska planota, na Z pa Grmadsko pogorje. V tej kotlini ni nobenega potoka, vendar pa je ob deževju preplavljena, ker privira voda iz podzemeljskih jam, v katere potem zopet ponikuje. č.) Ribniška planota se razprostira južno od Dobropoljske kotline in zahodno od Ribniške doline. d) Tisovska planota se razprostira med Dobropoljsko kotlino in Krko ter ima svoje ime po vasi Tisevec. Ta planota je dobro obdelana; SV del ima ime Suha Krajina. e) Suho Goteniško polje se razteza med Cabranko in Kočevsko planoto in se vzdiguje v Goteniškem Snežniku, ki je najvišji vrh na Dolenjskem, do 1291 m. f) Kočevska planota se razprostira vzhodno od Suhega Goteniškega polja in sega s Kočevsko kotlino do Roga na V, na J pa do Kolpe. Na tej planoti so ponekod pravi pragozdi, v katerih se skrivajo medvedje in volkovi, ponekod pa so tudi ledene ali pa kapniške jame. g) Rog sega s svojimi izrastki proti S do Krke, proti J do Crnomalskega gričevja. V tem gorovju je mnogo rjavega premoga. Najvišji vrh je 1100 m visoki Rog. h) Crnomaljsko in Metliško gričevje obsega vso pokrajino med Krko od Soteske do Novega mesta na S, med JZ koncem Gorjancev in med Kolpo na V in J. Griči se vzdigujejo komaj 200 m nad ravnino. Zemlja visi proti Kolpi, ob kateri se razteza Crnomaljska-metliška nižina, ki sega tudi čez Kolpo. i) Gorjanci se razprostirajo v smeri od JZ proti SZ med dolinjo Krko, Savo in Kolpo v približni dolžini 30 km. Nemci jim pravijo tudi Uskoki po krščanskih uskoki (beguncih), ki so okrog leta 1530 pred Turki sem pobegnili. Gorjanci se vzdigujejo veličastno nad 130 m visokim Krškim poljem. Najvišja gora je Sv. Jera (1181 m), zdaj imenovana Trdinov vrh po slovenskem pisatelju Janezu Trdinu, ki je pisal bajke in povesti o Gorjancih. Čez Gorjance drži cesta iz Novega mesta v Metliko.

Vodovje Dolenjskega Krasa je del pomorja Črnega morja. Glavni reki sta Krka in Kolpa. Kolpa izvira izpod Risnjaka, ki je že izven ozemlja Dolenjskega Krasa in tvori večinoma južno mejo te zemeljske enote. Teče precej vijugasto; ker je dokaj plitva, ni plavna. Njeni pritoki v tem delu so neznatni. - Razen omenjenih rek pa je na Dolenjskem Krasu več ponikalnic z neznanimi odtoki.

Take ponikalnice so zlasti v Suhi Krajini, v Ribniški in Kočevski kotlini, tako Bistrica, Ribnica in Crni potok (Rinža).

P o d n e b j e Dolenjskega Krasa je slično onemu v Dolenjskem gričevju.

Prebivalci Dolenjskega Krasa obdelujejo polje, rede živino in izvažajo les, imajo pa tudi lesno industrijo. Crnomaljsko in Metliško gričevje ima mnogo vinske trte.

V Podsmreki se je rodil pesnik Josip Stritar, v bližnjih Retjah pisatelj in kritik France Levstik, v bližnji Rašici pa pričetnik slovenske književnosti Primož T r u b a r .

Iz Ljubljane v Velike Lašče drži cesta, ob kateri drži Turjak z zgodovinsko inenitnim velikim Turjaškim gradom, domom iz turških bojev znamenitih Turjačanov. - Ob kočevski progi od Velikih Lašč dalje pridemo do razvaljenega gradu Ortnek. Južno od tod se cepi cesta, ki drži v trg Sodražico in od tod v Cerknico, železnica pa nas dovede v Ribnico, velik lep trg, kjer izdelujejo suho robo. - Dolenja vas je nekoliko vstran od železniške proge. - Nato pride Kočevje, mesto ob Rinži. V Kočevju je gimnazija in zavod za slepe. Mesto je bilo središče nemških naselbin do l. 1942., ko jih je Hitler poklical v Nemčijo. Blizu mesta so premogovniki, v okolici pa obširni gozdovi. Železnica preideha v Kočevju; pred to vojsko so gradili progo v Vrbovsko, ki bi vozala s karlovško progo Slovenijo z morjem po našem ozemlju.

Belokranjska železnica pelje iz Novega mesta preko Krke v Kandijo; v bližini je grad Grm s kmetijsko šolo. Semič ima v okolici znatno vinarstvo. V mestu Crnomlju je okrajno glavarstvo in okrajna sodnija; prebivalci se bavijo s poljedelstvom in vinarstvom. Gradac je imel nekoč velike topilnice za železo. Ne daleč od tod od tod je grad Krupa. Metlika, nekdanj glavni kraj Slovenske Krajine, zdaj Bele Krajine, ki ima ime po obleki prebivalcev, ki si jo izdelujejo iz domačega platna. Iz Metlike drži belokranjska železnica v Bubnjarce, od tod pa v Karlovec.

N o t r a n j s k a . Najvešji kraj Notranjske je mesto Vrhnika, nekdanja rimska naselbina Nauportus. Leži ob Z robu Ljubljanskega barja ob izviroh Ljubljanice. Ima precej razvito industrijo, zlasti lesno (izdelujejo parketne desčice) in usnjarsko. Na Vrhniki se je rodil pisatelj Ivan Cankar, ki ima tam lep spomenik. Po slovitem ogromnem železniškem mostu, ki pa so ga med drugo svetovno vojno uničili in je zdaj železniška proga že speljana naokrog ter po lesni trgovini znana je Borovnica, po lesni industriji Dolnji Logatec, po presihajočem kraškem jezeru Cerknica, po eni najlepših podzemskih jam na svetu Postojno, po rudniku živega srebra, ki je drugi največji v Evropi, pa mesto Idrija.

R u m e n a ali Z e l e n a in R d e č a I s t r a .

Južno od Tržaškega Krasa in Čičarije se razprostira od tržaško-piranske obale pa do Labina ob Reškem zalivu predel peščenca, ki je bil prvotno rjavomodre barve, pa je zaradi atmosferskega vpliva na površju porumenel ali porjavel. Zato imenujemo ta srednji del Istre "R u m e n o I s t r o". Njena višina sega od 285 do 380 m. Rumena Istra tvori prijazno gričevje, v katero se zajedajo doline Mirne, Fojbice, Dragonje in Raše z rodovitno zemljo.

JZ del Istre pa zopet sestavlja apnenec, a ga pokriva

zelo rodovitna rdeča ilovica crvenica, zato ga imenujemo "Rdečo Istro. Povprečna višina Rdeče Istre je le še 160 - 200 m.

I s t r s k a o b a l a južno od Savudrijskega rta, na katerem je 36 m visok svetilnik, ki sveti 32 km daleč, je precej raztrgana. Proti jugu sledi pred burjo varna luka Novigrad; v njeni bližini se izliva v morje Mirna. Nato sledi luka Poreč, v kateri pa se morejo zasidрати le male ladje. Južno od tod se pričenejajo skalnati otočiči. Se dalje proti jugu se zajeda fjordasti Lemski zaliv 12 km daleč v zemljo, nakar sledi Rovinj z dvema lukama. Ob JZ koncu Istre loči Fazanski preliv Brionske otoke od obale. Brionski otoki imajo izredno lepo sredozemsko rastlinstvo; le sem prihaja v zadnjem času mnogo ljudi tako pozimi kakor poleti. - Puljska luka se začne med dvema rtoma, ki sta dobra 2 km narazen, se zoži do 450 m, nakar se zopet razširi. Notranja luka meri okoli 6 km v obsegu. Sredi nje stoji Olivski otočič. Južno od Puljske luke se obala vedno bolj zožuje do Rta Kamenjaka, kjer se vzdiguje mogočen svetilnik, ki kaže mornarjem, kje so nevarne kletči in kje se deli pot v Trst in na Reko. - Onkraj Kamenjaka je Medulinski zaliv. JV stran Istre ima vse polno dobrih, a večinoma malih luk. Raški zaliv pa je 16 km dolg, tako da morejo srednjevelike ladje kakih 11 km daleč, a zaradi tesnobe se ne morejo v njem kretati. Od Raškega zaliva dalje se istrska obala dviga. Omeniti nam je tu še Plominski zaliv, kjer pa razsaja močna burja.

Istrske vode so prave kraške ponikvarice in obrežnice. Fojbica teče v bližini Pazina v malih slapovih, nazadnje po ozki soteski, dokler se ne izgubi v kamenita vrata, ne da bi jo mogli dalje zasledovati. - Mirna se izliva po 45 km dolgem teku v Mirensko drago pri Novigradu. Poleti ima malo vode, po nalivih pa mogočno naraste. - Raša se izliva v Raški zaliv. Bivše Čepiško, zdaj osušeno jezero je merilo 8 km²; njegova površina se je menjala po velikosti njegovih dotokov. Okolica je močvirna.

Toplina se v Rumeni in v Rdeči Istri še bolj menja nego na Tržaškem Krasu in na Čičariji. Tu razločujemo navadno le tri letne čase: poletje, jesen in zimo, ker je spomlad tako kratka. Ker poleti zelo redko dežuje, nastaja dolgotrajna suša. Obala pa ima namorsko podnebje. - Padavina narašča v Istri od JZ proti SV. V primorskih krajih odločujejo vetrovi vreme; redni vetrovi so tod, kd vejejo ponoči in pozimi s celine na morje, podnevi in poleti pa z morja proti celini. Zlasti SV namorski veter ohlaja v vročih poletjih vsaj za nekaj ur neznosno vročino.

I s t r s k o r a s t l i n s t v o ima mnogo južnejše lica, nego bi sodili po zemljepisni legi dežele. Zlasti obala ima mnogo zelenja; povsod jo spremljajo zimzelene rastline: oljke, mandlji, lovorike. Hrastovje raste po vsem polotoku, ravno tako tudi trta in smokve. Raznovrstna žita uspevajo, turščica pa le tedaj, ako ji ne škoduje velika suša julija in avgusta.

P r e b i v a l c i I s t r e so od omenjene slovensko-hrvatske meje Hrvatje, le zapadna obala od Pirana pa do Pulja ima ozek pas Italijanov. V bližini Opatije in v okolici Čepiškega jezera pa so se ohranile tudi nekatere rumunske-češke vasi.

Železnica Divača - Kozina - Hrpelje - Pulj prekorači Čičarijo in pride na postajo Buzet; mestece leži globoko v dolini Mirne. Nato pride Pazin, mesto s starim gradom, lepo ležeče ob Fojbici. Naslednja važnejša postaja je Kanfanar, ker se tu cepi železnica v Rovinj. Rovinj ima visokoležečo stolno cerkev. - Ob

glavni železnici sledi Vodnjan, potem pa Pulj.

V Istri, ki jo je po zadnji vojni (kolikor je ni odpadlo na Svobodno tržaško ozemlje) dobila Jugoslavija, je gotovo najpomembnejše mesto Pulj, znan že iz avstrijskih časov kot veliko vojno пристanišče. Z zaledjem je zvezan z železnico, ki pelje po sredi Istre skozi Pazin proti Trstu in Divači. Že za Rimljanov je bilo v Pulju važno ladjishče, kar dokazujejo mnogi, še dobro ohranjeni spomeniki, tako Avgustovo svetišče, arena - Divič grad, ki je imela prostora za 26.000 gledalcev, slavoloki i.dr. Muzej v Pulju je zanimiv. V velikanskem puljskem arzenalu so izdelovali v bivši Avstriji ladje največje vrste.

V bližini zdravilišča Portorož so solarne. Od tu dalje prideš v mestece Buje, potem v Motovun (hrastovi gozdi dajejo les za ladje), in slednjič v pristanišče Poreč. Poreška stolnica cerkev je dobro ohranjena bazilika iz 6., njen zvonik pa iz 15. stol. Prebivalci izvažajo ribe, sol, sadje in vino.

Ob vzhodni istrski obali je treba omeniti mestece Labin, kjer kopljejo rjavi premog in pristanišče Plomin.

Važno občilo ob istrski obali so ladje, ki vozijo blago in potnike iz Trsta v Pulj in odtod na Reko.

P r o m e t n e z v e z e .

Potovanje iz kraja v kraj, prevoz blaga, notranjo in zunanjo trgovino ter slednjič razvoj industrije ter vsega gospodarskega življenja pospešujejo dobre prometne zveze, ki jih ima Slovenija vzlic temu, da je po večini gorata dežela, razmeroma mnogo. Zlasti glede dobrih in številnih avtomobilskih cest, ki jih je precej že betoniranih ali tlakovanih, nekaj celo asfaltiranih, pa je Slovenija gotovo na prvem mestu v vsej Jugoslaviji.

Slovenija je v prometnem oziru prehodna dežela in vprsv v tem je treba iskati vzrok, zakaj so že v starih rimskih časih, še bolj pa v novejši dobi gradili ravno na tem področju velike ceste, ki drže na eni strani iz Gornje Italije v Podonavje in na Balkan, na drugi pa s severa k morju. Ob križiščih glavnih cest in železnic so se razvila večja in manjša mesta, sko i katera je tako usmerjen po večini ves osebni, blagovni, poštni in denarni promet.

Železnice so še vedno najvažnejše prometno sredstvo. V vsej Sloveniji najpomembnejši železniški progi sta bivša Južna železnica, ki pelje skozi Ljubljano iz Trsta, skozi Celje in Maribor v Avstrijo, ter železnica Ljubljana - Zidani most - Zagreb - Beograd.

Iz Trsta vodijo štiri železniške proge: prva ob morju proti Benetkam v Italijo, druga okrog Komenske planote v Gorico, tretja skozi Sežano, Divačo in Postojno v Ljubljano, četrta pa po sredi Istre skozi Hrpelje in Pazin v Pulj.

Iz Gorice naprej so speljane železniške proge v tri smeri: po dolini Soče in Bače skozi predor med Podbrdom in Bohinjsko Bistrico na Jesenice; na vzhod po krajevni železnici v Ajdovščinu v Vipavski dolini; na zahod pa v Videm in naprej v Italijo.

Iz Ljubljane so železniške proge zgrajene kar v šestih smereh: na Z gre proga v Trst, od katere se v št. Petru na Krasu odcepi železnica na Reko, pri Divači pa v Pulj; na sever teče

glavna gorenjska proga Ljubljana - Jesenice - Trbiž, od katere se v Kranju odcepi lokalna železnica v Trbiž, na Jesenicah pa za Slovenijo zelo važna proga skozi Karavanški predor na Koroško v Celovec in Beljak ali pa na zahod v Bohinjsko dolino in naprej na Goriško; na vzhod pelje iz Ljubljane proga proti Zidanemu mostu; na jug vodi dolenjska železnica v Novo mesto, Črnomelj, Metliko in dalje na Hrvatsko. Pri Grosupljem na Dolenjskem se od nje odcepi proti Kočevju proga, pri Trebnjem pa proti Sevnici ob Savi. Iz Ljubljane sta poleg omenjenih štirih prog še dve krajevni železnici, ena na Vrhniko, druga pa v Kamnik, ob robu Ljubljane pa zvezna iz Laz v Št. Vid.

Od Južne železnice se v Celju odcepi proga proti Dravogradu, pri Grobelnem v Rogaško Slatino, Krapino in Zagreb, v Pragerskem na vzhod v Ptuj, Ormož in Mursko Soboto, iz Maribora pa na zahod po Dravski dolini skozi Dravograd na Koroško v Celovec, Beljak in po Kanalski dolini naprej v Italijo.

Velikega pomena za Slovenijo so tudi dobre ceste, po katerih se je zlasti v najnovejšem času močno razvil avtobusni promet. Speljane so v glavnem v istih smereh kakor železniške proge, le v bolj goratem svetu so ceste edine prometne žile. Zlasti lepe so glavne ceste na Gorenjskem in so v veliki meri poživile tudi tujski promet. Posebne omenbe vredne so avtomobilske ceste, ki držijo čez glavne tri prelaze v Karavankah (Podkorensko sedlo, Ljubelj in Jezerski prelaz), cesta iz Ljubljane čez Trojane na vzhod v Celjsko kotlino, na Dolenjskem cesta iz Novega mesta na jug čez Gorjance v Metliko, na vzhod pa po Krški dolini k Savi. Ob severnem robu Istre je zelo pomembna tudi cesta iz Trsta na Reko in pa tista, ki gre po Soški dolini iz Gorice mimo Tolmina Kobarida in Bovca čez prelaz Predel in Trbiž in dalje skozi Vrata v Beljak.

Poleg železniškega in cestnega prometa se v novejši dobi razvija letalski promet z ostalimi kraji Jugoslavije in deloma tudi s tujino, čeprav ima Slovenija doslej le majhna letališča. Ker pa je v 2. svetovni vojni dobila dostop k morju, ima tudi možnost za razvoj pomorskega prometa s tujino. Rečnega prometa pa v Sloveniji skoro ni, ker reke niso plovne. Po njih plavijo ponekod po Savinji, Dravi in Savi le splave lesa v niže ležeče kraje.

Mnogo dobička prinaša Sloveniji tudi tujski promet. Zlasti alpski svet privablja zaradi svoje naravne lepote vsako leto nešteto letoviščarjev, planincev in smučarjev. Poleg gorskih letovišč pa tujci precej obiskujejo tudi razne toplice in zdravilišča na Štajerskem in Dolenjskem, na Krasu lepe podzemne jame, ob Jadranu pa morska kopališča.

G o s p o d a r s k a s l i k a .

Gospodarsko udejstvovanje slovenskega človeka je zelo raznovrstno, kakor je tudi zunanje lice zemlje, ki na njej živi, dokaj različno. Pri naštevanju večjih krajev smo omenili, da so mnogi izmed njih pomembni zaradi te ali one vrste industrije, ki je v njih razvita, toda večina slovenskega prebivalstva ne dela po tovarnah in ne živi po mestih, marveč se bavi s kmetijstvom, to je s poljedelstvom, živinorejo, gozdarstvom, sadjarstvom in vinogradništvom.

Okrog 43 % celotne površine slovenske zemlje je porasla

z gozdovi, v katerih prevladujejo iglavci. Največ gozdov je na področju Alp in Krasa, na vzhodnem nižinskem svetu, ki prehaša že v Panonsko nižino, pa najmanj. Travniki in pašniki pokrivajo 33%, polja pa le okrog 20% celotne površine. Ostalo odpade na golo skalovje v visokih alpskih gorah in na področju, kjer so večje, strnjene naselbine.

G o z d je za slovenskega kmeta veliko bogastvo, po=nekod skoraj edino. Prečesto rešuje njegovo kmetijo, da ne gre na boben. Les se uporablja v različne namene; za gradnjo, za kurjavo, za izdelovanje pohištva, za izdelovanje celuloze in papirja. Tako je pomemben vir dohodkov ne samo za kmeta, marveč tudi za trgovce in prekupčevalce, za obrtnike in za številne delavce, ki so zaposleni v lesni trgovini in industriji. Les je slednjič tudi ena izmed redkih stvari, ki jih Slovenija lahko v večji meri izvažata v tujino in je tako za vse narodno gospodarstvo izrednega pomena.

Naš kmet pa je v prvi vrsti živinorejec in poljedelec. Živinoreja ima močno podlago spet predvsem v alpskem svetu, kjer je mnogo pašnikov, bodi v nižjih predelih ali pa nad alpskim gozdnim pasom, kjer je nešteto planšarij, kamor po nekod kmetje gonijo čez poletje vso govejo živino, kar je nujno ne potrebujejo doma za delo in prehrano. Marsikje je živinoreja sploh najvažnejša panoga kmetijstva. Razvita je vsaj v neki meri povsod na Slovenskem, najbolj pa zlasti na Tolminskem, Gorenjskem in Koroškem. Slovenski kmet redi največ govejo živino, prašiče in perutnino, v manjši meri pa konje. Največ perutnine ima vzhodna štajerska in zato od tam izvažajo lahko tudi mnogo jaje. Kjer ni dovolj dobre paše in primanjkuje krme (zlasti na Krasu in tudi ponekod nad alpskimi dolinami), govedo nadomeščajo ovce in koze. Na mesto konj pa na Krasu rede manj zahtevne osle. V krajih, kjer je močno razvita živinoreja (n.pr. v Bohinju in v zgornji Soški dolini), se ljudje bavijo tudi z izdelovanjem mlekarskih izdelkov (sira in masla), ki jim prinašajo lepe dohodke. V rednih razmerah ima Slovenija tudi živine toliko, da jo lahko nekaj celo izvažata.

Naslednja važna kmetijska panoga je poljedelstvo, čeprav v Sloveniji nekoliko zaostaja za živinorejo. Zaradi hribovitosti dežele je orne zemlje razmeroma malo, zato pa jo pridni slovenski kmet z vso skrbnostjo obdeluje, da bi mu rodila čim več. V znatni meri bi se množina in kakovost pridelkov le dala zvišati z naprednejšim obdelovanjem zemlje, z izbiro boljših semen, predvsem pa z umetnimi gnojili, kjer drugih ni dovolj. Ponekod zlasti na bivših veleposestvih, pa je bila zemlja tudi precej zanemarjena in slabo obdelana, ker so se ljudje, ki so jo obdelovali, zavedali, da ni njihova in se zato niso prav preveč trudili pri delu. Veleposestva so bila v novejši dobi razkosana ter razdeljena in je tako Slovenija danes še v večji meri dežela malih kmetij.

Žita prideluje Slovenija premalo, da bi imela dovolj kruha za vse. Zlasti pšenico mora uvažati od drugod, posebno iz Vojvodine, ki je bogata žitnica vse Jugoslavije. Slovenski kmet seje poleg pšenice še rž, ječmen, oves in ajdo, sadi pa tudi precej koruze, mnogo krompirja, fižola in zelja. Ponekod (n.pr. v Beli Krajini) sejejo še dokaj lanu, iz katerega izdelujejo domače platno, iz semena pa laneno olje. V Savinjski dolini je velikega pomena pridelovanje hmelja, ki se uporablja pri izdelovanju piva. Središče hmeljarstva je žalec. Poleg lesa, živine, krompirja, fižola in zelja ima Slovenija tudi hmelja več ko za lastno

potreba in ga lahko izvažajo.

Povsod v Sloveniji je razvito sadjarstvo, zlasti pa na Štajerskem in v Vipavski dolini ter na Goriškem. Štajerska je znana po izbranih, najboljših vrstah jabolk. Vipavska dolina pa predvsem po zgodnjem sadju: češnjah, breskvah, marelicah in debelih slivah. Sadja tudi lahko precej izvažamo, ostalo pa se porabi doma sveže ali posušeno, ali pa iz njega delajo jabolčnik in žganje.

Z vinogradništvom se na Slovenskem bavijo ljudje le tam, kjer so poletja zelo vroča. To pa je v obrobni vzhodni in JV pokrajinah, kamor sega vpliv celinskega podnebja ter na Z v mediteranskem pasu in bližnjem zaledju. Tako ločimo v Sloveniji v glavnem dva vinorodna pasova: primorskega in panonskega. Poglejmo vinogradnih so na V znane zlasti Slovenske gorice in Haloze, na Z pa goriška Brda, Vipavska dolina in Istra. Na Krasu je doma sloviti teran, na gričevnatem svetu ob robu Krške kotline pa precej kiselskega cviček. Tudi vina Sloveniji preostaja za izvoz, čeprav ga mnogo popijejo sami doma. Ponekod je vinogradništvo edini izdatnejši vir dohodkov.

Ker so na Slovenskem kmetijska posestva po večini majhna, zemlja pa ne posebno rodovitna, ne morejo sama preživljati vsega podeželskega prebivalstva. Revnejši sloji si morajo zato poiskati zaslužka drugod. Dajejo ga jim predvsem industrija, trgovina, obrt in domača obrt.

Industrija ali veleobrt - izdelovanje raznih potrebščin v velikih mišlinah po tovarnah potrebuje predvsem dveh stvari: gonilne sile in sirovin. Prvo dajejo predvsem elektrarne ali premog, surovine pa bodisi domače gozdarstvo, živinoreja, poljedelstvo in rudarstvo, ali pa jih je treba uvažati od drugod. Elektrarne spet žene ali voda (vodne elektrarne) ali pa je njih pogonsko sredstvo premog (kalorične elektrarne). Večje vodne elektrarne v Sloveniji so: na Štajerskem ob Dravi (pri Mariboru, v Dravogradu in v Fali), na Gorenjskem ob Završnici pod Stolom, na Primorskem pa ob Soči (pri Bovcu, Dohlarjih in pri Plavah). Večje kalorične elektrarne pa so v Podgori pri Gorici, v Velenju na Štajerskem, v Ljubljani in v Trbovljah.

Premog, ki je potreben ne le za pogon teh elektrarn, marveč ga mnogo porabijo tudi za pogon železniških lokomotiv in za kurjavo po večjih mestih, dajejo domači rudniki. Največji premogovniki v Sloveniji so v Zasavju (Zagorje, Trbovlje, Hrastnik), poleg teh pa so še v Zabukovici pri Žalcu, v Pečovniku pri Celju, v Breznu blizu Laškega, v Senovem pri Rajhenburgu, na Dolenjskem pri Kočevju, št. Janžu in Ormožu, na Primorskem pa ob Vremah pri Divači in pri Ilirski Bistrici (lignit). Po kakovosti je še najboljši trboveljski in zabukovski premog, čeprav tudi ta ni ravno prvovrsten, najslabši pa je dolenjski.

Od vseh ima pri nas najboljše pogoje za razvoj lesna industrija. Zanj sirovin ni treba uvažati, ker ima Slovenija sama dosti raznovrstnega lesa, stavbnega, za pohištvo in za izdelovanje papirja. Krasno pohištvo izdelujejo zlasti v št. Vidu nad Ljubljano in v Solkanu pri Gorici, največja papirnica pa je tudi v bližini Ljubljane na Vevčah.

Tekstilna industrija je zlasti v zadnjih desetletjih doživela velik razmah, čeprav mora potrebne sirovine (bombaž, volno itd.) po veliki večini uvažati od drugod. Največje predilnice in tkalnice so v Tržiču, Kranju, Škofji Loki, Mariboru, Celju,

na Primorskem pa v Podgori pri Ajdovščini.

Usnjarska in čevljarska industrija se je pri nas predvsem zato lahko tako razvila, ker ima Slovenija mnogo živine in tako tudi dosti živalskih kož, iz katerih strojijo usnje. Po svojih tovarnah usnja in čevljev slove zlasti Tržič na Gorenjskem, Kranj, Kamnik, Domžale, Ljubljana, Vrhnika, Maribor in Miren pri Gorici.

Živilska industrija je predvsem navezana na poljske pridelke, ki jih na razne načine prideluje. K takim industrijskim obratom prištevamo večje mline, v katerih meljejo poleg domačega tudi uvoženo žito, dalje pivovarne, ki potrebujejo zlasti ječmena in hmelja, tovarne testenin, kvasa itd. Iz posušenih tobačnih listov delajo razne tobačne izdelke. Slovenija ima eno največjih tobačnih tovarn v Jugoslaviji in sicer v Ljubljani.

K o v i n s k a industrija, se je vsaj pred vojno razvijala pod dokaj težjimi okoliščinami kakor pa n.pr. lesna, kajti Slovenija ima razmeroma malo rud, iz katerih pridobivajo kovine, kjer pa so, se dostikrat ne izplača izkoriščanje, ker bi bili stroški preogromni. Glede kovinskih rud sta v vsej Sloveniji med najvažnejšimi kraji Mežiška dolina, kjer kopljejo cink in svinec, ter Idrija z rudnikom živega srebra. Za kovinsko industrijo je torej treba skoro vse sirovine uvažati od drugod. Vzlic temu pa imamo v Sloveniji kar precej kovinskih tovarn (v najnovejšem času n.pr. tovarna "Litostroj" v Ljubljani). Druge pomembnejše kovinske tovarne v Sloveniji pa so na Jesenicah; na Ravnah pri Guštaju in v Mežiški dolini ter v Štorah pri Celju.

K e m i č n a industrija je v Sloveniji šele na začetku svojega razvoja. V glavnem se bavi z izdelovanjem mila, barv, umetnih gnojil in stekla. Kemične tovarne so v Ljubljani, v Hrastniku (največja tovarna stekla), v Celju in v Rušah pri Mariboru (tovarna za dušik, umetna gnojila in karbid).

G r a d b e n a industrija se ukvarja z izdelovanjem raznih vrst stavbnega gradiva, kakor opeke, cementa in klesanega kamna. Velike opekarne so zlasti v okolici Ljubljane. Cement izdelujejo predvsem v Trbovljah, v Soški dolini pa pri Anhofu severno od Gorice. Na Pohorju lomijo granit.

Tudi razne panoge obrti preživljajo mnogo prebivalstva. Obrt se je prav tako razvila najbolj po mestih in trgih, ponekod pa cvete tudi tako imenovana domača obrt: v Ribniški dolini izdelujejo "suho robo", v Beli Krajini delajo iz lanu domače platno, v Selški in Poljanški dolini nad Škofjo Loko ter v Idriji in njeni okolici pa dragocene čipke.

V dobi sovražne zasedbe med drugo svetovno vojno je gospodarsko življenje in udejstvovanje v Sloveniji precej zamrlo, posebno pa so zastale zlasti tiste panoge industrije, ki so nujno navezane na uvoz sirovin. Zdaj gre gospodarska politika ne samo za tem, da se Slovenija čim prej obnovi in gospodarsko opomore, marveč tudi, da se v okviru petletnega gospodarskega načrta spremeni čim bolj v industrijsko deželo, ki bi proizvajala mnogo več, kakor pa je do zdaj.

Prebivalstvo v republiki Sloveniji.

Politična meja Slovenije se je leta 1947. na zahodu pomaknila na tako imenovano "francosko črto". S tem je Slovenija znatno pridobila na ozemlju in na številu prebivalstva. Nova meja oklepa na jugu 783 km² veliko Tržaško ozemlje, na zahodnem koncu Komenske planote pa zavije proti severu mimo Gorice, ki jo pušča na italijanski strani, na vrhu Sabotina nad Solkanom krene naravnost na zahod čez Brda, nato pa v glavnem poteka po nekdanji avstrijsko-italijanski meji na sever ter na SV čez Kanin, prelaz Predil, Mangart in odtoč naravnost na sever čez Podkorensko dolino mimo Rateč na goro Peč v Karavankah, kjer je trojna meja (jugo-slovansko-avstrijsko-italijanska).

Ozemlje, ki je bilo dne 15. septembra 1947. priključeno k Jugoslaviji, meri v celoti 7.361 km²; na Slovensko primorje odpade 3.963 km², na Hrvaško Primorje pa 3.398 km². V priključenem Primorju prebiva nekako 200.000 Slovencev, na ozemlju naseljenem s Hrvati pa okrog 300.000. Slovenski del je dosti redkeje naseljen (komaj 50 ljudi na km²) kakor hrvaški (88 ljudi na km²).

S pridobljenim ozemljem na zahodu meri Slovenija v sedanjih političnih mejah okr. 20.000 km². Če upoštevamo, da je predvojna Slovenija imela okrog 1.100.000 ljudi in še računamo tudi številne žrtve, ki jih je druga svetovna vojna zahtevala med slovenskim prebivalstvom, lahko rečemo, da ima republika Slovenija nekako 1.250.000 prebivalcev.

Povprečna gostota prebivalstva v republiki Sloveniji znaša približno 60 ljudi na km². Najgostejše so obljudena mesta, zunaj njih pa ravninski predeli in sploh rodovitnejši kraji, najredkeje pa je naseljen višji, gorati svet. V alpskem predelu n. pr. ponekod celo na več km² ni nikjer nobenega stalnega prebivalca.

Izven narodne države in v tujini

Neposredno za mejami republike Slovenije je še vedno ostalo veliko število Slovencev in sicer v Tržaški državi, na Goriškem, na zahodnih pobočjih Zah. Julijskih Alp (Beneški Slovenci), v Kanalski in Rabeljski dolini, v Ziljski in Dravski dolini na Koroškem, na Gornjem Štajerskem ter nekaj tudi ob Rabi (Rabski Slovenci). Vseh teh ni dosti manj ko 300.000 (V Italiji okrog 80.000, na Tržaškem ozemlju okr. 100.000, na Koroškem in Gornjem Štajerskem nad 100.000 ter na Madžarskem okrog 10.000). Vsi ti Slovenci v obrobni deželah so po veliki večini še strnjeno naselje, le po nekod so samo še naredko raztreseni med tujim sosednjim življem.

Mnogo Slovencev pa živi v dalnjem tujem svetu, kamor so se v velikem številu začeli preseljevati v zadnjem desetletju preteklega stoletja. Domovina jim ni mogla dajati dovolj zaslužka in kruha ter so se zato odločili iti v tuji svet. Največ jih je privabila Amerika, kjer so si mnogi s pridnim delom in podjetnostjo tako utrdili svoj gmotni položaj, da se niti več ne nameravajo vrniti.

Zaradi neurejenih razmer, ki jih je po svetu povzročila druga svetovna vojna, danes še zlasti ni mogoče podati povsem zanesljivih števil o slovenskih izseljencih. Po predvojnih cenitvah pa v dalnjem zunanjem svetu živi okrog 500.000 Slovencev.

Na tisoče in tisoče od teh se je že povsem predalo tujemu načinu življenja, mnogo pa jih je opustilo celo že svoj materinski jezik in jih žal na staro domovino večje morda le še medel spomin.

Prebivalstvo Slovenije po jeziku in veri

V republiki Sloveniji je prebivalstvo po jeziku povsem slovensko, v narodnostnih mejah, to je na vsem onem širnem ozemlju, kjer bivajo Slovenci še strnjeno naseljeni, a politično ne pripadajo republiki Sloveniji, pa poleg Slovencev živi še nekaj Italijanov, Nemcev in Madžarov. Po nekaterih obrobni krajih, zlasti v večjih mestih, so danes Slovenci celo v manjšini kakor n. pr. v Trstu, Beljaku, Trbižu in Celovcu. Ob Dolnji Lendavi v Prekmurju je tudi nekaj manjših krajev, v katerih prebivajo Madžari.

Po posameznih jezikovnih narečjih pa je slovensko prebivalstvo zelo pisano, saj je na razmeroma majhnem slovenskem ozemlju značilnejših narečij nad štirideset. Večja področja obsegajo zlasti gorenjsko, dolenjsko, notranjsko, osrednještajersko (okoli Celja), pohorsko, prleško, prekmursko, rožansko in ziljsko na Koroškem ter kraško in brkinsko na Primorskem. Posebno skupino tvorijo narečja Beneških Slovencev (rezijansko, tersko, nadiško).

Veliko večja enotnost kakor po jeziku in jezikovnih narečjih pa vlada med prebivalstvom glede na vero. Po ogromni večini je prebivalstvo Slovenije rimsko-katoliške vere, le nekaj imamo tudi protestantov (samo v Prekmurju).

Kulturno in prosvetno stanje

Slovenija je tudi v kulturnem oziru mejnik med vzhodnim slovanskim, severnim germanskim in zahodnim romanskim svetom. Ustvarila pa si je vzlic temu trojnemu stiku v teku stoletij svojo lastno kulturo, ki je na zelo visoki stopnji.

Najboljše zrcalo kulturnega stanja so pri vsakem narodu njegove prosvetne razmere, ki jih spet najpravilneje ocenjujemo po šolstvu ter številu pismenih in nepismenih odraslih ljudi.

Prosvetne oblasti so pri nas šolstvu posvečale veliko pozornost. V Sloveniji skoraj ni večje vasi, ki ne bi imela svoje ljudske šole. Ljudskošolski pouk je obvezen. (Meščanske šole so v novejšem času pri nas v Sloveniji spremenili v nižje gimnazije). Od l. 1919 dalje ima Slovenija svojo lastno univerzo v Ljubljani. Po večjih mestih so tudi učiteljska in mnogo strokovnih šol.

Prosvetno stanje ljudstva so dvignile tudi številne knjižnice, ki jih je mnogo celo po deželi. V vsako vas prihajajo potem še časopisi, iz katerih se ljudje lahko sproti obveste in pouče o vsem, kar se dogaja v bližnjem in dalnjem svetu. Znanost je dala končno še radio, ki oddaja vsak dan poleg glasbe in političnih novic tudi razna poučna predavanja.

Nepismenosti v Sloveniji skoraj ni. Domalega vsi odrasli ljudje znajo pisati in brati. Celotno najstarejši ljudje, ki niso bili obiskovali nikoli nobene šole, so se v številnih primerih iz znanja in življenjske potrebe sami naučili tega. Nekoliko več nepismenih pa je med Slovenci v tistih obrobni deželah, ki jim je unsoda namenila dalj časa živeti zunaj političnih meja Slovenije, zakaj na tujem se njihovo prosvetno življenje ni moglo tako nemoteno in v zaželenem obsegu razvijati.

Z e m l j e v i d i s l o v e n s k e g a o z e m l j a .

Uvod.

Najstarejši zemljevid je iz 5. stol. pred Kr. - bronasta plošča, ki predstavlja perzijsko kraljestvo.

Nato se omenja ca l. 500 zemljevid Ana - Ksimandra in ca l. 200 pr. Kr. je Grk Eratosten narisal vso tedaj znano zemljo.

V Ljubljanskem muzeju je dr. Kastelic Jože našel kopijo znamenitega itinerazija - Tabulae Pentingerianae (potokaz s seznamom postaj in oznako razdalj). To kopijo je napravil Valentin Vodnik.

S l o v e n i j a

1.) V 15. stol. je Santonin, tajnik škofa iz Caorle prepotoval Koroško od Trbiža do Pliberka in popisal to pot v Potnem dnevniku, ki ima priložen zemljevi.

2.) v 16. ali 1. pol. 17. stol. je Klobučarič izdelal zemljevid dežele Štajerske.

3.) Florijančič. Med vsemi deželami ranjke Avstrije je dobila Kranjska ena prvih dober zemljevid. Izdelal ga je Florijančič v 12 delih, 1744. prvič, v drugi izdaji pa 1791.

4. Zemljevid Kranjske in Koroške je izdelal Valvazor, ki se je rodil 1641, umrl 1693. Del zemljevida je fotografiran v Ložarjevem Narodopisju Slovencev.

5. Henrik Frajer (rodil se je 1802., umrl 1866. Doma je bil v Idriji. Bil je 14 let muzejski varuh v Ljubljani (in Trstu). Kopitar ga je nagovarjal da naj sestavi krajevni slovenski imenik. V ta namen mu je dal Metelko na uporabo Ravnikarjevo (tržaško-koprski škof) zbirko krajevnih imen. Stanko Vraz in še drugi so ga nagovarjali, da je leta 1843. izdal zemljevid Kranjske z naslovom Spezialkarte des Herzogthums Krain ali obraz Kranske dežele... na svetlobo dan od H. Frajerja... varha museuma v Lublani. Vsa lastna imena so pisana slovensko in nemško, zemljevid je zelo natančen, vsako malenkost označuje s posebno barvo, n.pr. mline, kovačnice za kose, brezna, itd. Obsega 16 listov in je pomemben zlasti za slovenska krajevna imena. Ima dve prilogi: abecedni seznam krajev in gradov Vojvodine Kranjske v nemškem in slovenskem jeziku, izšlo v Ljubljani 1840 pri Blasniku ter seznam kranjskih cerkva v nemščini.

6. Peter Kozler, rojen 16.2. 1824. v Kočarjih, župnija Kočevska Reka. Dasi Nemec, se je dobro naučil slovenščine in postal Prešernov znanec. V Italiji je študiral filozofsko fakulteto, na Dunaju do leta 1846. pravo. Služboval je v Istri - Rovinj, Iabbin, Vodnjan, Pazin v Tolminu in Gorici. Ker je izdelal leta 1846. Zemljevid Slovenske dežele in pokrajin, je prišel pred vojnomo sodišče "zaradi veleizdaje", češ da je s tem imenom ščuval zoper obstoječi red. Kaznovan sicer ni bil, a premeščen na slabše mesto. Zato je 1864. zapustil državno službo in kasneje v Ljubljani ustanovil pivovarno. V letih 1867 do 78 je bil član kranjskega deželnega zbora. Nemec po rodu - se je oklenil slovenstva. Pisal je tudi v nemške časopise z imenom "Slovenski" n.pr. v Illyrisches Blatt. Bil je član dunajskega društva Slovenija, ki se je potegovalo za Združ. Slov. Zelo obširen in zanimiv je njegov spis "Slovenci na Ogrskem". Ker je društvo Slovenski zbor Slovenija zahtevalo zedinjeno Slovenijo, je bilo treba pokazati svetu, kje

Slovenci prebivajo. 1853. je v Novicah vabil naročnike za zemljevid. Vlada ga je obtožila izdajstva in zemljevid prepovedala izdajati.

Na Dunaju je izdal 1854 leta "Kratek slovenski zemljepis in zemljevid. Pregled politične in pravosodne razdelitve Ilirskega kraljestva in Štajerskega vojvodstva". Doatek je slovensko-nemški imenik mest, trgov, krajev itd. Tiskal L. Sommer. Dr. E. Costa je knjigo pohvalil, da je vzgledno natančno delo velike znanstvene in praktične vrednosti, zlasti imenik.

Na začetku ustavne dobe 1860. leta, je policijsko ministrstvo dovolilo natisniti "Zemljevid Slovenske dežele in pokrajin". Res je izšel na Dunaju 1864., 31 listov v osmerki, s prilogo Imenik krajev. Ta Kozlerjev zemljevid je važen v narodnem, političnem in znanstvenem pogledu, ker je prvi zemljevid celotnega slovenskega ozemlja. Matici Slovenski ga je daroval nad 700 izvodov. Del zemljevida z narodno mejo na Koroškem je fotografiran v Memo randu vlade FNRJ (o Koroški) iz leta 1947. Omenjamo kot zanimivost: Gmünd označen le slovensko Sovodenj, Edling le Kazaze, Molzbichel le Molec, grovje Rajsek le Radljek.

V Letopisu Mat. sl. je izšel 1879. njegov spis Dogodbe prvega zemljevida slovenske dežele.

Peter Kozler je bil navdušen Slovenec, v nemškem pismu je zapisal v slovenščini besede "naše predrage domovine". Muršca je prosil, da mu za Mariborsko okrožje vriše natančno jezikovno mejo in sestavi slovenski imenik. Skupno z Globočnikom je na osnovi kranjskega grba - Kranjska je bila osrednja slovenska pokrajina - izbral za slovensko narodno zastavo belo-modro-rdečo. (Glaser, Zgodovina slov. slovstva, III. del).

7. Hizinger Peter je l. 1854. narisal zemljevid Kranjske od 1462 - 1787 v arhiv für Landesgeschichte des Herzog Krain (1462 ustanovljena ljubljanska škofija, 1787. preosnova škofijskih mej za Jožefa II.). P. Hizinger (Podlipski) 1812 - 67., dekan in šolski nadzornik v Postojni.

8. Blaž Kocen se je rodil 1821. v Hotunjah pri Ponikvi na Štajerskem vzhodno od Celja. Bil je profesor v Celju, Ljubljani in Gorici. Leta 1858. se je preselil v Olomuc, zadnja leta prebil na Dunaju in tam umrl 1871.

Njegov Atlant je izšel prvič 1860. namenjen ljudskim in meščanskim šolam. Risal je sam, dasi je bil v kartografiji samouk. 1863. je izšla srednješolska izdaja, do leta 1918. je "Kocenov atlas" doživel v Avstriji 42 nemških izdaj ter nekaj v hrvaščini, poljščini in drugih jezikih. Da je bil zaveden Slovenec, je pokazal zlasti v Atlantu iz leta 1863., kjer je v zemljevid alpskih dežel vrisal slovensko narodnostno mejo in v spodnjem desnem kotu priobčil seznam slovenskih krajevnih imen. Današnji atlanti, ki se imenujejo Kocenovi, imajo zaradi napredka geografije in kartografije povsem novo obliko in vsebino. Leta 1946. je izšel nemški Kocenov atlant na Dunaju pri Hölzelu v 62. izdaji.

9. Reffelsberger. - V ukazniku (Verordnungsblatt) je 1851. leta izšel kot priloga Reffelsbergerjev zemljevid Štajerske in Koroške, ki ima tudi narodnostno razmejitev. Slovenska narodna meja na Koroškem je nekako 10 km nad Celovcem v ravni črti, tako da je vsa Ziljska dolina slovenska. Zemljevid je izdal Dunajski civilno-geografski zavod in Londonski Zimmermans Office.

10. Czoernig. 1855/6 je zarisal slovensko narodno mejo

10 in pol km severno od Celovca. Mesto Celovec je bilo tedaj slovensko: ca 6.000 Slovencev proti 3.419 Nemcem. To je prva narodnostna statistika za Avstrijo.

11. Matej Cigale 1819 - 89. iz Dol. Lomov, prevajalec državnega zakonika, sestavil nemško-slovenski slovar Wolfa, je leta 1877. izdal Atlant Slovenski. Tiskal F. Kocke na Dunaju, založila Matica Slovenska. Delal pa je od 1869. dalje.

Isti je prevel Ludov. Heufflerja Kratek popis Cesarstva Avstrijskega sploh in njegovih dežel posebej. Za nižje gimnazije, z medorezom (zemljevid), Dunaj 1861.

12. Pred letom 1910. je izšel slovenski H a a r d t o v a t l a s za ljudske šole, založil in tiskal Ed. Hölzel na Dunaju. Vsebuje: 1. list, mesto in okolico Ljubljane, Gorice in Trsta

2. " Kranjsko in Primorsko - gore in rekā, po=

3. " Kranjsko in Primorsko - politične meje

4. " Avstrijsko-Ogrsko cesarstvo (orohidrografija)

5. " " " - politični pregled

6. " Svetovna karta Štajerske in Koroške ter Prekmurja in Beneške Slovenije in v atlasu, ki ga je Slovincem dala rajna Avstrija.

13. Leta 1921. je Slovenska Matica izdala imenik krajev in Zemljevid Slovenskega ozemlja v 4 delih 1:200.000 ali 1 cm do 2 km, ki ga je izdelal po njenih navodilih vojaški geografski institut na Dunaju. Na Koroškem ima slovenska imena.

14. Zemljevid Beneške Slovenije je izdelal dr. Henrik Tuma, goriški poslanec, ki je umrl 1935. leta.

15. Speciālke slovenskega ozemlja je izdelal Jugoslovanski vojni geografski zavod.

16. V Zagrebu je izšel v času Kraljevine Jugoslavije Kocenov atlas s slovensko naslovno stranjo, a sicer hrvaškim besedilom. Na prvi strani je slovenska beležka v Slovenskem Kocenu. Zadnji list je lep slovenski zemljevid Slovenije - priredil Valter Bohinec.

17. V tej vojski je prof. Petelin izdelal skico Koroške s slovenskimi imeni občinskih in okrajnih mest. Slovnično obliko imen je ugotovil dr. Breznik. Zemljevid je bil priložen razmnoženim skriptom z naslovom "Koroška".

18. Leta 1919. je dr. Valentin Rožič, psevdonim dr. Moravski, napisal knjižico Slovenski Korotan in priložil zemljevid s slovensko narodno mejo.

19. V drugi svetovni vojni so Italijani za Ljubljansko pokrajino izdali leta 1942. dva zemljepisna atlasa: za srednje in za ljudske šole; dr. Luigi Visintin, založba De Agostini v Novari. Tujec Italijan v atlasu (za srednje šole ima 56 listov!) ne pozna "Slovenije!"

20. Leta 1948. je za šole Tržaškega ozemlja isti Visintin (s sodelovanjem slovenskih profesorjev) izdal atlas - v glavnem istega iz leta 1942, le Jugoslavija ima nove meje, republika Slovenija svoj list in Tržaško ozemlje svoj list. Na hrbtu zemljevida so fotografije krajev, gorā in mest.

Zgodovinski zemljevidi Slovenije

Zgodovinske skice in zemljevidi za narodno slovensko zgodovino so raztreseni po raznih knjigah in revijah; Hist. Atlas der österreichische Alpenländer. Kos, Zg. Slovencev I. del. Melik: Slovenija, I. del. - P.R., Zgodovinski atlas Slovenije, Spital 1948.

Za zgodovino Koroške: v angleško pisanem zborniku iz Celovca 1946. v barvah (Maps.) ter isto enobarvno v slovensko pisanem Koroškem Zborniku (uredila Ude in Bogo Grafenauer) ter v Memorandumu vlade FNR o slovenski Koroški in Štajerski.

I z s e l j e n s t v o .

Slovenija je gosto naseljena, procentov obdelane zemlje pa je sorazmerno malo; zato so se Slovenci že zgodaj začeli izseljevati. V dobi povečane industrijalizacije so tudi v Sloveniji kmečki ljudje zapuščali vasi - (beg v mesta) in se čedalje bolj selili v industrijsko razvite kraje, tam dobili delo, največ kot delavci ali rudarji. Selili so se v nemške alpske dežele, še bolj pa v Vestfalijo. Največji obseg je zavzelo izseljevanje v Ameriko. Mnogo jih je odšlo tja le začasno, drugi pa za stalno.

Prvi naši izseljenci v Ameriki so bili slovenski misijonarji in njih so odniki sredi 19. stol. V večjih množinah so se Slovenci začeli izseljevati okrog 1880 in sicer najprej v Nemčijo, potem v USA in Brazilijo. Najmočnejši tok v Ameriko je bil v letih 1890 do 1910. Tudi prva lepa po prvi svetovni vojni je bilo izseljevanje v Ameriko znatno, zlasti iz fašistične Italije - Primožci, a del izseljencev se je vrnil domov.

Leta 1924. so prepovedali naseljevanje v Ameriki, zato je skoro popolnoma prenehalo in se obrnilo v rudarska ter industrijska središča Francije.

Nemčija. V Nemčijo so hodili slovenski izseljenci že v letih 1895 - 1910, največ jih je bilo leta 1914. - 40.000, po prvi svetovni vojni so pa mnogi iz Vestfalije odšli v Francijo, Belgijo, Holandijo ali pa domov. Morda jih je v Vestfaliji (v Pomeraniji) 20.000, zaposleni so v rudnikih Duisburg, Hamborn, Krefeld, topilnicah in tovarnah. Nad 35 let je delovalo Društvo sv. Barbare. Središča teh Slovencev so: Dortmund, Mörs, Ersen; drugi rod večinoma več ne zna slovenski; so se mešano poročili in končno ponemčili.

Po prvi svetovni vojni so prihajali v Francijo največ Poljaki, ca pol milijona, od Slovencev pa zlasti rudarji iz Trbovelj, Hrastnika in Zagorja. Do leta 1930. je bilo tam dobro, potem pa so se mnogi vrnil domov. Leta 1927. jih je bilo v Franciji ca 10.000. Glavne slovenske naselbine so v severni Franciji Lens, Bruay, Sallaumines, Douai, v Vzhodni pa v Loreni Merlebach, Aumetz, v srednji Franciji La Mac-hine, Monceau les Mines, St. Etienne, v južni Franciji pa malo. Že 30 let obstajajo društva sv. Barbare slovenskih rudarjev.

Egipt. Pred ca 90 leti so hodili tja posamezni Slovenci, največ Goričanke. Ugodno podnebje in dober zaslužek je privabil tja mnoge; leta 1900 je bilo Slovencev ca 5.300 stalnih slovenskih naseljencev: v Aleksandriji in Kairu večinoma služkinje, kuharice, sobarice, pestanje. Družin je tam izseljenskih malo. V Aleksandriji so imeli Slovenci (nad 3.000) društvo "Palma ob Nilu"

in pa zavetišče slovenskih šolskih sester iz Maribora.

H o l a n d i j a. Tja so se Slovenci izseljevali v letih 1925 - 1929. Obstojala je do druge svetovne vojne Zveza jugoslovanskih društev sv. Barbare z dramatičnimi, pevskimi in godbenimi odseki, s knjižnico in mesečnik "Rafael", ustanovljen 1931. V Holandiji, (Nizozemski) in Belgiji je slovenskih izseljencev morda ca 10.000

Z d r u ž e n e države S e v. A m e r i k e : (Stanje 1934 - 1935). V Ameriki moremo šteti tri slovenske rodove, prva dva dasta morda 300.000 duš, tretjega rodu pa ne kaže več šteti k naši skupnosti, ker je skoraj amerikaniziran. Slovenskih župnij je 30, mešanih s slovenskim duhovnikom 11, tudi tri indijanske misijone vodijo naši: 12 slovenskih redovnikov in nekaj svetnih duhovnikov. Med tujci deluje 40 slovenskih duhovnikov, vseh pa je nad sto. Šolskih sester slovenskih je 110. Vodijo 6 slovenskih šol. Slovenskih župnijskih šol je 19. Važna so cerkvena društva, n.pr. Društvo Najsvetejšega Imena za moške in fante ter Društva krščanskih mater in žena. Najstarejše in največje Slovensko katoliško podporno društvo je KSKJ - Kranjsko-slovenska katoliška jednota v Jolietu pri Cikagu. Vseh podpornih jednot je 10, 3 katoliške, dve protiverski, 5 neopredeljenih. Leta 1931. je imela KSKJ 188 društev in skoraj 35.000 članov. Društvo sveta Družina je imelo 17 društev in nad 2.000 članov. Slovenska ženska zveza je ženska kulturna matica s ca 8.000 člani v 56 društvih. Vse tri katoliške jednote skupaj so imele 261 društev in ca 42 tisoč članov, Slov. svobodomiselna podpora in Slov. nar. podpora jednota pa skupno 853 društev in skoraj 75.000 članov.

Brezbarvne jednote so imele skupno 320 društev in 39.000 članov, vseh 10 skupaj pa več kot 155.000 članov.

Po uradni statistiki leta 1920 je bilo v USA Slovencev 252.202, največ v Pensilvaniji, Ohio (čitaj Ohajo), Illinois, Minnesota in New York (čitaj Nju Jork), leta 1940 se je pa za Slovence priglasilo le 178.640, v Clevelandu : 24.720

Guverner države Ohio je bil l. 1946. Slovenec Franc Lovše (Lausche), odborniki pa Kovač, Pucelj, Poznič, Kastelic (in en Hrvat).

Številna društva imajo lastne domove, ca 80. Veličasten pa je dom združenih kivilendskih Slovencev. Ta je blizu jezera Erie v Clevelandu, last slovenskih društev, odprt leta 1924. V Clevelandu v državi Ohuo je okrog 25.000 Slovencev (statistika leta 1940: 24.720). ima 7 narodnih domov, mesto je v USA peto največje. V Forest City v Kaliforniji (nad 5.000 prebivalcev) je bil župan leta 1934. Slovenec Muhič. V Clevelandu, ki je največje slovensko središče v USA, je tudi jugoslovanaki kulturni park, kjer so Slovenci velikemu pionirju Amerike Slovencu - škofu Baragi postavili spomenik. V prestolnici ameriških Slovencev je tudi nekaj slovenskih denarnih zavodov. Nekateri slovenske šole v USA v Clevelandu, Jolietu, Chicagu, Indianopolisu so prave palače.

S l o v e n s k i l i s t i v A m e r i k i leta 1947.

1. Amerikanski Slovenec v Chicagu, katolipki narodni političnik.
2. Ameriška domovina v Ohio, Cleveland, katoliški dnevnik.
3. Ave Maria, frančiškanski; edini slovenski nabožni mesečnik, Lemont, Illinois - izdaja koledar Ave Maria.
4. Enakopravnost, Cleveland, socialističen dnevnik.
5. Mladinski list, svobodomiselno-socialističen, Chicago, Illinois.

6. Nova doba, nevtralen tednik, glasilo ABZ, Cleveland, Ohio.
7. Novi svet, družinski mesečnik za pouk in leposlovje, Chicago.
8. Obzor, neodvisen tednik, Milwaukee, Wisconsin.
9. Proletarec, socialističen tednik, Chicago, SNPJ.
10. Prosveta, Chicago, socialističen dnevnik,
11. Zarja, Cleveland, mesečnik Slov. žen. zveze.
12. Glasilo KSKJ, katoliški tednik, Cleveland.
13. Glas naroda, liberalen dnevnik, New York,
14. Glas SDZ (Slovenske dobrodelne zveze) tednik, Cleveland,
15. Jugoslovanski obzor, polmesečnik, Milwaukee.

Slovenske narodne organizacije v USA leta 1946.:

1. SNPJ (Slov. nar. podporna jednota), Chicago,
2. KSKJ (Kranjsko-slov. kat. jednota), Joliet, Illinois.
3. ABZ (Ameriška bratska zveza), Cleveland
4. SDZ (Slovenska dobrodelna zveza) Cleveland,
5. SPZS (Jugoslov. podporna zveza Sloga, Milwaukee, Wiscons.
6. DSD (Družba sv. Družine), Julliet,
7. SŽZ (Slovenska ženska zveza), Chicago,
8. ZSD (Zapadna slovanska zveza), Denver, Colorado.
9. Baragova zveza,
10. Liga katoliških Slovencev, Cleveland, Ohio.

Kljub vsem organizacijam Slovenska Amerika izginja, mlajši rod kmalu pozabi na slovenski narod in svoj jezik.

Središče ameriških Hrvatov je Pittsburg. V istem mestu izhaja že 41. leto srbsko izseljeniško glasilo "Amerikanski Srbobran". Mesto ima tudi srbsko gimnazijo. Večja skupina Srbov je tudi v Detroitu, Cikagu, New Yorku in Filadelfiji.

V Kanadi je Slovencev morda okroglo 10.000, v južni Ameriki pa skupno ca 50.000. Po 1. svetovni vojni so se tja izseljevali zlasti Slovenci iz zasedenega ozemlja (Primorake), pa drugi rod večinoma že ne zna več slovensko. V Braziliji - največji državi Južne Amerike je Slovencev ca 5.000, v Argentini, najpomembnejši južnoameriški državi - pa jih je okroglo 30.000 (Hrvatov ca 70.000); v Buenos Airesu samem je slovenskih izseljencev ca 8.000 ali več. Izhaja časopis Duhovno življenje in štirinajstdnevnik Svobodna Slovenija ter za staronaseljence Slovenska misel, ki zagovarja nove razmere v domovini.

V Čilu je Slovencev okoli 300 (od Jugoslovčanov je največ Dalmatincev), v Uruguaju - sosedi Argentine - pa morda kakih 400.

Slovenci v Zagrebu. V Zagrebu je ca 20.000 ljudi, ki so pristojni v kako slovensko občino. Pred 20 leti je zagrebški župan dejal, da je sedmina zagrebškega prebivalstva slovenska, to je 25 - 30.000. Po pokolenju, t.j. če bi šteli dva rodova nazaj, bi jih bilo 60.000, a mnogo jih je, ki slovenskega ne znajo več, zato jih k naši narodni skupnosti štejemo mnogo manj. Pred prvo svetovno vojsko jih je bilo nad 30.000 a v Zagrebu se Slovenci najhitreje raznarodujejo. Tam so Slovenci iz vseh slovenskih pokrajin in poklicev. Najbrž ni slovenskega priimka, ki bi ga v Zagrebu ne našli. Nekateri obmejne občine, zlasti Radeče, Sevnica, Krško, Videm, Brežice, Dobova, Bizeljsko,

Raka inajo v Zagrebu skoro polovico svojih občanov. Iz teh obmejnih krajev sta dve tretjini zagrebških Slovencev, ostala tretjina pa relativno največ iz Trsta, najmanj pa iz Koroške in Gorenjske. Najstarejše slov. kulturno društvo v Zagrebu je Citalnica s knjižnico. Nekako pred 10 leti se je ustanovilo Slomškovo društvo, ki je bilo steber narodnega in verskega življenja. Slovenska cerkev je sv. Roka. Dekleta so imela zavetišče in posredovalnico za delo "Naš dom". Veliko Slovencev je v železniški službi, relativno največ pa je deklet.

V cesarski Avstroogrski je v Zagrebu službovalo precej Slovencev n.pr. Erjavec, Trdina i.dr. in tudi univerzitetnih profesorjev je bilo nekaj Slovencev.

Precejšnja je slovenska kolonija na Reki, ki je danes največje jugoslovansko pristanišče.

S l o v e n c i v S r b i j i in M a c e d o n i j i. Veliko jih je bilo v rudnikih in tovarnah. Versko središče je bila niška župnija, ki je obsegala ozemlje od Cuprije do bolgarske meje. Kjer so rudniki, tam so tudi slovenske rudarske družine, n.pr. v senjskem revirju, Zaječarju, Paračinu in Cupriji (tu je bila steklarna), Tresibaba, Dobra sreča pri Knjaževcu in v Jermi ob bolgarski meji.

Zakrajšek trdi, da je bilo v letih pred drugo svetovno vojno v južni Srbiji v nočnih zabaviščih največ Slovenk in da se jim je pridružilo število teh nesrečnih na novo vsako leto ca 1000.

Leta 1946. se je izselilo v j u ž n i B a n a t iz zelo različnih predelov Slovenije precej Slovencev, razmeroma veliko vdov, med moškimi pa večina bivših partizanov. Tam so ustanovili delovne zadruge v vaseh Mariolana, severno od Vršca, v Sečenovem in Veliki Gredi, ki šteje 234 družin in 880 članov. To je prvi poskus skupne naselitve Slovencev v Srbiji! pred to vojsko je Primorec dr. Cok na Kosovem polju strnjeno naselil nekaj primorskih Slovencev, sicer so se pa le posamič naseljevali.

Izven republike Slovenije je torej na ozemlju Jugoslavije vsaj 100.000 Slovencev - naseljencev.

K A Z A L O

	Stran
U v o d: Slovenska zemlja v preteklosti	1
Navpična oblikovitost - površinsko lice	2
Opis Alp in Krasa	3
Kraški pojavi (dvojno besedilo).....	7,9
Dolenjski Kras	10
Notranjski Kras	12
Furlanska nižina	15
Čičarija in Tržaški Kras	16
Istra	18
Reke, jezera, morska obala	20,21,22
Podnebje	22
O p i s d o l i n i n k o t l i n	24
Ziljska dolina, Celovška, Mežiška	25,26,27
Dravska dolina, Slovenske gorice, Pomurje	29
Dravsko polje, Haloze, Podravje	31,33,34
Kanalska dolina, Beneška Slovenija	38,39
Goriška, Tržaško ozemlje, Istra	41,43
Gorenjska, Ljubljanska kotlina	46,47
Dolenjska, Krška kotlina: Posavje	51, 53
G o s p o d a r s k a s l i k a S l o v e n i j e ...	62
Prebivalstvo Slovenije in zamejski Slovenci...	66
Prosvetno stanje	67
Zemljevidi slovenskega ozemlja	68
Izseljenstvo	71

30 p r i l o g (skice, grbi i.p.)

P r i m e r j a j : M. Pirc, Zemljepis kraljevine SHS, 1923.

Maribor;

++Zemljepis za nižje razrede srednjih šol,
tržaškega ozemlja 1947;

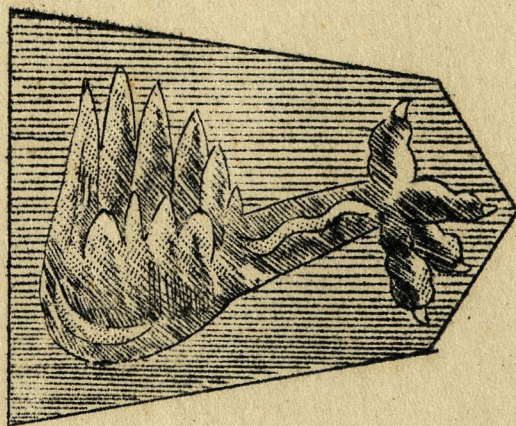
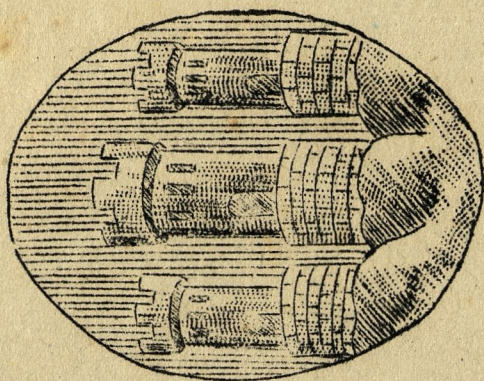
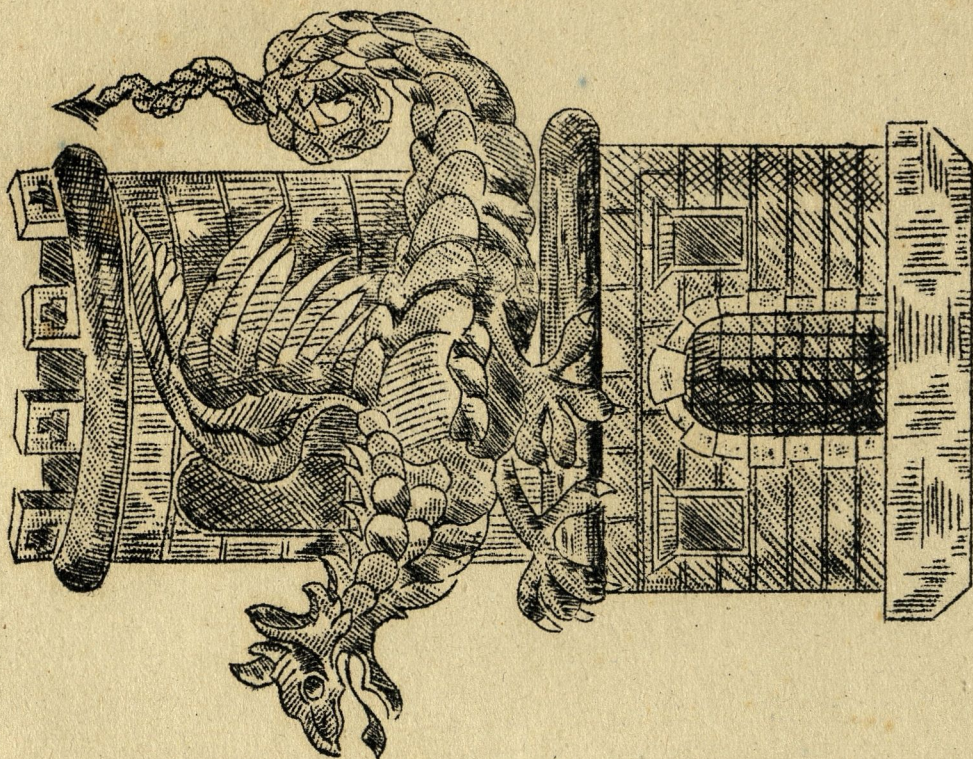
Glaser. Zgodovina slovenskega slovstva III.

Trst;

Koledarji, leksikon, Guida Venezia Giulia.

Grbi koroških mest: Beljaka, Celovca, Velikoveca

VRBSKO ali OTOŠKO jezero je največje na Koroškem in v Sloveniji sploh; meri 21 kv.km, dolgo 16 1/2 km, široko 1-2 km. Do njege sega še danes strnjena slov. naselitev. Ta bazen je zgodovinsko pomemben: v Ribnici in Hodišah so našli prazgodovinske stavbe na kolen, torej so tod že bivali ljudje v mlajši kameni dobi 4000 - 2500. Na Breču pri Rožeku so našli svinčene figurice iz žel. dobe (1000-400 pr. Kr. -

St. Martin
na Deholici
Blatograd
(Možberk)

• Kostanje

Gor. Jezerce

(Töschling)
Došenjce

Leonstein

Póreče

Goriče

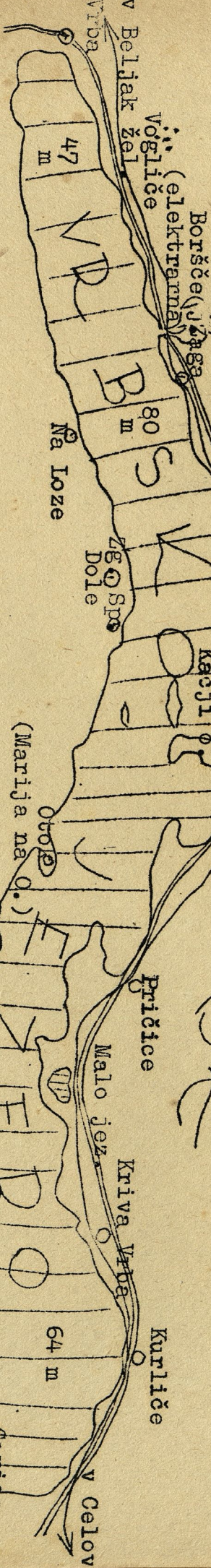
Pričice

Malo jez.

Kriva Vrba

Kurliče

v Celov

• Škofiče

D Logaves

ta občina in vse južno od Drave so glasovale l. 1920. za Jugoslavijo

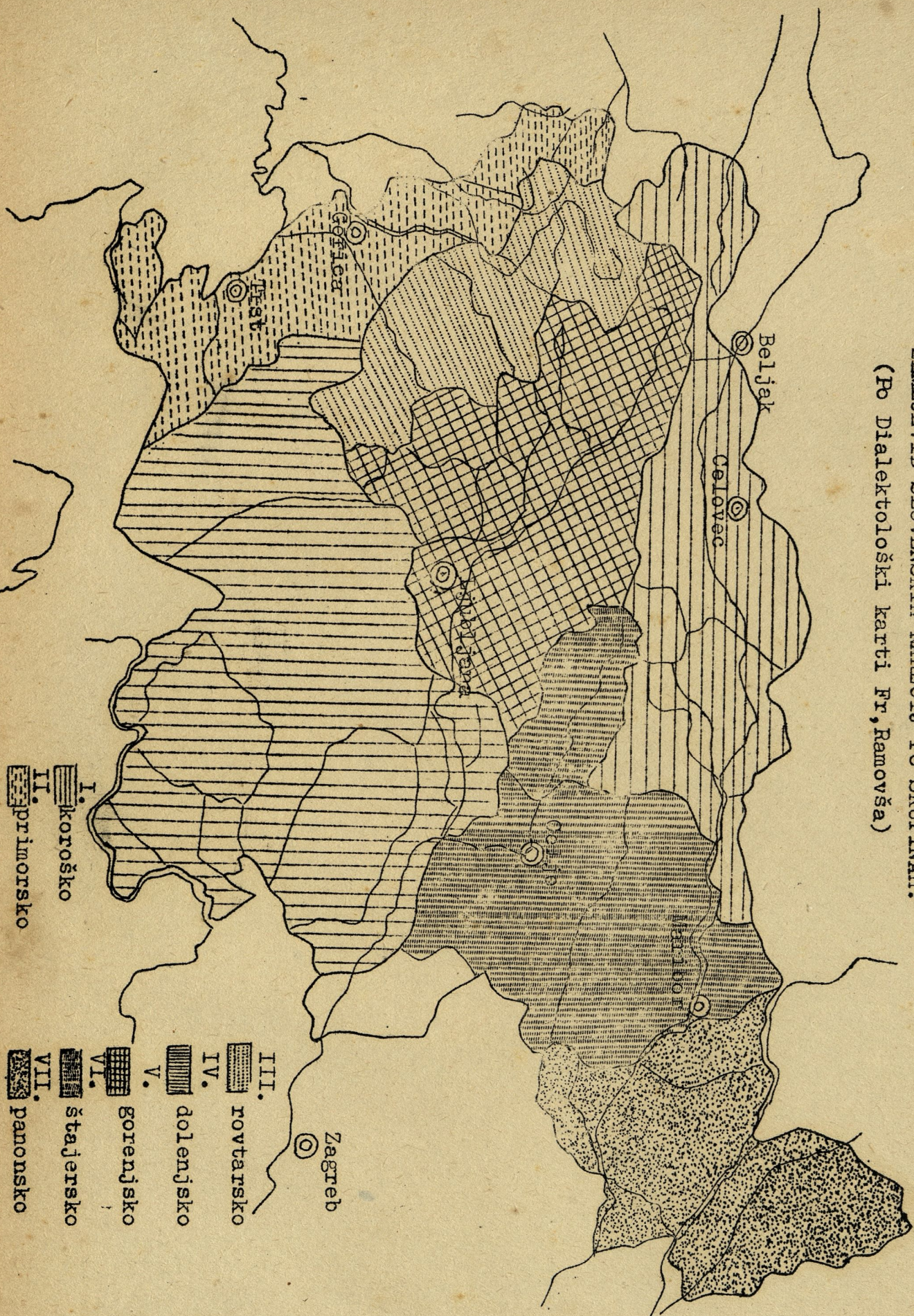
Vrba je največji tujsko prometni kraj ob jezernu, pas ob sev. bregu je zato skoro pomemben. Na Strmcu (Sternberg) nad Lipo so stolovali vobrški grofje - Otok je bil središče brižinske škofovske posesti (tam najbrž nastali brižinski spomeniki). V Blatogradu je imel sedež (grad) koroški vojvoda Arnulf, kasnejši nemški cesar (vladal do l. 899); Tam je l. 1834 na blinškosti praznik pridigal Slomšek o dolžnosti; materin jezik ljubiti.

Hodiško jez.
Hodiše

Cerknško jez. dolgo 10 km, polno meri ca 26 kv.km, malo 12 kv.km. Bohinjsko dolgo 4 km, obseg 6.6 km.

ZEMLJEVID SLOVENSКИH NAREČIJ PO SKUPINAH:
(Po Dialektološki karti Fr, Ramovša)

POSOCJE RABELJ

Predel

Mangart 2678

Jalovec

Rekljanske
Alpe

Log

Trenta

BELI DOROK

Triglav
2863

x 2328
Črnelški
vršiči

Sivčec 2585

KORTNKA

2344

Bovški
Grintavec

Na Logu

Bovec

Soča

Skutnik
Plužna

Čezsoča

Lepenja

Kuk
2086

vučja
1765
Mužci

Žaga

Stol
1687

POLOVNIK

Idrija

2245x
Krn

FUR -
LANIJA

Kobarid
MATAJUR
x 1643

Tolmin

Modrejšče

Sv. Lucija

Volče

Soča-ena naj-
lepših rek - je
dolga 136 km. Po slov.
tleh teče od izvi-
ra do izliva Vipav-
ščice vanjo; spod. del
-Furlan. soška ravn. -
obsega 37x22 km. -
Beri krasno Gregorčičevo
odo "Soči"; v njej napo-
veduje boje v 1. sv. voj-
ni, znane z imenom soške
ofenzive.

Čedad

Avče
Kanal

Idrijca

Plave

BRDA

Šolkan

GOLAKI

Gorica

Štandrež

Majnica

Gradiška

Rubije

Zagrad

Vipava

Ruda

Turjak

Doberdob

Tržič

Oglej

ZDOBA

Tržaški
zалив

Devin

STARA SOČA

NATISONE
TORRE

TOLMIN

IDRIJA

KOLOVRAT

ABDRA
KOZICA
RBEČ

MIA
VADEN

TED

BANJ

X

S

A

X

X

X

X

X

X

X

X

ANACONDA, Montana - Žpja sv. Petra in Pavla (Škofija Helena) Žpk. J. Pirnat.

BARBERTON, Ohio - Žpja Presv. Srca (Škofija Cleveland) Žpk. Matija Jager.

BETHLEHEM, Pa. - Žpja sv. Jožefa (Nadškofija Philadelphia). Žpk. Irenej Petričak OFM.

BRIDGEPORT, Conn. - Žpja Sv. Križa (Škofija Hartford). Žpk. J. Pikutis.

BRIDGEVILLE, Pa. - Žpja sv. Barbare (Škofija Pittsburgh). Žpk. J. Pikutis.

CALUMET, Mich. - Žpja sv. Jožefa (Škofija Marquette). Žpk. Peter Šprajcer.

CHICAGO, Ill. - Žpja sv. Štefana (Nadškofija Chicago). Žpk Leonard Bogolin OFM.

CHICAGO, Ill. - Žpja sv. Jurija (Nadškofija Chicago). Žpk Aleks. Urankar OFM.

CHISHOLM, Minn. - Žpja sv. Jožefa (Škofija Duluth). Žpk J. Schiffrer.

CLEVELAND, Ohio. - Žpja sv. Vida (Škofija Cleveland). Žpk msgr. J.B. Ponikvar.

CLEVELAND, Ohio. - Žpja sv. Lovrenca (Škofija Cleveland). Žpk. kanonik J.J. Oman.

CLEVELAND, Ohio. - Žpja Marije Vnebovzete (Škofija Cleveland). Žpk msgr. Vitus Hribar.

CLEVELAND, Ohio. - Žpja sv. Kristine (Škofija Cleveland). Žpk Anton Bombach.

DENVER, Colorado. - Žpja sv. Rož. venca (Škofija Denver). Žpk. John Judnič.

DETROIT, Mich. - Žpja sv. Janeza Vianeja (Škofija Detroit). Žpk Edvard Gabrenja OFM.

ELY, Minn. - Žpja sv. Antona (Škofija Duluth). Žpk. Fr. Mihelčič.

EVELETH, Minn. - Žpja sv. Družine (Škofija Duluth). Žpk Al. Pirnat.

FOREST CITY, Pa. - Žpja sv. Jožefa (Škofija Scranton). Žpk F.A. Jevnik.

GILBERT, Minn. - Žpja sv. Brigitte (Škofija Duluth). Žpk F. Sedej.

INDIANAPOLIS, Ind. - Žpja Presv. Trojice. Žpk J. Buchhold.

JOLIET, Ill. - Žpja sv. Jožefa (Nadškofija Chicago). Žpk M. J. Butala.

JOHNSTOWN, Pa. - Žpja sv. Terezije (Škofija Altona) Žpk Augustine Svete OFM.

KANSAS CITY, Kans. - Žpja sv. Družine (Škofija Leavenworth). Heliodor Mejak.

LA SALIE, Ill. - Žpja sv. Roka (Škofija Peoria). Žpk Štefan Kassovic.

LEADVILLE, Colo. - Žpja sv. Jožefa (Škofija Denver). Žpk Špehar.

LORAIN, Ohio. - Žpja Sv. Cir. in Met. (Škofija Cleveland). Žpk Milan Slaje.

MILWAUKEE, Wis. - Žpja sv. Jan Evang., (Nadškofija Milwaukee) Žpk Franc Gabrovšek.

MEADESVILLE, Mon. - Žpja Božj. Odr. šenika, (Škofija Helena) Žpk M. Pirnat.

NEW YORK, N.Y. - Žpja sv. Cirila (Nadškofija New York) Žpk Marcel Marinshek OFM.

NEW DULUTH, Minn. - Žpja Sv. Elizabete (Škofija Duluth). Žpk Michael Papež.

PITTSBURGH, Penna. - Žpja Marije Vnebovzete (Škofija Pittsburgh) Žpk M. Kebe.

PUEBLO, Colo. - Žpja Marije Pomagaj (Škofija DENVER). Žpk. Danijel Gnidica OSB.

ROCK SPRINGS, Wyo. - Žpja sv. Cir. in Metoda (Škofija Cheyenne) Žpk Albin Gnidovec.

SAN FRANCISCO, Calif. - Žpja Rojstva Gospodovega. Žpk Vital Vodušek.

SHEBOYGAN, Wis. - Žpja Sv. Cir. in Metoda (Nadškofija Milwaukee). Žpk Louis F. Koren.

STEELTON, Pa. - Žpja sv. Petra (Škofija Harrisburg). Žpk Michael Menko.

ST. STEPHENS (RICE), Minn. - Žpja sv. Štefana (Škofija St. Cloud). Žpk John Trobec.

TOWER, Minn. - Žpja Sv. Martina (Škofija Duluth). Žpk John Jerše.

WAUKEGAN, Ill. - Žpja Matere Božje. (Nadškofija Chicago). Žpk M.J. Hiti.

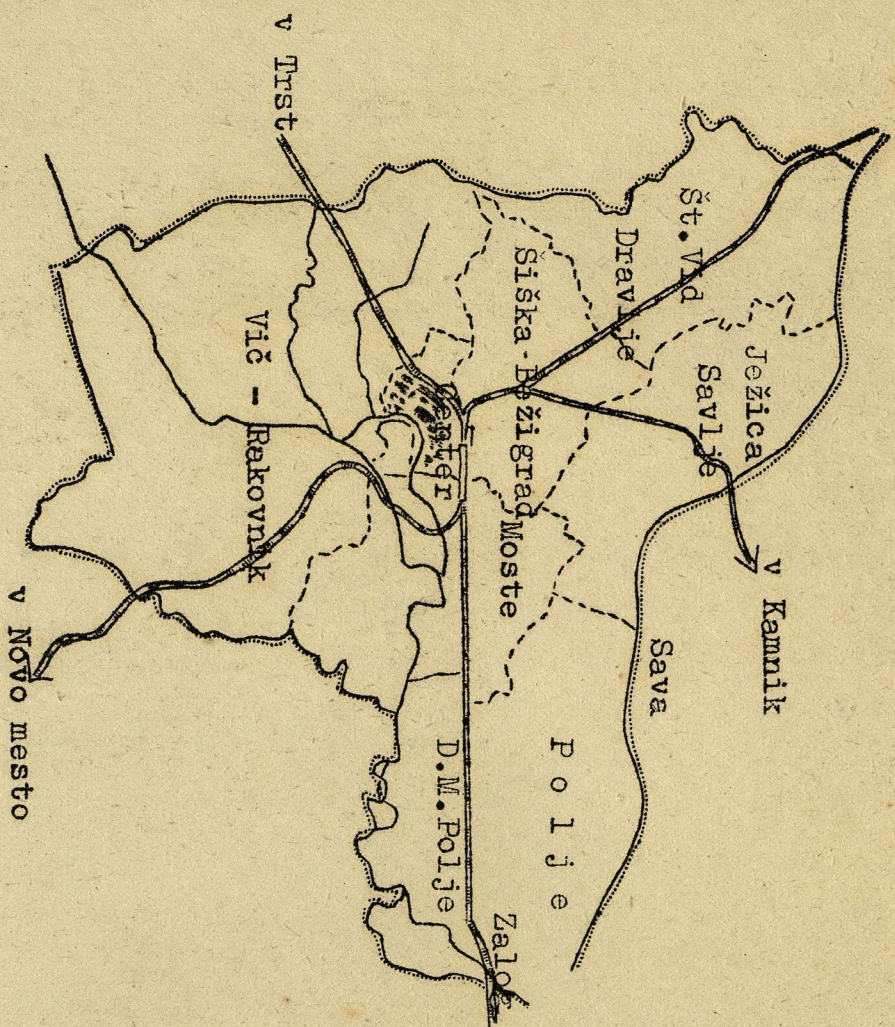
WEST ALLIS, Wis. - Žpja Marije Pom. močnice (Nadškofija Milwaukee) Žpk M. Setničar.

WILLARD, Wis. - Žpja sv. Družine (Škofija La Crosse). Žpk Bernard Ambrožič OFM.

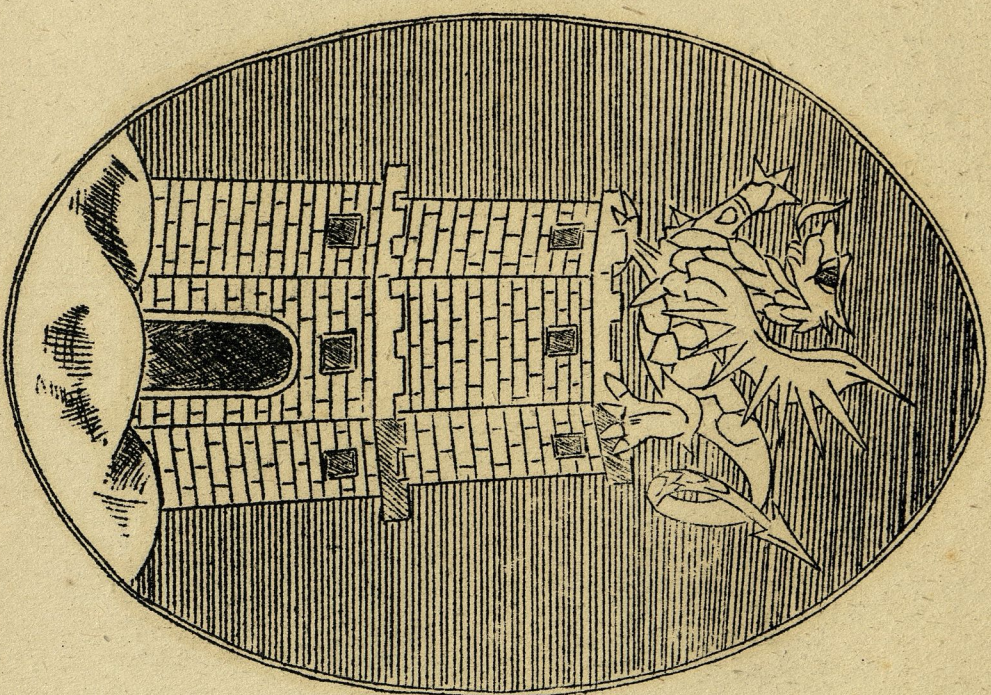

UPRAVNO-TERRITORIALNA RAZDELITEV LJUBLJANE: MESTNI OKRAJI

na Jesenice

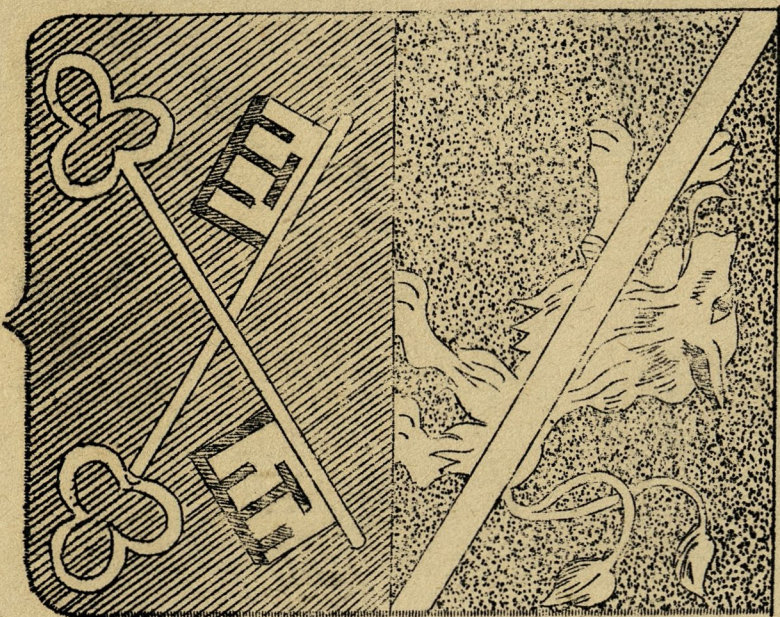

GRB MESTA LJUBLJANE

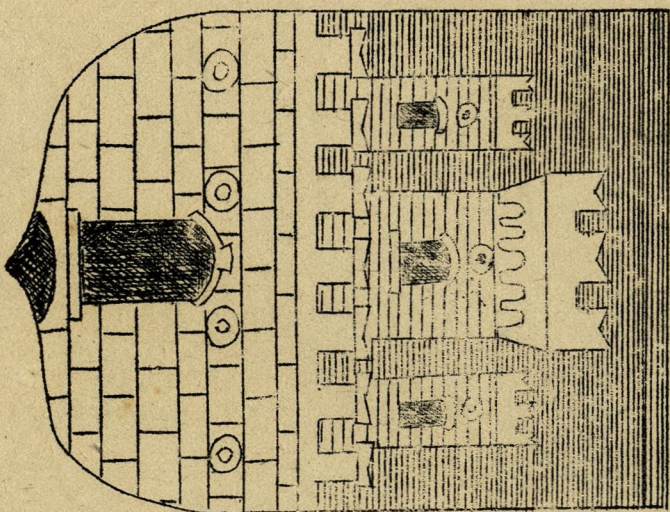

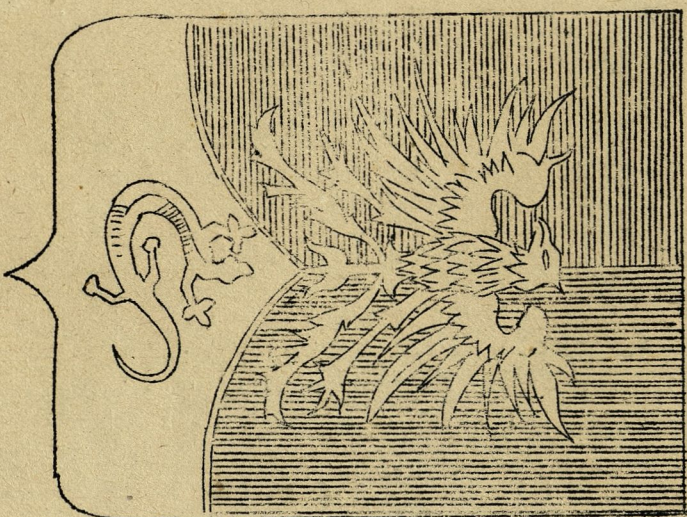
GRB TRBIŽA

GRB GORICE

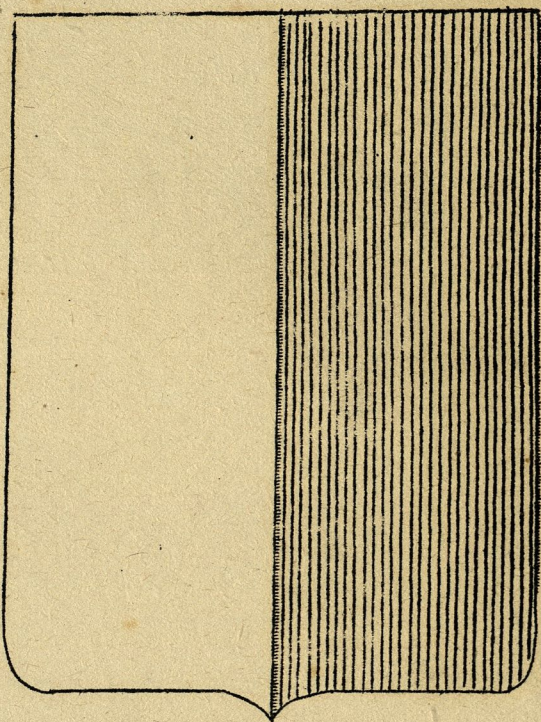
GRB POSTOJNE

GRBI ISTRSKIH MEST

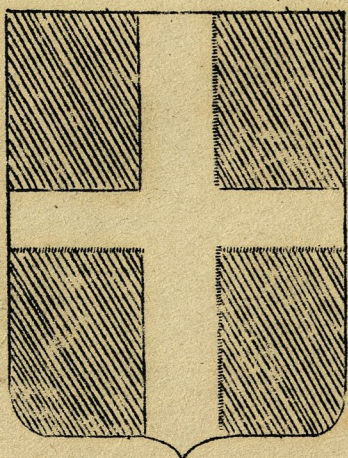
POREČ

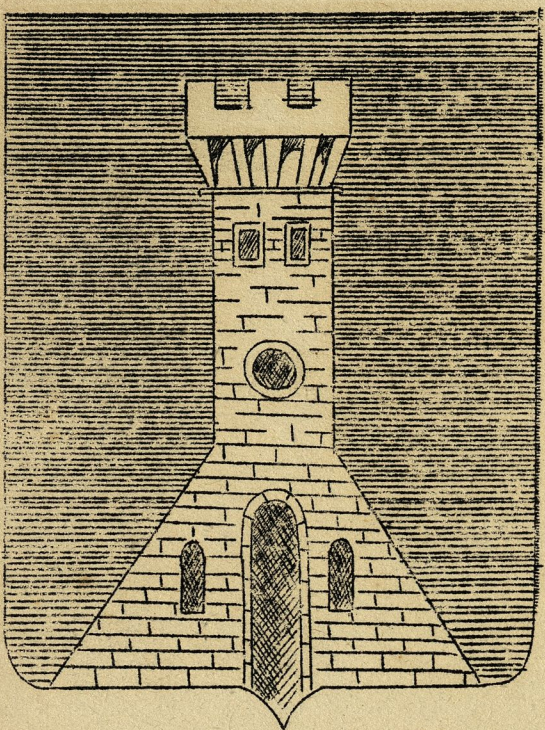
KOPER

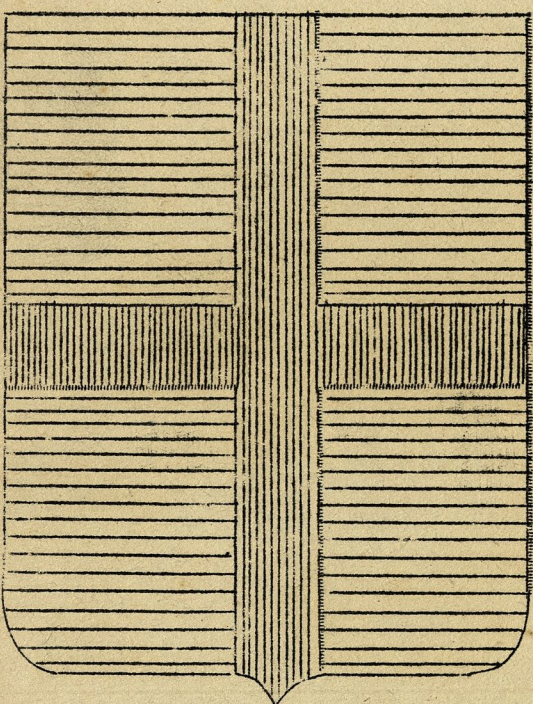
PULJ

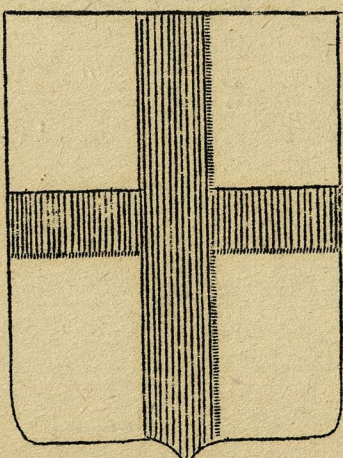
PAZIN

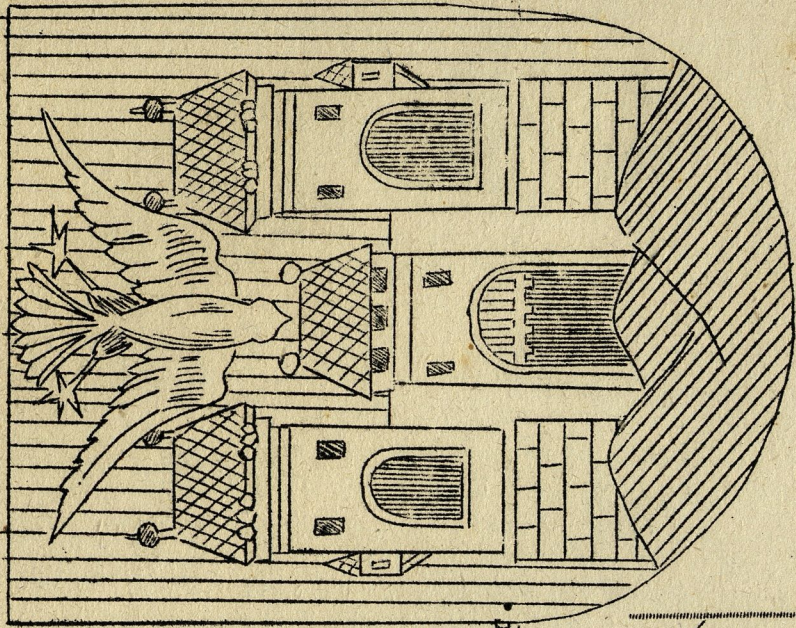
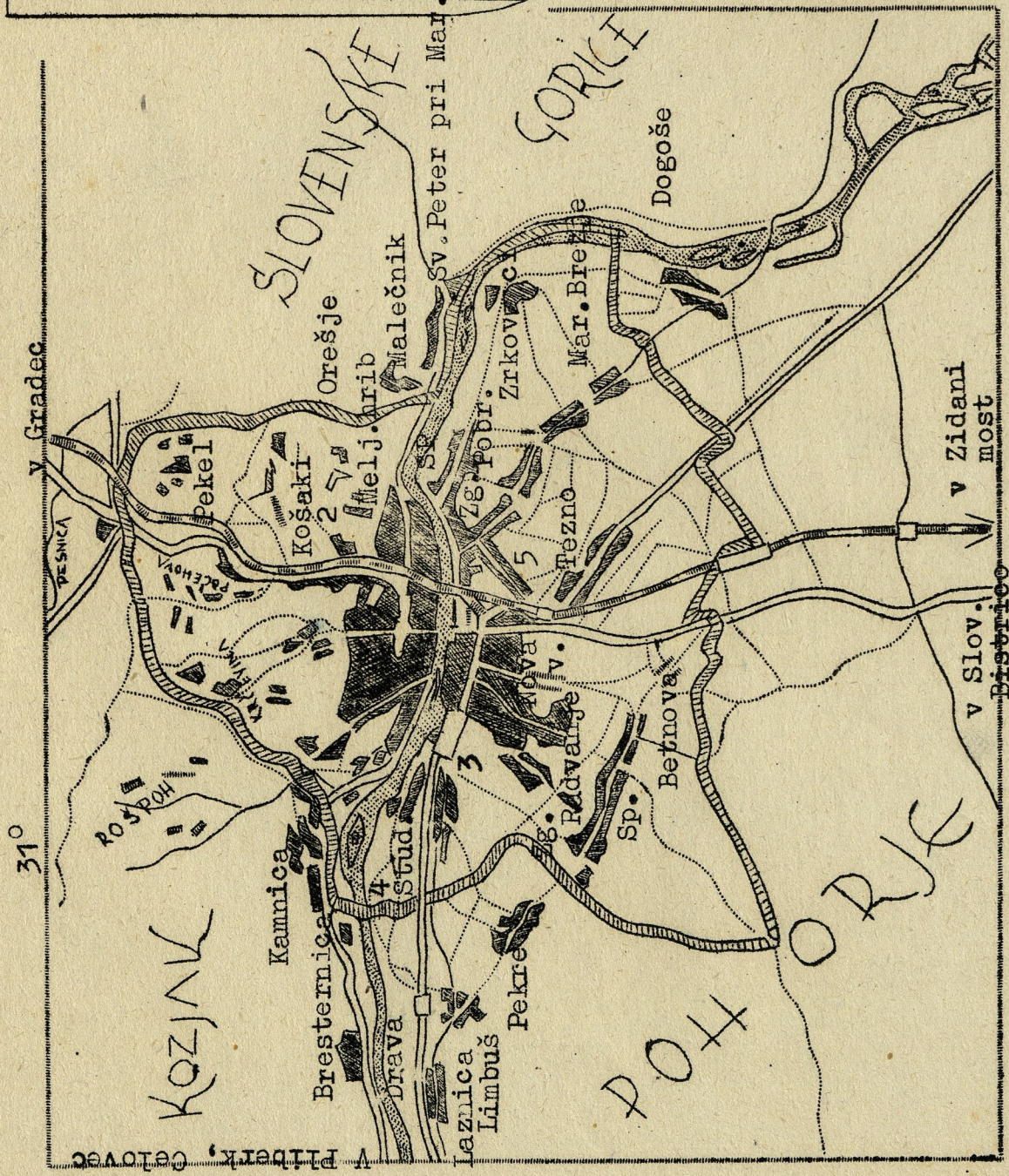
PIRAN

ROVINJ-VODNJAN-LABIN

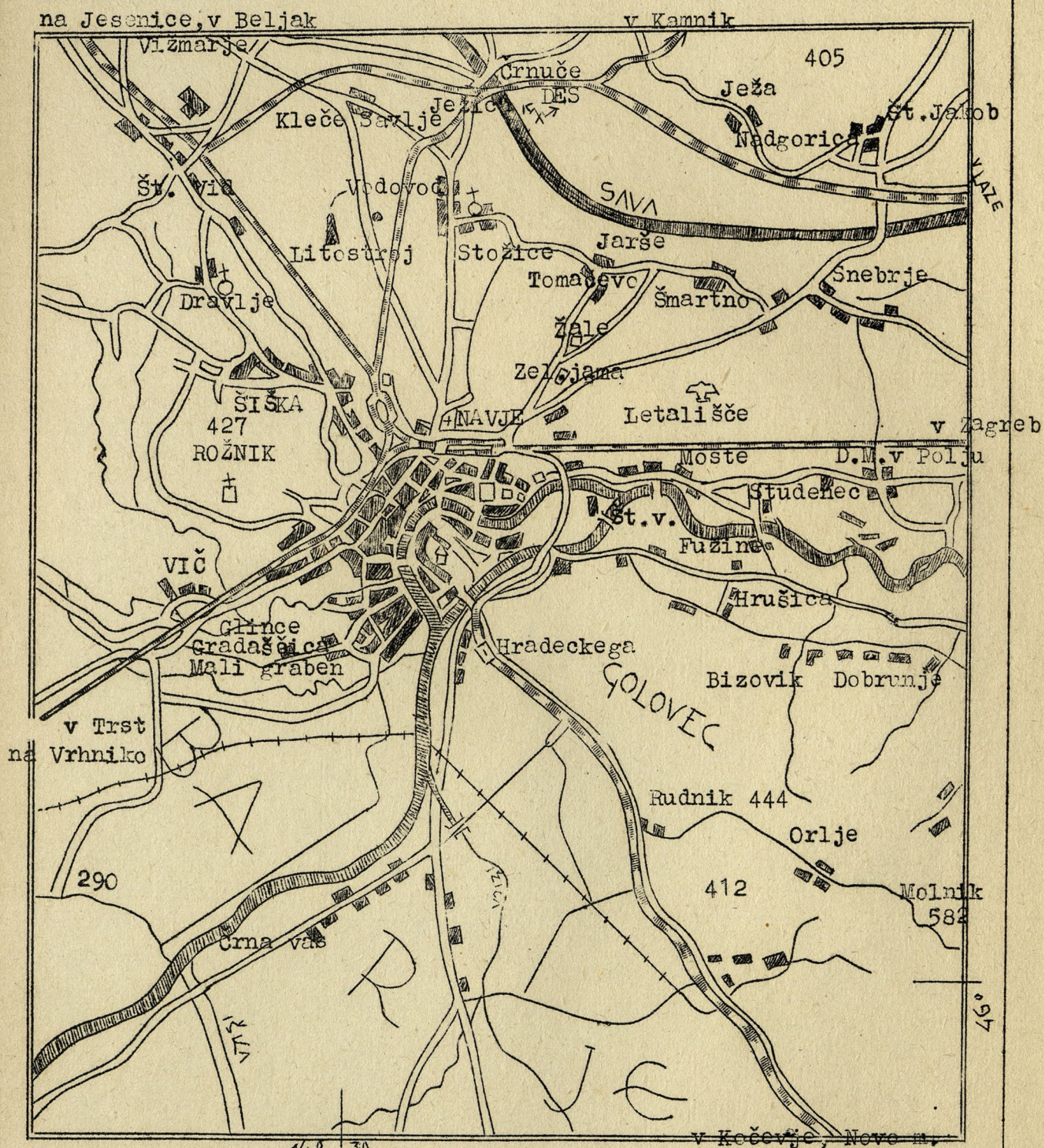
Grb mesta MARIBORA

Na Dravi med Studenci in Kam-
nico je Mariborski otok z
elektrarno, v načrtu
54.000 KW zmogljivosti, že
je v pogonu prvi agregat
18.000 KW

Okraj MARIBOR-mesto
merilo 1 : 85.000, največje mesto slov.Štajerske,
"slovenski Meran"

L J U B L J A N A - GLAVNO MESTO SLOVENIJE

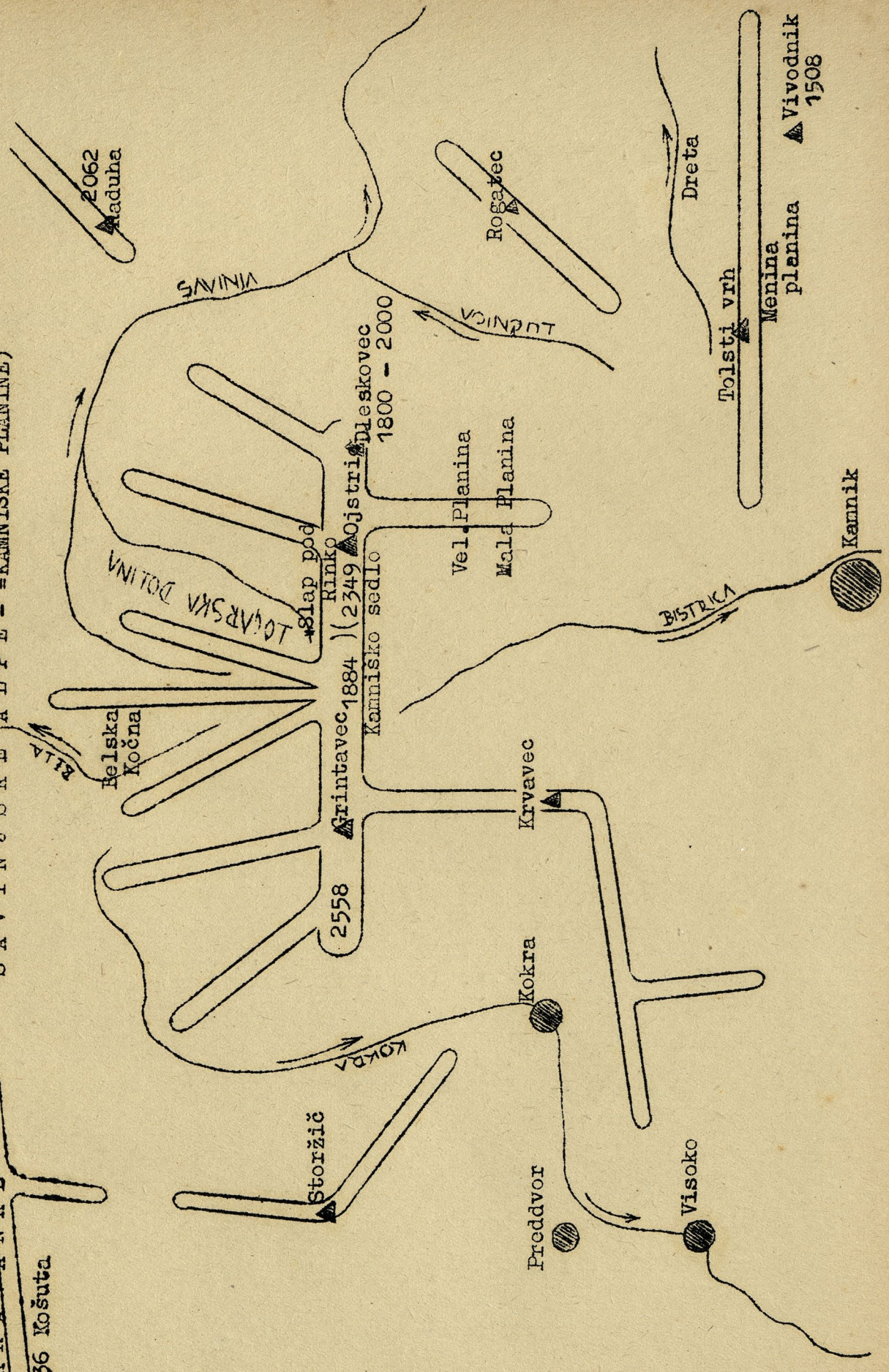
V rimski dobi je bilo tam mesto Emona (ostanki na Mirju in drugod). V ljudskem preseljevanju mesto uničeno; Slovenci so ga obnovili z imenom Ljubljana (=kraj ob vodi). Prvič se v virih omenja leta 1144., ne= kako istovčasno kot Moskva, Dunaj, Maribor. Danes je tam prestolnica re= publike Slovenije, sedež vlade osrednjih upravnih oblasti, Slov. aka= demije znanosti in umetnosti ter drugih akademij in prosvetnih matice. Ima v novih mejah nad 100.000 prebivalcev in je tudi gospodarsko pro= metno središče Slovenije.

KARAVANKA

2136 Košuta

SAVINJSKE ALPE - KAMNISCHE PLANINE)

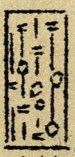
OBİÇAJNI ZNAKI NA ZEMLJEVIDIH

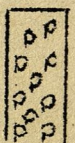
cerkev z enim stolpom

cerkev z dvema stolpoma

močvirna tla

gozd

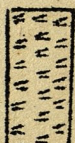
kapela

znamenje

pesek

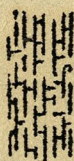
travnik

spomenik

hiše

barje

prekop

kannelon

grad

most

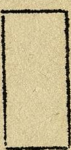
dobra cesta

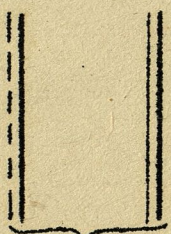
planinska koč

rudnik

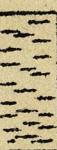

polje

slabša

cesta

vinograd

steza

razvaline

poštni urad

enotirna železnica

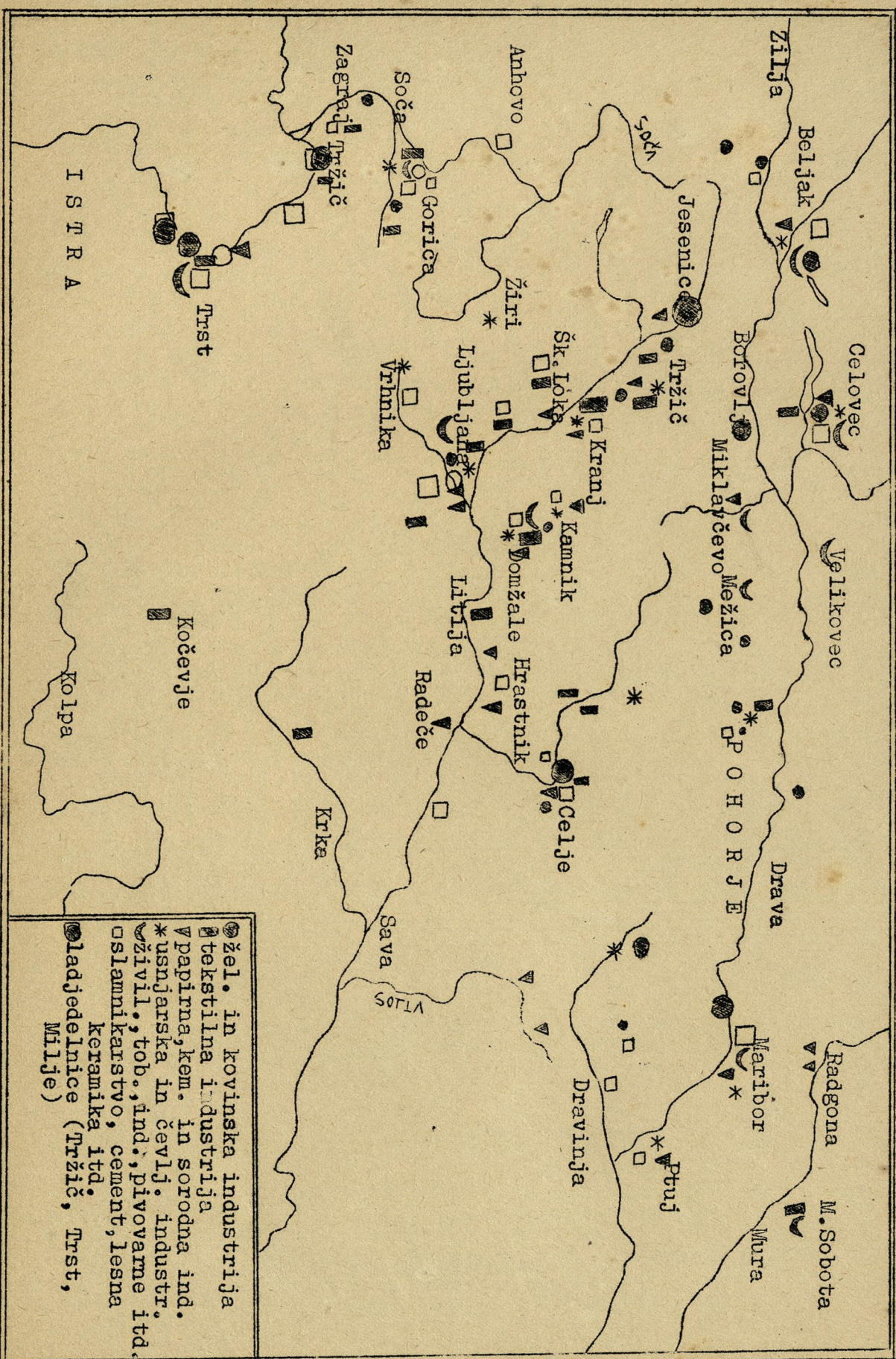
pokopališče

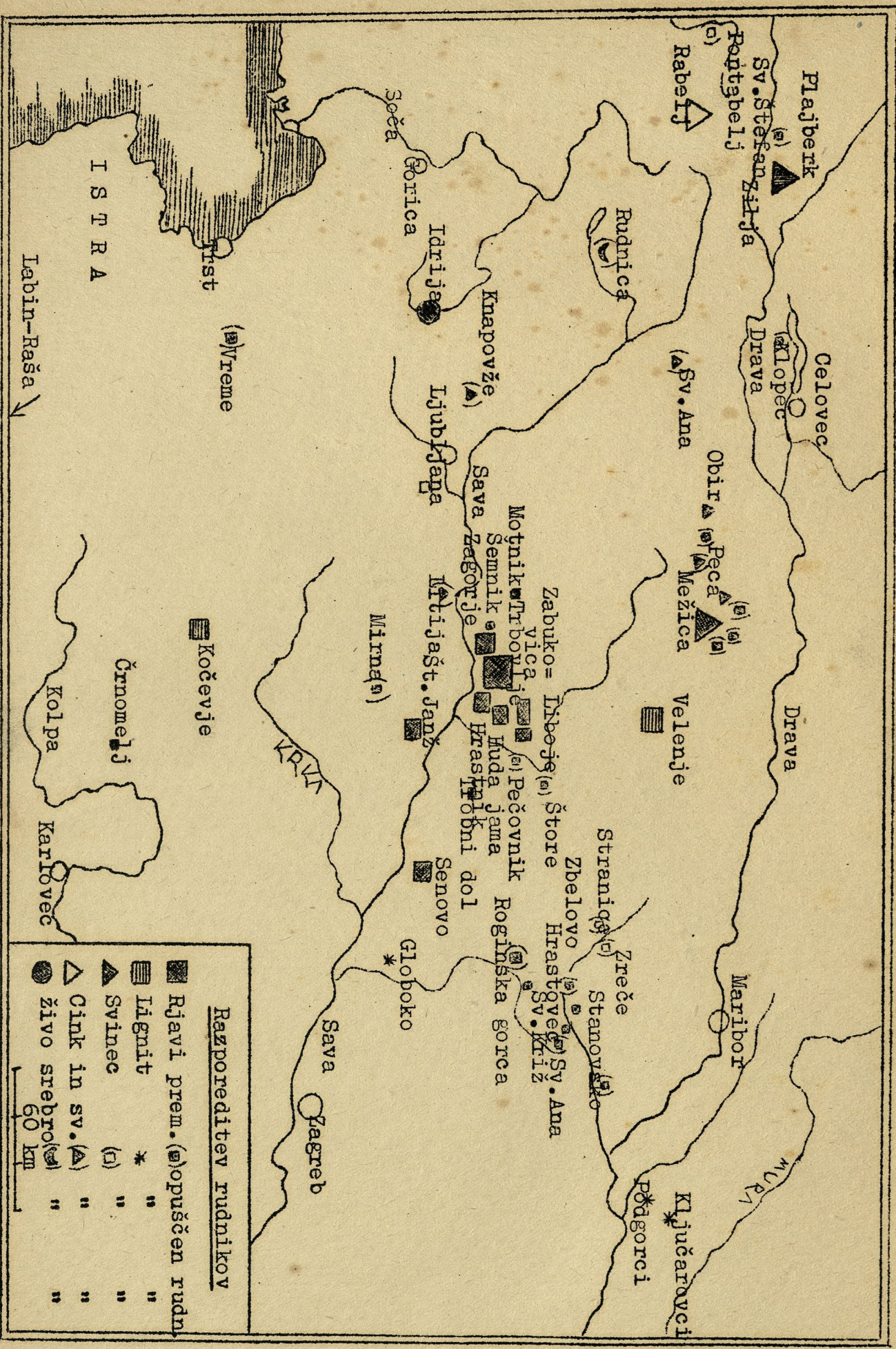
dvotirna železnica

RAZPOREDITEV POGLAVITNE INDUSTRIJE

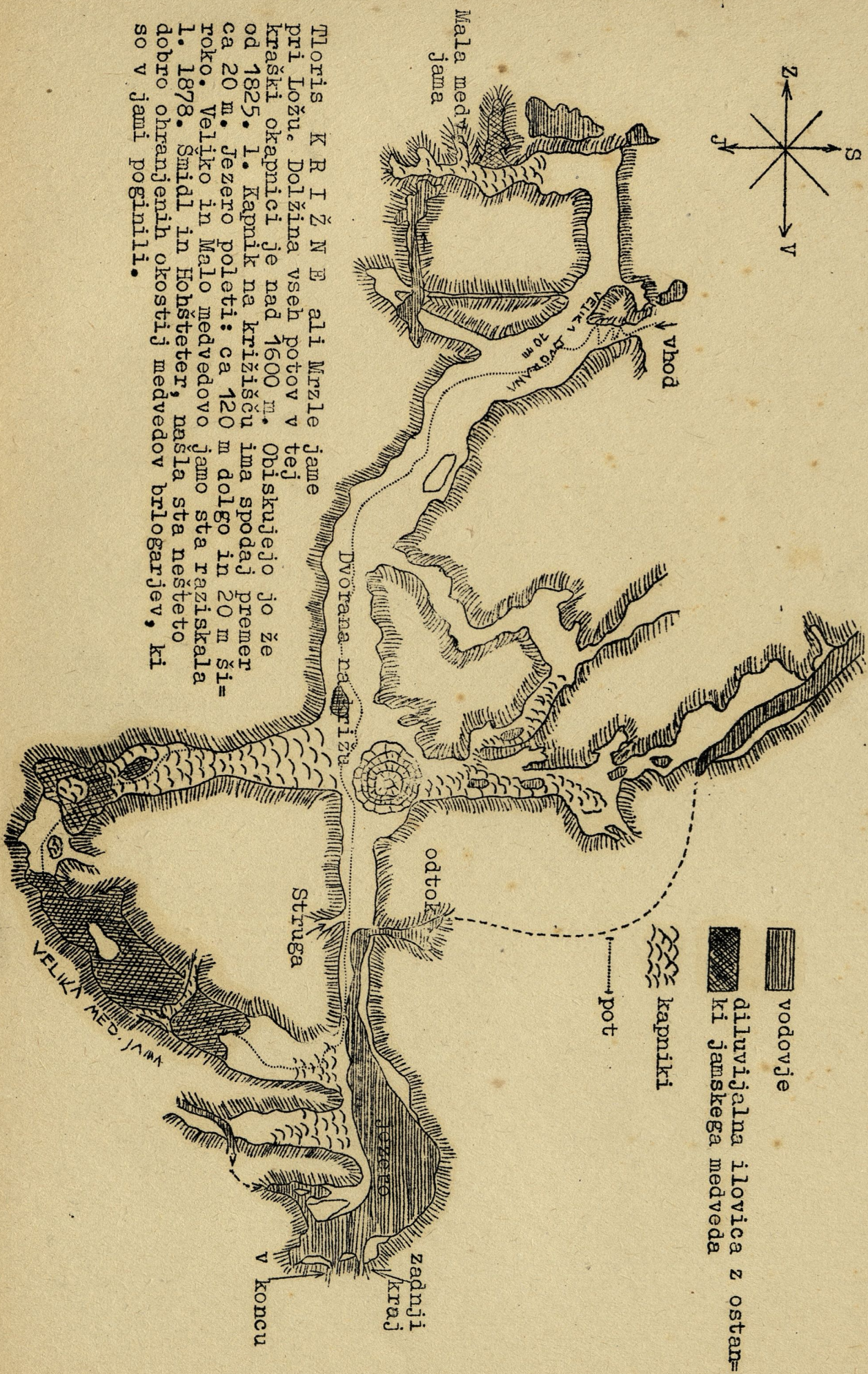
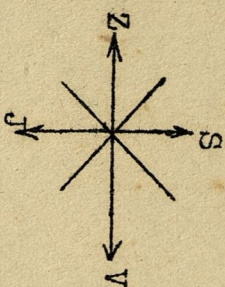

Razporeditev rudnikov

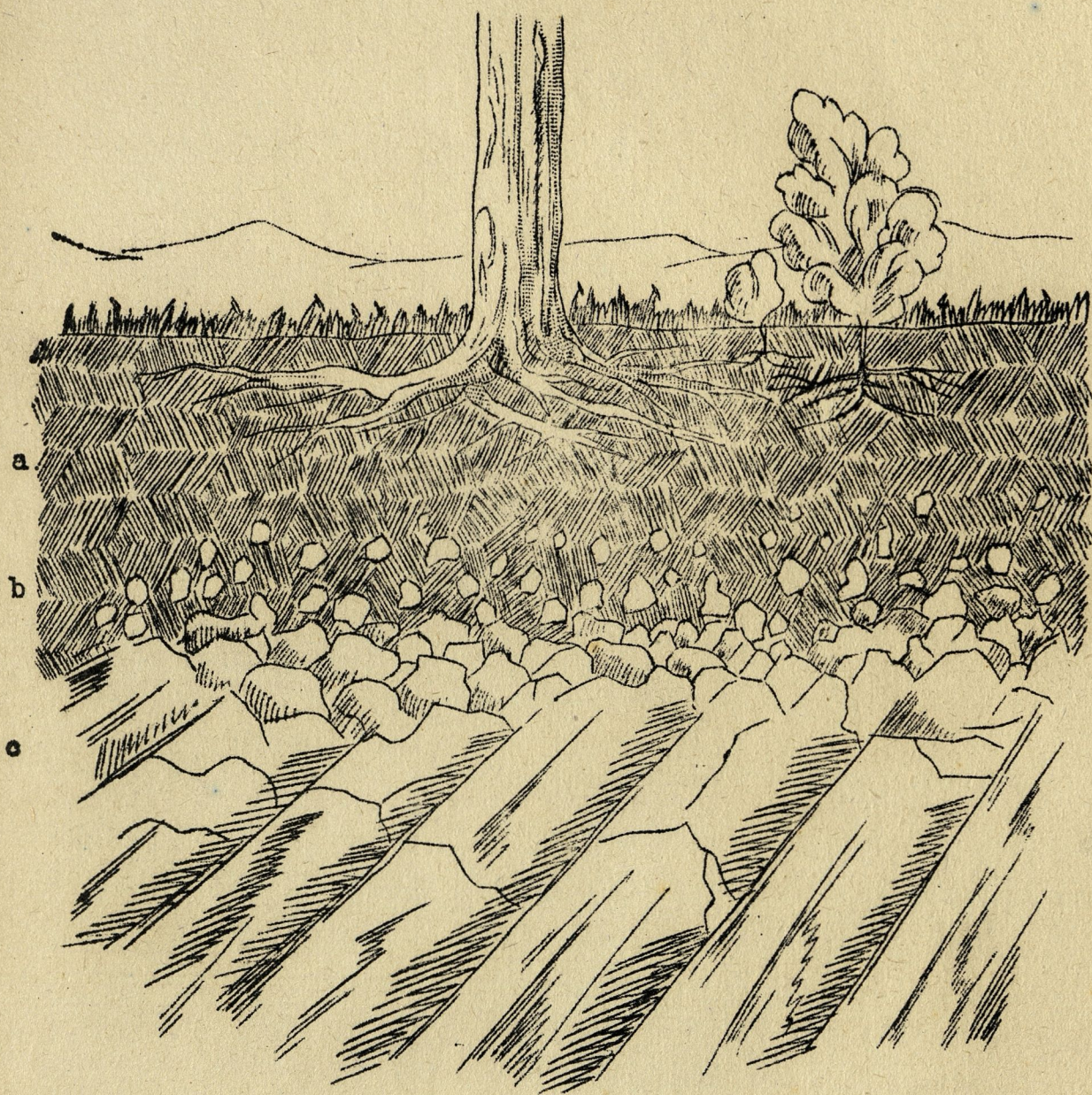
- Rjavi prem. (a) opuščen rudn.
- ▨ Irgnit
- ▲ Svinac
- △ Cink in sv. (a)
- živo srebro (a)

Tloris K R I Ž N E ali Mrzle jame
 pri Ložu. Dolžina vseh potov v tej
 kraški okopnici je nad 1600 m. Obiskujejo jo že
 od 1825. l. Kapnik na križišču ima spodaj premer
 ca 20 m. Jezero poleti: ca 120 m dolgo in 20 m ši-
 roko. Veliko in Malo medvedovo jamo sta raziskala
 l. 1878. Smidl in Hobšteter, našla sta nešteto
 dobro ohranjenih okostij medvedov brlogarjev, ki
 so v jami poginili.

KAKO NASTAJA PRST (Preperevanje)

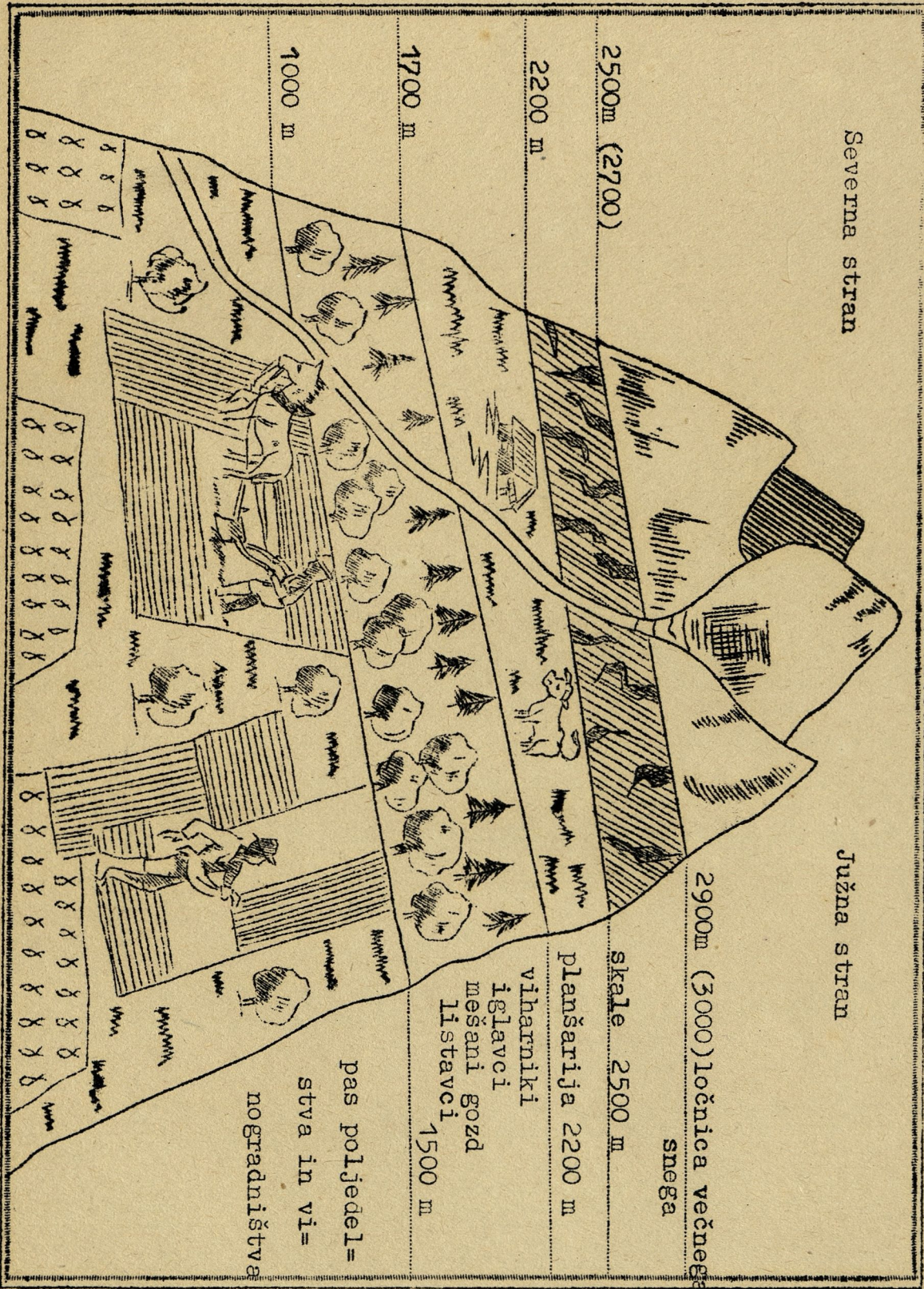
a) humus ali prst b) kršje c) sloji žive skale.

VEGETACIJSKI PASOVI V ALPAH

Severna stran

Južna stran

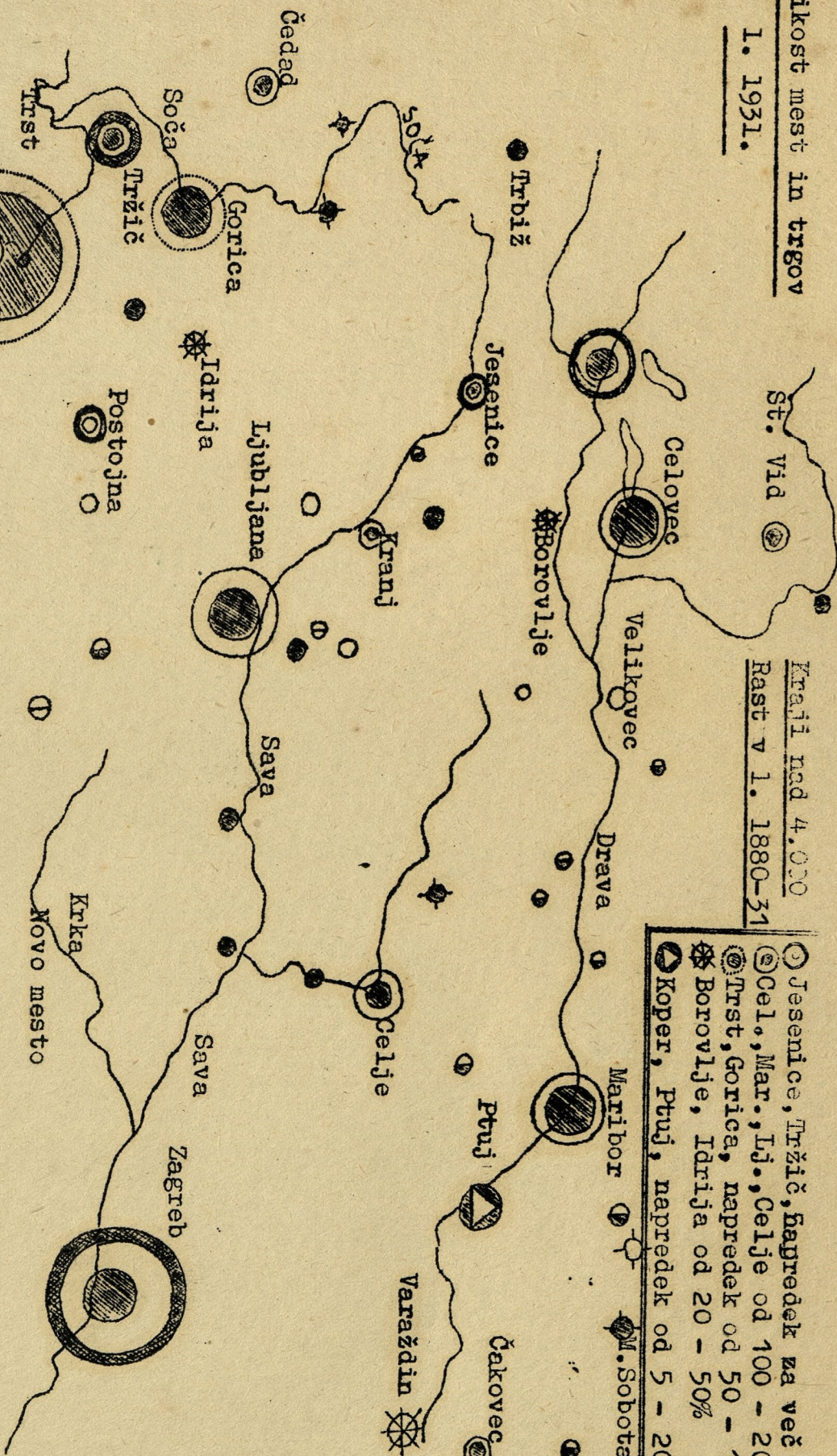

Velikost mest in trgov

1. 1931.

Kraji nad 4.000
Rast v l. 1880-31

- ① Jesenice, Tržič, napredek za več kot 200%
- ② Cel., Mar., Lj., Celje od 100 - 200%
- ③ Trst, Gorica, napredek od 50 - 100%
- ④ Borovlje, Idrija od 20 - 50%
- ⑤ Koper, Ptuj, napredek od 5 - 20%

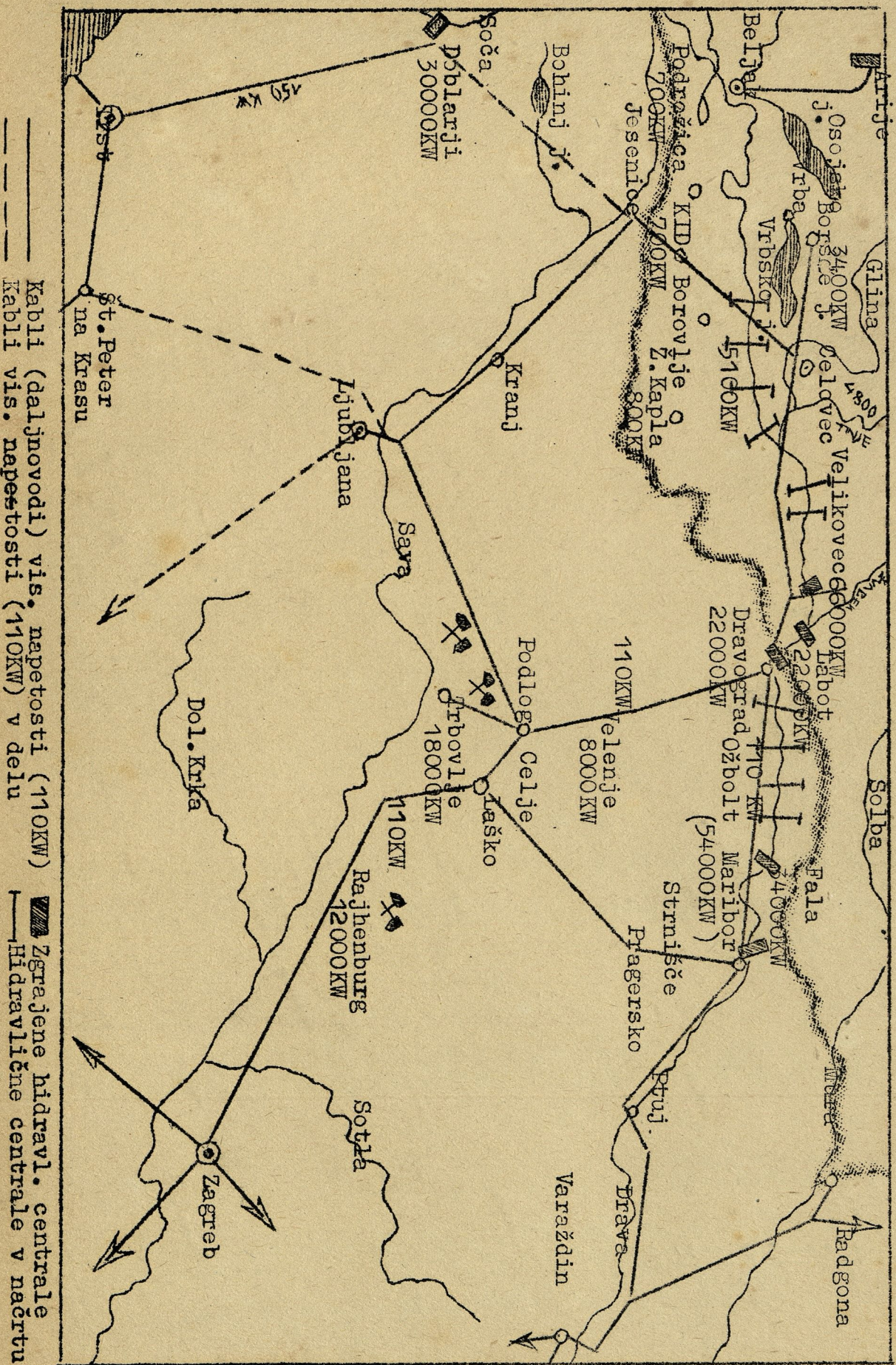

Kraji z manj kot 4000 prebivalc:

- Kočevje, Trbiž, Domžale, Vipava-napredek 50-100%
- Mur. Sob., Opatija, Tolmin, napredek od 100-200%
- Kamnik - rast in padec - 0-4% stagnacija
- napredek od 20 - 50%
- napredek od 5 - 20%

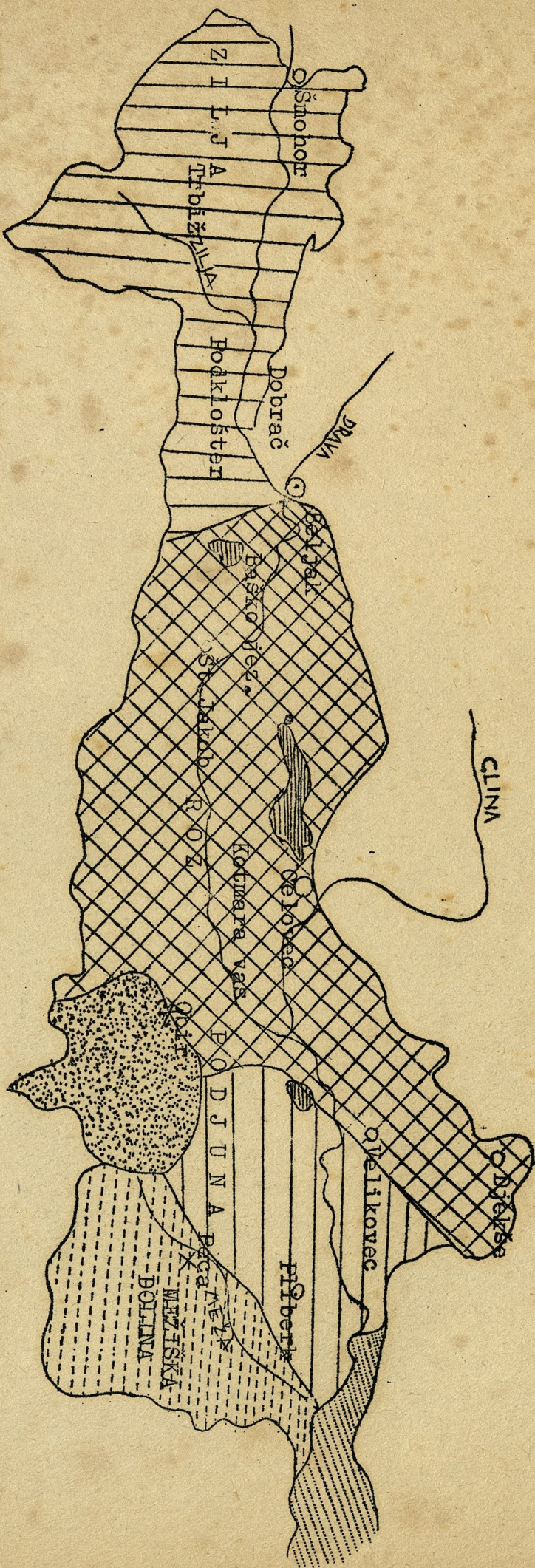

SISTEM HIDROCENTRAL NA DRAVI MED BELJAKOM IN MARIBOROM.

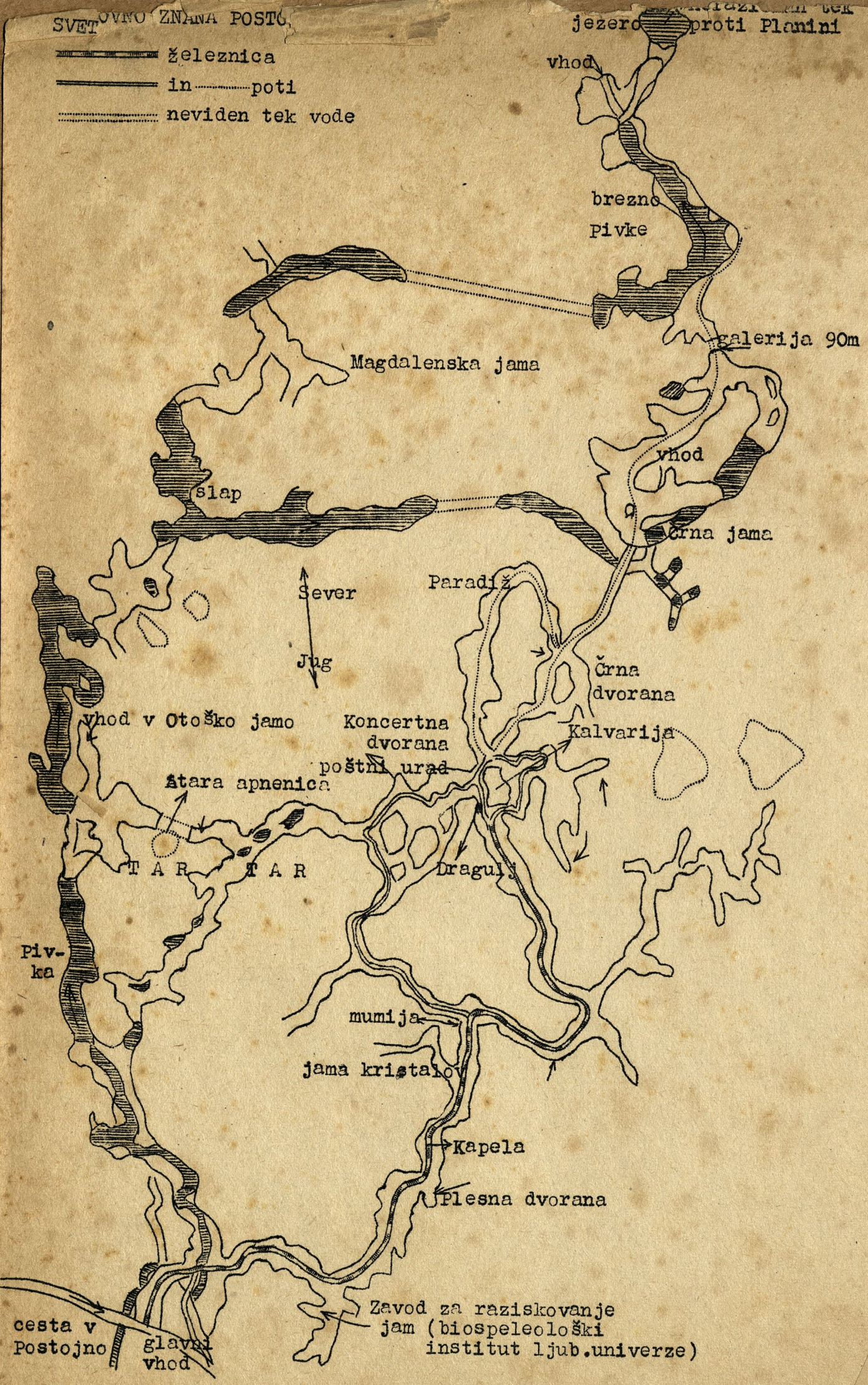
KOROŠKA SKUPINA SLOVENSКИH NAREČIJ
(Po Dialektološki karti Fr. Ramovša)

1. ziljsko
2. rožansko
3. obirsko
4. podjunsko
5. mežiško
6. remšniško

- ===== železnica
- in ————— poti
- ..... neviden tek vode

cesta v Postojno glavni vhod

Zavod za raziskovanje jam (biospeleološki institut ljub.univerze)

Kras: I. mrovska planota.

II. komenska planota

III. čičarija i hčela gore ~~gostinjski vrt~~

" 9. IV. Natremyski Kras (a i b)

V. Solenyski Kras

VI. Bda krajina (čakinja, Lussiac, dva reki.)

" 10. VII. Solenyski Kras

